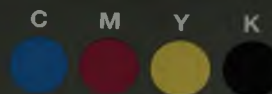

Grey Scale #13

DANES
PICTA

A 1 2 3 4 5 6 M 8 9 10 11 12 13 14 15 B 17 18 19

AKADEMIA OBRONY NARODOWEJ

WYDZIAŁ LOTNICTWA I OBRONY POWIETRZNEJ

Ryszard SZPYRA

POTĘGA POWIETRZNA INSTRUMENTEM POLITYKI

Etap I.

WYZNACZNIKI ROLI POTĘGI POWIETRZNEJ
W POLITYCE PAŃSTWA

Biblioteka Główna
Akademii Sztuki Wojennej

57811

09-057811-000-0

57811

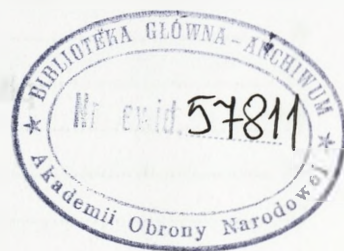
WARSZAWA

2004

AKADEMIA OBRONY NARODOWEJ

WYDZIAŁ LOTNICTWA I OBRONY POWIETRZNEJ

Ryszard SZPYRA

POTĘGA POWIETRZNA INSTRUMENTEM POLITYKI

ETAP I

**WYZNACZNIKI ROLI POTĘGI POWIETRZNEJ W
POLITYCE PAŃSTWA**

Recenzent pracy:

plk dr hab. Marian CIEŚLARCZYK

Spis treści

WSTĘP	3
1. WSPÓŁCZESNE STOSUNKI MIĘDZYNARODOWE.....	7
1.1. POGLĄDY	7
1.2. INTERESY	8
1.2.1. Geopolityczne ujęcie interesów	12
1.2.2. Racja stanu	17
1.2.3. Relacje interesów	18
1.3. POLITYKA ZAGRANICZNA	22
2. WSPÓŁCZESNE INSTRUMENTY POLITYKI MIĘDZYNARODOWEJ PAŃSTWA.....	31
2.1. ODDZIAŁYWANIA UCZESTNIKÓW STOSUNKÓW MIĘDZYNARODOWYCH	31
2.2. ISTOTA I TYPOLOGIA INSTRUMENTÓW	38
3. MILITARNY INSTRUMENT W POLITYCE ZAGRANICZNEJ PAŃSTWA.....	42
3.1. POTĘGA (SIŁA) MILITARNA	42
3.2. ROLA INSTRUMENTU MILITARNEGO	43
3.3. WSPÓŁCZESNA EWOLUCJA ROLI SIŁY MILITARNEJ	49
3.4. OPERACJE MILITARNE PAŃSTWA	58
3.5. FUNKCJE SIŁ ZBROJNYCH - NOWE UWARUNKOWANIA.....	63
4. MOŻLIWOŚCI POTĘGI POWIETRZNEJ W PERSPEKTYWIE POTRZEB POLITYKI MIĘDZYNARODOWEJ PAŃSTWA.....	73
4.1. WŁAŚCIWOŚCI POTĘGI POWIETRZNEJ W POGLĄDACH TEORETYKÓW	73
4.2. WŁAŚCIWOŚCI POTĘGI POWIETRZNEJ W POGLĄDACH DOKTRYNALNYCH	79
4.2.1. Charakterystyka powietrznej i kosmicznej potęgi w brytyjskiej doktrynie powietrznej.....	79
4.2.2. Powietrzna i kosmiczna potęga wg amerykańskiej doktryny powietrznej.....	85
4.2.3. Francuski punkt widzenia	94
4.2.4. Charakterystyka potęgi powietrznej według doktryny powietrznej NATO	96
4.3. NOWE ZDOLNOŚCI.....	98
ZAKOŃCZENIE.....	105
BIBLIOGRAFIA.....	107

Wstęp

Obecnie niemalże nikt nie wątpi w przydatność lotnictwa. Jednakże wyobrażenia o tej przydatności nie są już tak jednorodne. Niektórzy, bowiem mimo doświadczeń historycznych i zaistniałych faktów ciągle ową przydatność upatrują w zdolnościach lotnictwa do skutecznego wspierania lądowych i morskich działań militarnych. Inni już w początkowym okresie istnienia lotnictwa dostrzegli jego unikalne możliwości bezpośredniego osiągania efektów strategicznych. Środowisko wojskowe swoje zainteresowania koncentruje głównie na walce zbrojnej. Mniejszym zainteresowaniem badaczy cechują się zastosowania lokujące się poza waką zbrojną. Marginalnie zaś traktowana jest problematyka współpracy militarnej czyli kooperacji pozytywnej w sferze militarnej. Odnosi się to również do potencjału zdolnego do prowadzenia operacji militarnych w wymiarze powietrznym czyli potęgi powietrznej, której głównym komponentem jest lotnictwo. Współczesne warunki geopolityczne i ich tendencje rozwoju wskazują na potrzebę dostrzeżenia nowego wymiaru możliwości lotnictwa oraz zmiany postrzegania jego roli w uprawianiu polityki międzynarodowej.

Dotychczasowe badania koncentrowały się na technologii wykorzystania sił powietrznych i osadzone były głównie na gruncie taktyki i sztuki operacyjnej. Niniejsze badania mają mieć strategiczną perspektywę i osadzone będą na realiach wynikających z teorii i praktyki stosunków międzynarodowych oraz teorii potęgi powietrznej.

Jednym z istotnych aspektów wykorzystania potęgi powietrznej jest jej udział w pozasojusznich operacjach wielonarodowych. Charakter obecnych zagrożeń militarnych w obszarze euroatlantyckim coraz wyraźniej determinuje koncepcje wojskowych działań reagowania kryzysowego prowadzonych w wymiarze narodowym, bilateralnym i multilateralnym przez doraźnie tworzone koalicje państw, międzynarodowych organizacji bezpieczeństwa, jak również organizacji pozarządowych na podstawie doraźnych porozumień międzynarodowych. Realna staje się możliwość udziału w operacjach prowadzonych przez Unię Europejską, OBWE czy chociażby włączanie polskich wojsk w tworzone przez USA siły koalicyjne. Uwidocznili to doświadczenia operacji w Kosowie i Afganistanie, a o skali problemów związanych z udziałem w operacjach pozasojusznich świadczą przygotowania do operacji w Iraku. Działania te nie mieszczą się w sferze zobowiązań Art. V Traktatu Waszyngtońskiego i pozostałych zobowiązań sojuszniczych w ramach NATO. Dotychczasowe doświadczenia WLOP w tego typu działaniach są znikome i w zasadzie dotyczą jedynie humanitarnych aspektów operacji prowadzonych w wymiarze

pozasojusznym. Brak jest wypracowanych ogólnych założeń koncepcji użycia lotnictwa sił powietrznych w tego typu operacjach.

Zgodnie z zadaniem naukowym, ujętym w „Planie zadaniowo-finansowym działalności naukowej (2004-2006)” celem badań będzie ustalenie czynników określających rolę potęgi powietrznej w polityce państwa, zbadanie teoretycznego i praktycznego dorobku na temat potęgi powietrznej, określenie znaczenia potęgi powietrznej w polityce państwa polskiego oraz spektrum hipotetycznych obszarów użycia lotnictwa sił powietrznych w pozasojusznich operacjach wielonarodowych, a także ustalenie wymagań w zakresie rozwiązań funkcjonalno-strukturalnych i proceduralnych związanych z wykorzystaniem lotnictwa sił powietrznych w powyższych operacjach.

Na podstawie celu badań ustalono zadania badawcze:

1. Jakie czynniki związane z funkcjonowaniem państwa określają rolę potęgi powietrznej w polityce tego państwa?
2. Jakie są uwarunkowania wykorzystania lotnictwa – głównego elementu potęgi powietrznej – w pozasojusznich operacjach wielonarodowych?
3. Jakie teorie potęgi powietrznej kształtowały i kształtują myślenie i doktryny użycia potęgi powietrznej?
4. Jakie jest spektrum hipotetycznych obszarów użycia lotnictwa – głównego elementu potęgi powietrznej – w pozasojusznich operacjach wielonarodowych?
5. Jakie znaczenie powinna mieć potęga powietrzna w polityce państwa polskiego?
6. Jakie są wymagania w zakresie rozwiązań funkcjonalno-strukturalnych i proceduralnych związanych z wykorzystaniem lotnictwa Polskich Sił Powietrznych w pozasojusznich operacjach wielonarodowych?

Uznano, że proces badawczy osadzony będzie w realiach nauk wojskowych, a przewidywane wsparcie ze strony teorii stosunków międzynarodowych będzie się lokowało w obszarze podejścia realistycznego. Obszary wsparcia innych nauk identyfikowane będą potrzebami badawczymi. Badania prowadzone będą przy wykorzystaniu analizy treści materiałów naukowych piśmiennictwa światowego, doktryn i raportów źródłowych oraz syntezy uzyskanych treści. W wyniku tak przeprowadzonych badań wstępnych zostaną sformułowane hipotezy robocze, które poddane zostaną procesowi weryfikacji. Jedną z metod weryfikacji będą zorganizowane krajowe sympozja naukowe. Zweryfikowane treści zostaną przedstawione w formie trzy-częściowego studium teoretycznego.

Zgodnie z planem proces badawczy rozłożono na trzy etapy:

Etap I „Wyznaczniki roli potęgi powietrznej w polityce państwa” – studium operacyjne, w którym zidentyfikowane zostaną czynniki określające rolę potęgi powietrznej w polityce państwa. Dotyczyć to będzie zarówno czynników wynikających z charakteru współczesnych stosunków międzynarodowych, jak i możliwości potęgi powietrznej oraz „Uwarunkowania wykorzystania lotnictwa w pozasojusznich operacjach wielonarodowych” – studium operacyjne, w którym przedstawione zostaną wyniki analiz dotyczących uwarunkowań użycia lotnictwa – głównego elementu potęgi powietrznej – w pozasojusznich operacjach wielonarodowych.

Etap II „Teorie potęgi powietrznej” – studium operacyjne, w którym zawarte zostaną wyniki analizy i syntezy teorii potęgi powietrznej i ich wpływ na doktryny użycia tej potęgi oraz „Użycie lotnictwa w pozasojusznich operacjach wielonarodowych” – studium operacyjne, w którym zostanie dokonana identyfikacja potencjalnych zadań operacyjnych lotnictwa – głównego elementu potęgi powietrznej – w pozasojusznich operacjach wielonarodowych.

Etap III „Potęga powietrzna instrumentem polityki państwa polskiego” – studium operacyjne, w którym zawarte zostaną sugestie, co do znaczenia potęgi powietrznej w polityce państwa polskiego. Sugestie te będą wynikały zarówno z ogólnych przesłanek jak i specyficznych wynikających z geopolitycznej sytuacji państwa polskiego oraz „Zarys koncepcji przygotowania lotnictwa Sił Powietrznych RP do działań w pozasojusznich operacjach wielonarodowych” – studium operacyjne zawierające syntezę wyników badań i rekomendacje w zakresie przygotowania lotnictwa SP RP do udziału w pozasojusznich operacjach wielonarodowych.

W zamierzeniach autorów rezultaty badań służyć będą do podniesienia jakości kształcenia oficerów uzupełniających studiów magisterskich w Wydziale Lotnictwa i Obrony Powietrznej z przedmiotu „Potęga powietrzna” w odniesieniu do studiów magisterskich oraz do kursów podyplomowych. Ponadto wyniki badań będą podstawą do opracowania niezbędnych materiałów dydaktycznych. Praca znajdzie także zastosowanie w doskonaleniu procedur przygotowania lotnictwa WLOP do udziału w pozasojusznich operacjach wielonarodowych oraz w przygotowaniu podręczników i instrukcji na potrzeby WLOP oraz procesu dydaktycznego AON.

Opracowanie to jest wynikiem realizacji pierwszego etapu badań. Główną treścią prac tego etapu jest ustalenie czynników określających rolę potęgi powietrznej w

polityce państwa. Prezentowane wyniki będą podstawą kontynuacji badań w ich drugim etapie.

Za podstawę badań przyjęto głównie materiały źródłowe, które generalnie można podzielić na dwie grupy. Pierwszą grupę stanowią różnego rodzaju dokumenty międzynarodowe, głównie o charakterze doktrynalnym. Natomiast druga grupa to opracowania teoretyczne, w których znaczącą rolę odegrały prace polskie i obcojęzyczne, w tym także własne, autorskie.

Rezultaty badań pierwszego etapu przedstawiono w studium teoretycznym składającym się z wstępu, zakończenia oraz czterech rozdziałów merytorycznych.

W rozdziale pierwszym, zaprezentowano poglądy teoretyków na temat istoty stosunków międzynarodowych i polityki zagranicznej państw.

Rozdział drugi poświęcony jest określeniu współczesnych instrumentów polityki międzynarodowej państwa – podmiotu stosunków międzynarodowych.

Rozdział trzeci poświęcony jest militarnemu instrumentowi polityki międzynarodowej.

W rozdziale czwartym omówiono możliwości potęgi powietrznej w perspektywie potrzeb polityki międzynarodowej państwa

Praca zestawiona została według schematu „od ogółu do szczegółu”, przez co treści początkowych rozdziałów stanowią czynniki determinujące istotę treści kolejnych rozdziałów.

1. Współczesne stosunki międzynarodowe

1.1. Poglądy

Współcześnie podstawową formą organizacji narodów dążących do zapewnienia sobie bezpieczeństwa i rozwoju jest państwo. Państwo zaś postrzegane jest jako¹ jedność trzech elementów: terytorium, ludności i władzy i uznawane jako najważniejszy i podstawowy uczestnik stosunków międzynarodowych. W rezultacie historycznego rozwoju ludzkość przyjęła formę składającą się z rozległej mnogości narodów zorganizowanych w około 200 państw. Między tymi państwami zachodzą różne relacje nazywane stosunkami międzynarodowymi.

Państwa² w świetle prawa międzynarodowego są — i tylko one — pierwotnymi, pełnymi i suwerennymi podmiotami prawa międzynarodowego. Są one niezmiennie podstawowymi składnikami rzeczywistości międzynarodowej. Mimo formalnej równości wobec prawa państwa są dalece nierównowartościowymi uczestnikami życia międzynarodowego. Owo zróżnicowanie zaczyna się już od elementów konstytutywnych państwa — terytorium, ludności, ustroju (politycznego, ekonomicznego); i tak, bardzo szerokie spektrum rozciąga się od supermocarstw po państewka karłowate, od państw demokratycznych po totalitarne (niezależnie od wszelkich innych kryteriów, w tym potencjału gospodarczego czy bogactwa narodowego — wielkość PNB per capita). Te i liczne inne czynniki sprawiają, iż zaliczając się do jednej kategorii uczestników — państwa stanowią zbiorowość bardzo pluralistyczną pod względem natury ich oddziaływań międzynarodowych. Nie zmienia to ich podstawowego znaczenia w rzeczywistości międzynarodowej w tym sensie, iż pozostali uczestnicy, relacje, struktury i cechy tej rzeczywistości oraz procesy jej ewolucji są w głównej mierze pochodną działań podejmowanych przez państwa.

Jednocześnie — zjawiskiem charakterystycznym w ostatnich dziesięcioleciach jest pojawienie się oraz wzrost aktywności i znaczenia niepaństwowych uczestników stosunków międzynarodowych. Znaczna część tych uczestników ma podmiotowość międzynarodową (zdolność do zawierania porozumień międzynarodowych oraz wywoływania skutków prawnomiędzynarodowych), co sprawia, iż w niektórych sytuacjach występują niemal na równi z państwami. Wśród istotnych uczestników niepaństwowych należy wskazać na

¹ T. Łoś-Nowak, *Encyklopedia politologii. Tom 5. Stosunki międzynarodowe*, Kraków 2002, s. 270.

² R. Kuźniar, *Stosunki międzynarodowe – istota, uwarunkowania, badanie* [w:] E. Haliżak, R. Kuźniar, *Stosunki międzynarodowe geneza, struktura, dynamika*, Warszawa 2000, s. 15.

organizacje (instytucje) międzynarodowe — ponadnarodowe (np. Unię Europejską), międzynarodowe oraz pozarządowe (tzw. NGOs — Non-Governmental Organizations), korporacje transnarodowe (gospodarcze), ruchy międzynarodowe, w tym międzynarodówki zrzeszające partie polityczne, instytucje prywatne (w tym wielkie fundacje prowadzące działalność międzynarodową, których budżet przekracza niekiedy dochód narodowy małych państw). Uczestnicy niepaństwowi silnie oddziałują na politykę państw i stosunki międzynarodowe. Ich aktywność prowadzi do rozszerzenia się stosunków międzynarodowych, które obejmują nowe dziedziny i poziomy życia państw oraz społeczeństw; wzrasta ich złożoność. Stosunki te podlegają zarazem pewnej decentralizacji i żywiołowości w tym sensie, iż nie są one prowadzone ani w pełni kontrolowane wyłącznie przez rządy państw.

Państwa oraz niepaństwowi uczestnicy stosunków międzynarodowych tworzą społeczność międzynarodową. Stanowi ona dość luźno zespoloną całość. Dopiero w jej ramach istnieją oraz pojawiają się struktury, instytucje i zorganizowane według różnych kryteriów systemy międzynarodowe.

- Państwa są głównym podmiotem stosunków międzynarodowych.
- W ostatnich dziesięcioleciach obserwowane jest pojawienie się oraz wzrost aktywności i znaczenia niepaństwowych uczestników stosunków międzynarodowych.

1.2. Interesy

Ludzie, narody i państwa mają różne potrzeby³ bytowania oraz rozwoju. W tak szerokim rozumieniu pojęcie „potrzeba” oznacza pewien zespół odczuć, oczekiwań i wymagań podmiotu od jego środowiska zewnętrznego. Każdą potrzebę można postrzegać w trzech wymiarach. W wymiarze realnym oznacza ona pewien stan niezaspokojenia określonych warunków bytowania i rozwoju (np. surowcowych, produkcyjnych czy instytucjonalnych). W wymiarze świadomościowym wyraża subiektywne odczucie określonego braku (np. niepodległości, suwerenności czy prestiżu). Wreszcie w sferze analitycznej stanowi obiektywną właściwość, która polega na niezbędności warunku utrzymania lub osiągnięcia przez podmiot określonego stanu rzeczy lub celu (np. kompromisu, porozumienia czy trwałego pokoju).

³ J. Kukulka, *Zaspokajanie potrzeb i rozwiązywanie konfliktów w stosunkach międzynarodowych* [w:] E. Halizak, R. Kuźniar, *Stosunki międzynarodowe geneza, struktura, dynamika*, Warszawa 2000, s. 243-245.

Wszystkie trzy wymiary każdej potrzeby ludzi, narodów i państw występują łącznie, chociaż każda zmiana sytuacji podmiotu w jego środowisku czy też koniunktury samego środowiska może powodować wysuwanie innego z tych wymiarów na plan pierwszy. Niezależnie jednak od kolejności przejawiania się poszczególnych wymiarów wszystkie potrzeby wymienionych podmiotów są wobec nich zjawiskami zewnętrznymi. Są to zarazem zjawiska konieczne do:

- 1) bezpiecznego przetrwania narodów i państw w środowisku międzynarodowym,
- 2) normalnego rozwoju i przejawiania się ich tożsamości,
- 3) optymalnego odgrywania przez nie ról międzynarodowych.

Tak pojęte potrzeby i ich wymiary stanowią niewątpliwie siłę motoryczną postrzegania świata przez narody i państwa, jak również przesłankę świadomego ukierunkowania własnych oddziaływań międzynarodowych, aby zaspokajać własne potrzeby.

Narody i państwa odczuwają trzy rodzaje potrzeb naturalnych: bytowania, standardu (dorównywania innym), uznania i prestiżu (wyróżniania się wśród innych). Potrzeby te wyrastają z obiektywnych warunków bytowania narodów i państw, w tym także stanu stosunków między nimi, a jednocześnie tworzą przesłanki samospemienia. W fazie początkowej są to potrzeby tzw. pierwotne, nieuświadomione i nie artykułowane, a dążenia do ich zaspokojenia mają charakter żywiołowy. Kiedy zaś zostają uświadomione, przybierają postać zracjonalizowanych, ukierunkowanych aspiracji i interesów, które podlegają artykulacji w powiązaniu z dominującymi systemami wartości narodowych i państwowych.

Potrzeby aspiracyjne i związane z nimi systemy aspiracji są uwarunkowane stanem zaspokajania potrzeb naturalnych narodów i państw. Potrzeby te są formułowane i rozwijają się na tle doświadczeń nabywanych w toku zaspokajania dotychczasowych potrzeb. Wywołują one następnie maksymalizację potrzeb i interesów. Wyrażane są z reguły w postaci oczekiwań i zamiarów związanych z bardziej lub mniej doniosłym celem, który może w przyszłości zaspokoić określone potrzeby (np. wyrażanie chęci przystąpienia do dużego i ustabilizowanego ugrupowania państw). Duża częstotliwość wyrażania takich aspiracji za pomocą różnych gestów, symboli czy postulatów dowodzi zamiaru maksymalizacji związanych z nimi interesów, choć nie zawsze sprzyja temu procesowi.

W toku realizacji potrzeby aspiracyjne przekształcają się w potrzeby operacyjne, które przejawiają się jako interesy. Są one formą wyrażania i ukierunkowania realizowanych potrzeb, a zarazem tworzą ogniwo łączące owe potrzeby z celami narodów, państw czy ich grup kierowniczych. Dlatego interesy noszą zwykle subiektywne piętno wyrażających je podmiotów, które swoje oceny, wyobrażenia i aspiracje wiążą z określoną rzeczywistością.

Subiektywna wola realizacji danego interesu prowadzi do formułowania celu aktywności podmiotu. W ten sposób współzależność potrzeb, interesów i celów tworzy wewnętrzny mechanizm wszystkich procesów oddziaływań międzynarodowych. W triadzie tej interesy i cele dynamizują konfrontowanie potrzeb z obiektywnymi możliwościami ich zaspokojenia w różnych dziedzinach i wymiarach (sąsiedzkich, regionalnych i globalnych) stosunków międzynarodowych. Podstawową przesłanką owej dynamiki jest dążenie do zaspokajania maksymalnej liczby potrzeb.

W polityce zagranicznej państw i w ich oddziaływaniach wzajemnych pierwsze miejsce zajmują interesy i cele egzystencjalne. Dotyczą one trzech elementów konstytutywnych państwa, tzn. terytorium, ludności i władzy. Obejmują wszelkie warunki i czynniki ich przetrwania, integralności i bezpieczeństwa oraz poszanowania ich tożsamości i suwerenności. W procesie rozwoju stosunków międzynarodowych interesy i cele egzystencjalne ich podmiotów okazują się najważniejsze i dlatego najbardziej stabilne. Jakikolwiek podważanie czy naruszanie tych interesów i celów podważa wszelkie inne. Stąd często państwa powoływaniem się na interesy egzystencjalne, zwane eufemistycznie żywotnymi, usprawiedliwiają swoje działania własne, które zakłócają stosunki międzynarodowe i zagrażają interesom innych państw. Optymalny dla interesów egzystencjalnych państw jest taki stan stosunków międzynarodowych, kiedy ich zbiorowość, zwłaszcza w kręgu sąsiedzkim, potwierdza ciągle ich tożsamość i suwerenność oraz daje realne dowody chęci pokojowego i twórczego współżycia międzynarodowego. Tego rodzaju stabilizowanie interesów egzystencjalnych oznacza zarazem ich maksymalizację w czasie.

Na drugim miejscu sytuują się interesy i cele koegzystencjalne państw czy innych podmiotów stosunków międzynarodowych. Są one zorientowane na odpowiednie usytuowanie każdego podmiotu w środowisku międzynarodowym. Zakładają więc zapewnianie im jak najwyższego stopnia autonomii i zarazem jak największego udziału w szerszych procesach oddziaływań międzynarodowych, co łącznie może podnosić pozycję i zwiększać ich prestiż międzynarodowy. Dlatego też państwa starają się zróżnicować, wzbogacać i maksymalizować swoje uczestnictwo w stosunkach międzynarodowych oraz wypływające z niego korzyści. Na tym podłożu dochodzi do rywalizacji, sprzeczności i konfliktów międzynarodowych.

Na trzecim miejscu znajdują się interesy i cele funkcjonalne, które służą wspomaganie procesu realizacji dwóch poprzednich grup. Zakładają one ciągłe polepszanie racjonalizacji, sprawności i efektywności uczestnictwa państwa w stosunkach międzynarodowych. Wymagają więc takiego uruchamiania i wykorzystywania wszelkich środków polityki

zagranicznej (informacyjnych, materialnych, organizacyjnych i normatywnych), aby realizacja interesów egzystencjalnych i koegzystencjalnych przebiegała w sposób możliwie optymalny. Chodzi w sumie o to, aby polityka zagraniczna była funkcjonalna wobec polityki wewnętrznej. Chodzi także o to, aby decydenci i realizatorzy polityki zagranicznej umieli przejawiać ciągle postawę racjonalnie zorientowanej dociekliwości i otwartości na świat, a zarazem potrafili szybko i twórczo reagować na najnowsze trendy stosunków międzynarodowych.

Zarysowane trzy grupy interesów i celów państw są właściwe wszystkim państwom. Jednakże zakres i ranga każdej z nich zależy od rangi państwa (wielkiego czy małego, bogatego czy biednego), jak również od oceny i zamierzeń realizowania ich przez każde państwo. Duże znaczenie mają zwłaszcza zamiary i możliwości maksymalizacji poszczególnych interesów przez różne państwa. Jeśli jakieś państwo w sposób skrajnie szeroki interpretuje swoje „interesy żywotne”, to ta maksymalistyczna postawa sprzyja powstawaniu sprzeczności i napięć międzynarodowych, gdyż może zagrażać interesom egzystencjalnym innych państw (jak było z uzasadnianiem interwencji amerykańskiej w Wietnamie). Jeśli natomiast dane państwo stara się maksymalizować swoje interesy koegzystencjalne i funkcjonalne przede wszystkim za pomocą różnych inicjatyw międzynarodowych, które są przyjmowane przez określoną zbiorowość państw, to wnosi wkład w rozwój kultury współżycia międzynarodowego i podnosi swój prestiż międzynarodowy.

Na gruncie stosunków międzynarodowych⁴ można stwierdzić zatem, iż potrzeby są podstawą interesów międzynarodowych. Interesy są natomiast istotne dla budowania celów, a cele są impulsem do podejmowania aktywności międzynarodowej.

Interes międzynarodowy to relacja między potrzebami uczestnika stosunków międzynarodowych a zaspokajającymi je dobrami lub wartościami, stosunkami i stanami rzeczywistości. Interes jest taką funkcją potrzeb, która skłania uczestnika stosunków międzynarodowych do podjęcia działania i zaspokojenia potrzeb.

Można wyróżnić następujące rodzaje interesów międzynarodowych:

a) interesy światowego systemu stosunków międzynarodowych, takie jak na przykład światowy pokój czy bezpieczeństwo;

⁴ Z. Czachór, *Uczestnicy stosunków międzynarodowych* [w:] W. Malendowski, C. Mojsiewicz, *Stosunki międzynarodowe*, Wrocław 2000, s. 49.

- b) interesy ponadregionalnych systemów stosunków międzynarodowych, przykładowo takich jak system powstały w procesie KBWE;
- c) interesy regionalnych systemów stosunków międzynarodowych jak Unia Europejska
- d) interesy poszczególnych państw;
- e) interesy uczestników stosunków międzynarodowych działających wewnątrz państw zwłaszcza wtedy, gdy funkcjonują równocześnie we wnętrzu wielu państw, a sposób i cele ich działania są koordynowane w skali międzynarodowej.

1.2.1. Geopolityczne ujęcie interesów

Każdy podmiot geopolityczny⁵ posiada interesy, niezależnie od tego, czy je definiuje, czy też otwarcie deklaruje. [...] Ogólny interes narodowy nie jest obiektywny i ustalony, zależny od parametrów i wartości obcych polityce. Aby go zdefiniować nie jest niezbędna jednomyślność, nawet jeśli byłaby ona pożądana. Wystarczy większość względna, która - w sytuacji fragmentacji i braku dyskusji - może być wręcz nieznaczną mniejszością, jednak na tyle spójną i silną, by narzucić swe własne interesy jako narodowe. W rzeczywistości, im bardziej unika się dyskusji politycznej nad interesem narodowym, tym bardziej będzie on określany w sposób oligarchiczny i antydemokratyczny. Z drugiej strony, poszukiwanie jednomyślności za każdą cenę może doprowadzić do braku działania i bezruchu. Nie oznacza to jednak, że w polityce zagranicznej, podobnie zresztą jak powinno być w wypadku zasadniczych decyzji w polityce wewnętrznej, nie należy poszukiwać szerokiej zgody oraz, odwrotnie, że mniejszość - po demokratycznie powziętej decyzji - miałaby być zwolniona z obowiązku stosowania reguł gry, co miałoby dawać jej prawo do poszukiwania zewnętrznych sprzymierzeńców w sabotowaniu działań własnego rządu.

Istnieją zasadnicze interesy wspólne, takie jak suwerenność i integralność terytorialna, rozwój gospodarczy oraz obrona życia obywateli się i wizerunku państwa. Powinny one być wspólne wszystkim obywatelom i wszystkim siłom politycznym. Takie „żywotne” interesy są w pewien sposób „przedpolityczne”.

Na określenie interesów narodowych każdego państwa wpływają jego historia, geografia, kultura, wewnętrzny porządek polityczny, gospodarka, system społeczny, religia itd. Wpływają, ale nie determinują. Ich wybór ma zawsze charakter polityczny, a tym samym woluntarystyczny i dokonuje się pomiędzy opcjami, na które pozwala - w danym kontekście -

⁵ C. Jean, *Geopolityka*, Wrocław 2003, s. 101-109.

stopień posiadanej siły, oraz w relacji do innych aktorów, którzy realizują cele z nimi sprzeczne. [...]

Interesy narodowe dotyczą nie tylko aspektu wymiernego, jak bogactwo i siła, lub - innymi słowy - zamożność i bezpieczeństwo, ale również zewnętrznej projekcji wartości właściwych kulturze każdego narodu, a także jego koncepcji organizacji systemu międzynarodowego tak, by najlepiej odpowiadał jego interesom i zasadom. [...]

Geografia wpływa na określanie interesów politycznych. Wpływa, po pierwsze, poprzez swe aspekty fizyczne, jak położenie, klimat, rozległość, kształt, morfologia i zasoby naturalne. Kanał Sueski ma inne znaczenie dla Europy niż dla Ameryki Łacińskiej. Wpływa następnie poprzez swoje czynniki ludzkie, jak demografia, gospodarka, jednolitość etniczna i kulturowa, poziom technologiczny, jakość siły roboczej oraz religia. Na przykład, od czasów Herdera rozpowszechniła się tendencja mniejszości do samostanowienia, zaś państw do obejmowania w swych granicach całej ludności należącej do ich narodowości. Sprzeczność istniejąca pomiędzy zasadą samostanowienia ludów i nienaruszalności granic znajduje się u podstaw znacznej części obecnych konfliktów.

Względne położenie geograficzne wpływa również na postrzeganie priorytetów narodowych, „historycznych praw” i roli międzynarodowej, jaką zamierza się odgrywać. Wystarczy przypomnieć: obsesję bezpieczeństwa Rosjan; projekty Wielkiej Serbii; „nowe granice” wyznaczone sobie przez Stany Zjednoczone; wysoki stopień akceptacji przez francuską klasę polityczną i opinię publiczną odwołania się do siły zbrojnej, by zdać sobie sprawę z faktycznych uwarunkowań kulturowych i historycznych, które określają „sens przestrzeni”, „mapę psychiczną” każdego narodu, jego wizję świata, a zatem uzyskany stopień poparcia dla przywódców i ich wyborów politycznych, przykładowo dotyczącego użycia sił zbrojnych do interwencji zewnętrznych, w których nie są zaangażowane żywotne interesy własnego państwa. [...]

Interesy zmieniają się z czasem. Trzeci Świat posiadał, na przykład, podczas zimnej wojny znaczącą wagę strategiczną, a zatem i polityczną, w globalnej konfrontacji Zachodu i Związku Radzieckiego. Dziś stale traci na znaczeniu. Utracił zyski wynikające z położenia, w dużej mierze pasożytował na systemie dwubiegunowym i mógł szantażować Zachód. Jego prośby o rekolonizację nie tylko nie zostały przyjęte, lecz wręcz odrzucone. Posiada znaczenie tylko negatywne, ze względu na eksplozję demograficzną połączoną z niepowodzeniem procesów dekolonizacji, rozwoju i demokratyzacji oraz ze względu na groźbę masowej migracji, której świat uprzemysłowiony nie mógłby znieść z przyczyn społecznych, psychologicznych, a przede wszystkim ekonomicznych.

Wraz z sąsiedztwem geograficznym rozwijają się interesy. Wraz z odległością słabną one, ale w sposób nierównomierny, zależnie od typu oraz stopnia zaawansowania technologicznego środków transportu, komunikacji i uzbrojenia. Technologia zmierza do osłabiania wagi oddalenia, która pomimo to pozostaje zasadnicza, na przykład, na polu strategicznym. Najlepszą obroną jest nadal odległość, niezależnie od głoszonych opinii przeciwnych. Zazwyczaj oddalenie wpływa bardziej na interesy bezpieczeństwa niż na interesy ekonomiczne. Są one bowiem nie tylko bezpośrednie, ale i pośrednie. Na przykład, hipotetyczna konfrontacja, nie mówiąc już o konflikcie, pomiędzy Japonią i Chinami przyciągnęłaby w stronę Dalekiego Wschodu dużą część potencjału i uwagi Stanów Zjednoczonych oraz Rosji, co wpłynęłoby bezpośrednio na stabilność polityczno-strategiczną Europy i co prawdopodobnie zmusiłoby Niemcy do podjęcia większej roli i zobowiązań. Przymierze pomiędzy Chinami i Islamem (gdyby ten osiągnął pewną jedność) skłoniłoby do sojuszu Europę i Rosję, przy bardziej lub mniej bezpośrednim poparciu Stanów Zjednoczonych. Z tego wynika jak oczywiste jest znaczenie podejścia geopolitycznego, które umieszcza poszczególne problemy w ramach ogólnych, szczególnie w dzisiejszych czasach, w których współzależność spowodowała globalizację problemów na skalę dotąd nieznaną. Żaden region świata nie jest tak odległy, by mógł być ignorowany.

Na określanie interesów oraz na podejmowanie decyzji politycznych wpływa w znaczący sposób system mediów. Wydarzenie istnieje politycznie tylko wtedy, kiedy się o nim informuje. Obecny system informacji jest globalny i realizowany w czasie rzeczywistym. Najbardziej sprawny środek przekazu, czyli telewizja, dzięki swoim cechom technicznym, może przedstawiać tylko pewne aspekty wydarzenia, bez umieszczenia ich w ramach całościowych czy w kontekście ogólnym. Wywołane przez nią emocjonalne reakcje opinii publicznej zmuszają polityków do natychmiastowych działań, często emocjonalnych i nieracjonalnych, których stają się potem zakładnikami.

Interesy narodowe mogą być klasyfikowane na różne sposoby.

Po pierwsze, zależnie od zawartości dzieli się na: ekonomiczne, terytorialne, polityczne, ideologiczne. Taka klasyfikacja odnosi się automatycznie do celów, które sobie stawiają: dobrobyt, bezpieczeństwo, potwierdzenie własnej wizji historii, świata i ludzkości - są to wartości, które stanowią podstawę współżycia i kultury każdego narodu. Podział dotyczy w istocie roli, której odgrywanie w świecie jest dla każdego z państw niezbędne lub korzystne oraz pożądaną przez nie strukturę systemu międzynarodowego, do której zachowania zamierzają wnieść swój wkład lub którą zamierzają stworzyć poprzez swoje działanie.

Po wtóre, interesy narodowe mogą być klasyfikowane w zależności od priorytetów, jako żywotne lub nieżywotne (te ostatnie zostały określone mianem „strategicznych” w niedawno opracowanej francuskiej Białej księdze obrony); w zależności od ich trwałości, jako stałe lub zmienne; wreszcie w zależności od ich zawartości, jako ogólne lub szczegółowe.

Po trzecie, w związku z interesami innych państw, interesy narodowe mogą być wspólne, komplementarne lub sprzeczne. Taki aspekt „związku” interesów trzeba brać pod uwagę przy programowaniu polityki zagranicznej oraz przy decydowaniu o pokoju i wojnie - dwóch rzeczywistościach nie sprzecznych, lecz przyległych, różniących się od siebie tylko wyborem środków, za pomocą których państwa osiągają swoje cele. Służy również zawieraniu umów o współpracy lub sojuszów, które podnoszą wartość wspólnoty interesów dzięki prowadzeniu wspólnej polityki. Sojusze, lub szerzej multilateralizm, nie są celami samymi w sobie, lecz przede wszystkim środkami do realizacji interesów narodowych w sposób bardziej oszczędny i skuteczny. Oczywiście, że sojusze wpływają na określanie interesów. Na przykład, tam gdzie góruje ich interes, pojedyncze państwo rezygnuje dobrowolnie z konkretnego interesu własnego różniącego się w sposób niemożliwy do pogodzenia z interesem wspólnym lub z interesem innych sojuszników, uznanym za priorytetowy. Rezygnacja ta musi być jednak dobrowolna i wynikać z uznania absolutnego pierwszeństwa interesu narodowego, którym jest utrzymanie spójności sojuszu nad innymi wymogami, potencjalnie rozbieżnymi, interesu narodowego. Dlatego jest błędne i niesłuszne przeciwstawienie interesu narodowego multilateralizmowi, jak to ostatnio miało miejsce we Włoszech. W negocjacjach dyplomatycznych zmierzających do wyrażania konfliktu interesów lub do godzenia interesów rozbieżnych, w przypadku ich częściowego nakładania się, państwa „wymieniają się” między sobą swoimi interesami. Multilateralizm może rzeczywiście funkcjonować, a sojusze mogą posiadać wysoką „wytrzymałość” tylko wtedy, gdy odzwierciedlają i wyrażają rzeczywistą skalę priorytetów w interesach narodowych.

Po czwarte, interesy narodowe mogą być krótko- lub długoterminowe. Czynniki czasu jest tak samo ważny w polityce, jak w strategii. Istnieje często sprzeczność pomiędzy interesami krótkoterminowymi i długoterminowymi, co zmusza do trudnych wyborów politycznych, zważywszy, że trwanie polityki jest inne - zasadniczo dużo krótsze - niż trwanie interesów, a „czas” bezpieczeństwa od „czasu” gospodarki. Można zrezygnować z własnej korzyści krótkoterminowej na rzecz długoterminowej, nawet jeśli często - wobec natychmiastowych i oczywistych kosztów, a odległych i niepewnych korzyści - dzieje się odwrotnie. Zdolność państwa do planowania długoterminowego zależy od istotnej prawowitości

i poczucia narodowego jego klasy kierowniczej. Jeśli są one ograniczone, przyszłość nie jest w ogóle brana po uwagę i poświęca się ją na rzecz bieżących korzyści.

Po piąte, interesy mogą być również pośrednie, a zatem pełnić funkcje instrumentalne w dążeniu do osiągnięcia zupełnie innych interesów. Takimi są, przykładowo, działania służące utrwaleniu międzynarodowego wizerunku państwa i wzmocnieniu jego wagi i wiarygodności. Na przykład udział armii sardyńskiej w wojnie krymskiej lub interwencje włoskie w Somalii i Mozambiku tłumaczyły się koniecznością - odpowiednio - przedłożenia kwestii włoskiej europejskiemu koncertowi mocarstw oraz potrzebą silniejszego uzasadnienia dążenia Włoch do uzyskania stałego członkostwa w rozszerzonej Radzie Bezpieczeństwa ONZ.

Istnieją wreszcie interesy „historyczne”, wprawdzie dyskusyjne, lecz mają obiektywne przesłanki i de facto leżą jeszcze dzisiaj u podstaw licznych konfliktów etnicznych i narodowych. „Prawa historyczne” lub „naturalne”, jak te zgłaszane przez Serbię wobec Kosowa, przez Argentynę wobec Falklandów, czy przez Irak wobec Kuwejtu, o ile mogą wydawać się z zewnątrz - lub być w istocie - instrumentalne, posiadają jednak rzeczywistą skuteczność, której nie mogą ignorować inne państwa. Mogą one także stanowić fundament wewnętrznego i międzynarodowego przyzwolenia na konkretne działania. Należy zrozumieć, że interesy wskazywane przez różne deterministyczne szkoły geopolityczne, takie jak granice naturalne i przestrzeń życiowa, przez teorie merkantylistyczne „świętego egoizmu”, czy przez rozmaite fundamentalizmy religijne i ideologiczne, przyczyny tylu wojen świętych, krucjat i masakr nie mają silnych podstaw. Problemem nie jest jednak wykazanie ich arbitralności i względności, lecz uzmysłowienie sobie siły, którą mogą one posiadać w określonych okolicznościach. Im bardziej wydają się irracjonalne dla obserwatora zewnętrznego i nieprzyjawnego, tym bardziej służą one warunkowaniu decyzji politycznych państwa, które je wyraża. Fakt, że German-haters uważali głoszony przez Niemcy Zachodnie interes, jakim była reunifikacja, za irracjonalny, wykazując jej trudność ekonomiczną, nie przeszkodził w jej realizacji. Można nawet stwierdzić, że - na przekór sobie - ułatwili ją, a przynajmniej przyspieszyli.

Refleksja nad interesami narodowymi jest zasadnicza przede wszystkim w okresach zmian, jak to ma miejsce na przykład obecnie, na skutek zaniku świata dwubiegunowego, jego reguł i jego pewników; zjednoczenia Niemiec, które głęboko zmieniło sytuację w Europie; toczącej się reorganizacji systemu politycznego Włoch; rozwoju gospodarczego Azji Południowo-Wschodniej, który powoduje nowy międzynarodowy podział pracy; rewolucji w

technologii wojskowej, w wytwarzaniu bogactw i w informatyce, które wstrząsają wymiarami fizycznymi świata, czyniąc go mniejszym i bardziej współzależnym.

1.2.2. Racja stanu

Kategorią bezpośrednio związaną z interesami państw jest **racja stanu**, która jako zjawisko polityczne⁶ i wartość polityczna pojawiła się w momencie powstania organizacji państwowej.

Definicje racji stanu można podzielić na trzy grupy:

1. określające rację stanu jako bezwzględną wyższość interesu państwa nad innymi interesami i normami;
2. określające rację stanu jako względną wyższość interesu państwa nad innymi interesami i normami;
3. określające istotę racji stanu jako autonomię interesu państwa w stosunku do innych interesów i norm.

W definicjach encyklopedycznych przedstawia się rację stanu w kilku aspektach:

- a. wzgląd na dobro państwa;
- b. reguły postępowania politycznego;
- c. kryterium oceny działań politycznych;
- d. priorytet dla interesu państwowego;
- e. prymat interesu zbiorowego;
- f. moralne podstawy podejmowania przez państwo określonych działań;
- g. priorytet nad normami moralnymi i prawnymi;
- h. argument dla określonego działania politycznego.

Różne podejścia do problemu racji stanu pociągają za sobą istnienie zróżnicowanego interpretowania tego zjawiska. I tak, racja stanu, to reguła moralnego usprawiedliwiania zarówno zamiarów, jak i działań politycznych państwa. Racja stanu, to także:

- a. kierowanie się w polityce wyłącznie względami na realny interes państwa, choćby wbrew moralności, czy nawet prawu;
- b. dokonywanie przez państwo wyboru działań w największym stopniu stwarzających możliwość umocnienia jego potęgi, z prawem użycia w tym celu przemocy;

⁶ J. Nowiak, *Czym jest polityka zagraniczna*, [w:] W. Malendowski, C. Mojsiewicz, *Stosunki międzynarodowe*, Wrocław 2000, s. 86-87.

c. podejmowanie przez państwo działań pozaprawnych i pozamoralnych dla zachowania jego istnienia.

Racja stanu będąc wartością polityczną spełnia istotne funkcje wobec innych wartości politycznych. Są to:

- a. rozszerzanie lub zawężanie katalogu wartości politycznych;
- b. hierarchizacja wartości;
- c. interpretację poszczególnych wartości;
- d. integrację wartości;
- e. relatywizację poszczególnych wartości w odniesieniu do sytuacji historycznej.

Jak widać dogłębne studia nad zjawiskiem racji stanu prowadzą do wniosku, że jest to pojęcie o niewątpliwie wyraźnie określonej treści, ale o nieostrych granicach.

1.2.3. Relacje interesów

Podobnie jak państwa, również ich aspiracje, interesy i cele są zróżnicowane⁷. Ich realizacja przebiega zwykle w nieco odmiennych wymiarach czasu i przestrzeni środowiska międzynarodowego. Mogą one być doraźne, krótkoterminowe lub długoterminowe, jak również mogą być realizowane w kręgu sąsiedzkim, subregionalnym, i regionalnym czy globalnym. Ze względu na to, że narody i państwa nie mogą urzeczywistniać swoich interesów i celów w izolacji, ich własne interesy i cele współwystępują wraz z interesami i celami innych podmiotów stosunków międzynarodowych. W tym procesie dokonuje się ich wzajemne nakładanie, konfrontowanie i ocenianie, a w konsekwencji także ujawnianie różnych stopni zbieżności lub rozbieżności. Państwa muszą mieć świadomość, że w środowisku międzynarodowym nie ma pełnej swobody wyboru i sposobu maksymalizacji własnych interesów i celów, lecz że należy brać pod uwagę występujące równocześnie interesy i cele i partnerów oraz konkurentów.

Zbieżne interesy i cele państw wspomagają się wzajemnie (np. w utrwalaniu pokoju czy kształtowaniu określonego ładu międzynarodowego). Tworzą także podstawy i warunki partnerskich stosunków, wzajemnego zaufania i poczucia stabilności. Szczególnie pozytywne znaczenie ma zbieżność interesów i celów egzystencjalnych (np. w sprawie uznawania granic czy dostępu do ważnych szlaków komunikacyjnych), gdyż ułatwiają one realizację

⁷ J. Kukulka, *Zaspokajanie potrzeb i rozwiązywanie konfliktów w stosunkach międzynarodowych* [w:] E. Haliżak, R. Kuźniar, *Stosunki międzynarodowe geneza, struktura, dynamika*, Warszawa 2000, s. 245-248.

pozostałych grup interesów (koegzystencjalnych i funkcjonalnych) oraz pożądane regulowanie stosunków międzynarodowych zgodnie z regułami poliarchii.

Rozbieżne interesy i cele państw rodzą sprzeczności, napięcia i konflikty międzynarodowe. W przypadkach rozbieżności skrajnych (gdy np. dominują cele ekspansjonistyczne) dochodzi do wzajemnego wykluczania celów, w przypadkach zaś ich krzyżowania się mogą one ograniczać wzajemnie swój zasięg i możliwości realizacji (np. zapewniania sobie monopolu surowca i monopolu produkcji). Ponieważ uczestnicy stosunków międzynarodowych nie chcą pogodzić się z brakami lub ograniczeniami perspektyw realizacji interesów, reagują na nie w sposób ujawniający sprzeczności międzynarodowe. Z reguły jest to różny stopień ocen i interpretacji zdarzeń, zjawisk oraz procesów oddziaływań międzynarodowych, jak też współzależności postrzeganych przeciwieństw (np. bezpieczeństwa i zagrożenia, napięcia i odprężenia, ekspansji i restrykcji). Wpływanie na walkę przeciwieństw ma na celu pożądane przeobrażanie się lub skuteczne wykluczenie się wzajemne.

Sprzeczności międzynarodowe, podobnie jak wszystkie sprzeczności społeczne, przechodzą przez różne fazy zmienności. W stanie wyjściowym przeciwieństwa i różnice znajdują się we względnej równowadze, a wywoływane przez nie napięcia mają charakter załączkowy. Zróżnicowany rozwój przeciwieństw powoduje zaostrzanie się sprzeczności i zwiększanie napięć, a w konsekwencji także wzmaganie walki przeciwieństw. Proces ten może prowadzić aż do powstania antagonizmu i kryzysu stosunków międzynarodowych. Oznaką istnienia antagonizmu jest przedłużający się stan napięcia, a właściwie zespołu napięć, które uznane są za trwałe i niemożliwe do zredukowania, ponieważ kojarzą się z antagonistycznym, a więc wykluczającym się charakterem istniejących sprzeczności wywołujących napięcia (jak np. przez dłuższy czas mówiono o antagonizmie polsko-niemieckim). Co się zaś tyczy kryzysu stosunków międzynarodowych, to oznacza on całkowitą ich destabilizację, znajdującą wyraz w zerwaniu więzów organicznych między podmiotami stosunków, jak również zakłócenie i zredukowanie roli mechanizmów, które mogłyby kontrolować napięcia. Kryzys obejmuje więc najwyższą fazę zaostrzania się sprzeczności, kiedy ograniczone stosunki mają charakter doraźny i szczątkowy (jak w długotrwałym kryzysie izraelsko-arabskim).

Dynamika rozwoju sprzeczności i napięć znajduje konkretny wyraz w różnej skali rozpiętości stosunków, postaw, ocen, postulatów i oddziaływań wzajemnych państw. Uzewnętrznionym przejawom zróżnicowania sprzeczności i napięć zaczęto po II wojnie światowej nadawać nazwy: „spór”, „konflikt”, „nieporozumienie”, „kwestia” czy „sytuacja

mogąca zagrażać międzynarodowemu pokojowi i bezpieczeństwu". Najczęściej były używane dwa pierwsze pojęcia. Utrwalił się przy tym pogląd, że pojęcie „spór” wyraża świadomościowo-werbalną i normatywną sferę rozbieżności, podczas gdy „konflikt” obejmuje zespół działań w tej sferze.

Należy podkreślić, że dostrzeganie sprzeczności i napięć w początkowej ich fazie jest trudne, ponieważ osłania je tajemnica kancelarii dyplomatycznych. Dopiero wraz z nabieraniem własnej dynamiki rozwojowej angażują one stopniowo międzynarodową opinię publiczną, oddziałując na rządy najbardziej zainteresowane i na szersze środowisko międzynarodowe. Owa dynamika sprawia, że w miarę obniżania się stopnia zdolności regulacyjno-kontrolnych państw wobec rozwijających się sprzeczności rozszerza się skala napięć między nimi. Znajduje to wyraz we wzroście rozpiętości przeciwstawnych postaw, postulatów i oddziaływań. Publicznymi dowodami rozpoczęcia tego procesu są protesty, zaprzeczenia, wyjaśnienia, dementi czy odrzucenia. Następnie dochodzi do formułowania wzajemnych zarzutów, oskarżeń, żądań, ostrzeżeń oraz grózb. Państwa uruchamiają nieprzyjazną propagandę, wojnę psychologiczną, bojkot ekonomiczny, zawieszenie stosunków dyplomatycznych lub nawet ich zerwanie. Oznaką najwyższego stanu napięcia są alarmy wojskowe, ogłaszanie mobilizacji, ruchy wojsk, przerwanie wzajemnej komunikacji, blokada, ograniczone użycie siły i konflikt zbrojny. Do wojny może dochodzić przez szybkie narastanie napięć w sytuacjach kryzysowych, lecz także zakończenie wojny bez rozwiązania podstawowych sprzeczności może zrodzić nowy kryzys stosunków (jak w stosunkach izraelsko-arabskich).

Przerastanie sporów werbalnych w rzeczywiste konflikty dokonuje się szybciej i częściej pod wpływem hierarchicznie najwyższych interesów państw. Z reguły miejsce to zajmuje bezpieczeństwo zewnętrzne terytorium, ludności i władzy państwowej. Zagrożenie bezpieczeństwa oznacza bowiem zagrożenie najważniejszego elementu w systemach egzystencjalnych interesów państw. Dlatego też zapewnieniu swego bezpieczeństwa państwa podporządkowują wiele interesów koegzystencjalnych i funkcjonalnych. Przedłużanie się zagrożeń bezpieczeństwa powoduje wzrost napięć, obaw i niepewności, a także zakłócanie postrzegania międzynarodowego, wyścig zbrojeń i deformację rozwoju wewnętrznego państw. W rezultacie prowadzi to do deformacji stosunków międzynarodowych. Najbardziej wymownym przykładem skutków kumulowania się zagrożeń bezpieczeństwa i wzrostu na tym tle napięć była zimna wojna w Europie, jak również dwubiegunowa struktura globalnych stosunków międzynarodowych. Podstawowe znaczenie w końcowym okresie zimnej wojny miało odprężenie w stosunkach politycznych, gdyż stworzyło ono przesłanki, klimat i ramy

organizacyjne odprężenia w stosunkach gospodarczych, kulturalnych i wojskowych. Potwierdziła się przy tym prawidłowość, według której asymetria w dziedzinie gospodarczej czy wojskowej nie rodzi automatycznie napięć między państwami, lecz może te napięcia zaostrzać, kiedy jest poddana ideologizacji i polityzacji. Odrzucenie militaryzacji myślenia politycznego i ideologizacji polityki wojskowej ułatwia odprężenie i urzeczowienie stosunków międzynarodowych. Służy temu także odpowiednio sprawne funkcjonowanie całego mechanizmu polityczno-dyplomatycznego państw w zakresie wzajemnej informacji, analiz, decyzji, kompromisów i wykonawstwa uzgodnień.

Historyczne doświadczenie odprężenia w stosunkach Wschód-Zachód wskazuje, że efektywność takiego procesu zależy od przestrzegania przez państwa następujących trzech zasad:

- 1) rozwiązywania sprzeczności, poczynając od politycznych, zanim wywołane przez nie napięcia osiągną najwyższy szczybel, gdyż w ten sposób można skutecznie hamować, stabilizować i obniżać poziom napięć,
- 2) świadomego samoograniczania własnych oraz częściowego uznawania przeciwnych interesów i celów, aby zapobiegać ich tendencjom maksymalizacyjnym i kontrolować ich realizację,
- 3) dążenia do konsensusu umożliwiającego zachowanie twarzy stron — wrogów, antagonistów czy oponentów — które będą chciały być partnerami i mieć możliwość kontrolowania napięć w przyszłości.

Decydenci i praktycy polityki zagranicznej każdego państwa powinni być świadomi, że dynamika procesu odprężenia w stosunkach międzynarodowych jest wolniejsza od tempa rozwoju napięć. W tych ostatnich dużą rolę odgrywają często irracjonalne zrywy przywódców czy grup politycznych jednego państwa, podczas gdy redukcja napięć wymaga zracjonalizowanych i w miarę zrównoważonych poczynąń przeciwnych stron. Jeśli napięcia mogą zżywkować w sposób żywiołowy, to procesy odprężenia wymagają świadomego, celowego i skoordynowanego współdziałania państw. Dlatego uzgadnianie ich interesów oddziałuje twórczo i stabilizująco na rozwój stosunków międzynarodowych.

▪ **Ludzie, narody i państwa mają różne potrzeby bytowania oraz rozwoju. Potrzeby te dotyczą głównie:**

- **bezpiecznego przetrwania narodów i państw w środowisku międzynarodowym,**

- normalnego rozwoju i przejawiania się ich tożsamości,
 - optymalnego odgrywania przez nie ról międzynarodowych.
- Potrzeby są podstawą interesów międzynarodowych.
 - Interes międzynarodowy to relacja między potrzebami uczestnika stosunków międzynarodowych a zaspokajającymi je dobrami lub wartościami, stosunkami i stanami rzeczywistości.
 - Interesy są bezpośrednim stymulatorem dla uczestników stosunków międzynarodowych do podjęcia działania i zaspokojenia potrzeb. Interesy są bowiem podstawą dla określania celów, a cele są impulsem do podejmowania aktywności międzynarodowej. Relacje te stanowią siłę motoryczną postrzegania świata i kształtowania własnych oddziaływań międzynarodowych przez narody i państwa.
 - Rozbieżne interesy i cele państw rodzą sprzeczności. Rozbieżności interesów są więc źródłem kolizji celów a w konsekwencji również źródłem konfliktów. Głębokość i skala tych konfliktów zależą przede wszystkim od zakresu rozbieżności interesów oraz stopnia determinacji stron konfliktów w osiągnięciu swoich celów.
 - Dynamika rozwoju sprzeczności i napięć znajduje konkretny wyraz w różnej skali rozpiętości stosunków, postaw, ocen, postulatów i oddziaływań wzajemnych państw.

1.3. Polityka zagraniczna

Funkcjonuje wiele definicji⁸ zjawiska, jakim jest polityka zagraniczna. Jasnego ujęcia tematu dostarcza stanowisko Karla W. Deutsch'a w tej dziedzinie. Mianowicie twierdzi on, że w gestii polityki zagranicznej każdego państwa leży ochrona jego niepodległości i bezpieczeństwa oraz ochrona interesów ekonomicznych, ze szczególnym zwróceniem uwagi na interesy grup najbardziej wpływowych na ogólną kondycję danego państwa. Ponadto, polityka zagraniczna państwa to wszelkie działania służące zapobieżeniu jakiegokolwiek szkodliwej aktywności (penetracji, manipulacji) obcych podmiotów polityki. Wreszcie, polityka zagraniczna państwa ściśle powiązana jest z bezpieczeństwem i ochroną wartości narodowościowych, strzeżeniem wszelkiego rodzaju tajemnic, a także rozpowszechnianiem i kreowaniem wizerunku danego państwa na forum międzynarodowym.

⁸ J. Nowiak Czym jest ... wyd. cyt., s. 74.

Pojawiły się, swego czasu, teorie o minimalizacji roli państwa w stosunkach międzynarodowych. Wbrew nim pozostaje ono nadal głównym podmiotem tych stosunków. Polityka zagraniczna jest prowadzona przez państwa za pośrednictwem upoważnionych do tego organów, osób. Prowadzona jest w interesie państwa, formułowanym przez warstwę rządzącą, oficjalnie utożsamianym z interesem narodowym lub ogólnospołecznym. Reasumując, jest prowadzona w stosunku do innych państw, z innymi państwami lub wreszcie przeciwko innym państwom. Jak wiemy, społeczność międzynarodowa - środowisko międzynarodowe - mimo zorganizowania hierarchicznego (np. sojusze) nie posiada władzy ponadpaństwowej, która dysponowałaby środkami przymusu i pozbawiała państwa ich suwerenności we wzajemnych stosunkach, zatem sytuacja ta odznacza się historyczną i perspektywiczną trwałością. W obliczu innych podmiotów wewnętrznych wchodzących w relacje tego rodzaju państwo zachowuje pełne prerogatywy regulacyjne i zasadniczo reprezentuje całość interesów zagranicznych danego kraju. Nie jest powszechnie przyjęte i nie zdarza się, aby państwo, rezygnując z części uprawnień w zakresie polityki zagranicznej na rzecz instytucji ponadpaństwowych, czyniło to bezwarunkowo i nieodwołalnie. W takiej sytuacji praktyka jest zgoła odmienna; państwo zastrzega sobie zawsze prawo wykładni przyjętych dobrowolnie ograniczeń, a także możliwość wycofania się ze zobowiązań, które na pewnym etapie mogą przestać odpowiadać jego interesom narodowym.

Polityka zagraniczna jest wprawdzie integralną częścią⁹ polityki państwowej, jednak posiada wyraźnie zaznaczoną specyfikę. Po pierwsze, o ile politykę w ogóle mogą uprawiać aktorzy „podpaństwowi” (partie i inne organizacje polityczne), o tyle polityka zagraniczna może być tylko polityką państwa. Po drugie, politykę zagraniczną uprawia się w bardzo odmiennym — nieshierarchizowanym, poliarchicznym — środowisku, jakim jest środowisko międzynarodowe państwa, gdzie podległość jest zastąpiona współzależnością w ramach pluralistycznej zbiorowości uczestników. Po trzecie, wynika z tego odmiennosc jej treści, sposobów (instrumentów) i zasięgu działania, a także — ze względu na współzależność oraz większą trwałość norm i zobowiązań międzynarodowych — większa niż w polityce wewnętrznej ciągłość w odniesieniu do uczestnictwa państwa w poszczególnych stosunkach.

Generalnie, przez politykę zagraniczną należy rozumieć zorganizowany i skierowany na zewnątrz wysiłek państwa, podporządkowany osiąganiu jego żywotnych interesów, który

⁹ R. Kuźniar, *Międzynarodowe stosunki polityczne* [w:] E. Halizak, R. Kuźniar, *Stosunki międzynarodowe geneza, struktura, dynamika*, Warszawa 2000, s. 112.

wyraża się w kształtowaniu jego zewnętrznego otoczenia (tworzeniu i sprzyjaniu relacji oraz sytuacji korzystnych, zapobieganiu i usuwaniu sytuacji niekorzystnych).

Tymi, którzy kreują i realizują politykę zagraniczną¹⁰ są ludzie. W dalszym ciągu, mimo postępującej demokratyzacji systemów państwowych, pozostaje ona domeną jednoosobowych, bądź też zbiorowych organów państwa. Zasada ta dotyczy wszystkich państw, w których ustawa zasadnicza przekazuje pieczę nad polityką zagraniczną najwyższym organom wybieralnym. Dzieje się tak dlatego, że to z reguły organy wykonawcze, częstokroć jednoosobowe, jak prezydent, premier, czy minister spraw zagranicznych, są upoważnione do reprezentowania państwa na zewnątrz, utrzymywania stosunków z innymi państwami oraz do zaciągania w imieniu państwa określonych zobowiązań międzynarodowych. Trzeba jednak podkreślić, że niektóre z owych posunięć (np. sojusze) mogą być zastrzeżone dla władzy ustawodawczej. W większości przypadków, w systemach parlamentarnych, ogólne zasady i wytyczne polityki zagranicznej są ustanawiane przez tę właśnie władzę, zdarza się również, że zostają one podniesione do rangi konstytucyjnej. [...]

Polityka zagraniczna pojmowana jako działanie państwa względem innych państw, to przejaw nie tylko własnych interesów, lecz także wynik cudzego postępowania. Każdorazowa zmiana w postępowaniu innych państw pociąga za sobą konieczność zweryfikowania zasadności własnej działalności, jeśli zachodzi taka potrzeba natychmiastowej korekty. Ważne jest, aby zdawać sobie sprawę, że posunięcia wynikające ze zmian na arenie międzynarodowej są często oparte w większym stopniu na intuicji niż na wiarygodnej analizie faktów. Godne zwrócenia uwagi jest także to, że swoboda decydentów podlega ograniczeniom i to nie jedynie przez instytucje demokratyczne. Otóż rozmaite grupy nacisku prowadzą utajoną kontrolę polityki zagranicznej niemal we wszystkich współczesnych państwach. Tzw. kontrola korygująca (czasami nawet blokująca) działań decydentów dokonywana jest przez biurokrację resortów i instytucji współuczestniczących w wykonywaniu polityki zagranicznej, którą porównuje się do góry lodowej: podjęcie większości decyzji następuje „pod powierzchnią”, czemu towarzyszy rutyna i brak innowacyjności, ale jednocześnie chłodna ocena i racjonalizm. Innym, aczkolwiek pokrewnym ogranicznikiem swobody i dowolności decyzji jest planowanie długofalowych działań i zachowań państwa w przewidywanej sytuacji. Współcześnie praktykuje się programowanie polityki zagranicznej, któremu podwaliny stworzyły Stany Zjednoczone,

¹⁰ J. Nowiak *Czym jest ...* wyd. cyt., s. 75-76.

konkretnie amerykański Departament Stanu podczas II wojny światowej, aczkolwiek oceny co do skuteczności takiego postępowania są różne i wielokrotnie rozbieżne, głównie z uwagi na elementy przypadkowości w polityce międzynarodowej oraz chaotyczność działań, które niestety są charakterystyczne dla poczynąń wielu państw.

Wydaje się jednak poprawnym przyjęcie stanowiska, że polityka zagraniczna współcześnie funkcjonujących państw, generalnie jest procesem racjonalnego myślenia decydentów. Niewątpliwie proces ten jest warunkowany sposobem odczytywania przez owych decydentów interesu narodowego, motywacji szczegółowych, analizy sytuacji oraz bilansowej oceny własnych możliwości.

Polityka zagraniczna nie jest tylko i wyłącznie jedną z polityk szczegółowych, tak jak np. polityka kulturalna, gospodarcza, społeczna, jest ona natomiast drugą stroną polityki wewnętrznej. Poszczególne polityki szczegółowe mają swój wymiar - przedłużenie zagraniczne.

O treści polityki zagranicznej, jej celach¹¹ i instrumentach, a w rezultacie o tym, w jaki sposób państwo współtworzy stosunki międzynarodowe decyduje wiele czynników zwanych także uwarunkowaniami. Z reguły dzieli się je na wewnętrzne i zewnętrzne, obiektywne i subiektywne. W tym miejscu należy wskazać na kilka najważniejszych.

Należy do nich przede wszystkim terytorium lub, szerzej, środowisko geograficzne państwa. Chodzi o wielkość terytorium, przebieg granic (ich oparcie lub nie o granice naturalne), sąsiedztwo. Wprawdzie historia negatywnie zweryfikowała próby jednoczynnikowego wyjaśniania polityki państw determinizmem geograficznym (teorie geopolityczne, popularne od końca XIX w. do II wojny światowej), lecz niewątpliwie środowisko geograficzne nie pozostaje bez wpływu na politykę zagraniczną. Dotyczy to zwłaszcza mocarstw oraz państw o bardzo specyficznym położeniu geograficznym (np. wyspiarskim czy trudnym klimatycznie), a także państw, których granice są z różnych powodów kwestionowane przez sąsiadów. Rola terytorium może wzrastać w połączeniu z innymi czynnikami, zwłaszcza świadomościowym (doktryny) czy ludnościowym (narodowościowym).

Znaczenie ludności jako czynnika warunkującego politykę zagraniczną zależy od jej liczby (potencjału), a także jej struktury, zwłaszcza narodowościowej. Potencjał ludnościowy zawiera w sobie również relację między terytorium a liczbą ludności (gęstość zaludnienia), która w powiązaniu z poziomem rozwoju gospodarczego może być źródłem migracji oraz

¹¹ M. Kuźniar, *Międzynarodowe stosunki*, ... wyd cyt, 2003, s. 113-116.

zjawiska eksplozji demograficznej (przeludnienie, problem wyżywienia) lub starzenia się społeczeństw.

Najbardziej dynamiczny charakter mają uwarunkowania ekonomiczne, w których mieszczą się bogactwa naturalne, ogólny potencjał gospodarczy, poziom rozwoju, zaawansowanie technologiczne, typ ustroju i polityki gospodarczej, polityka pieniężna, inwestycje i handel zagraniczny, przynależność do określonych ugrupowań gospodarczych. Potencjał, struktura i dynamika gospodarki pozwalają nierzadko przełamywać niedostatek lub „mankamenty” innych czynników. Górzysta i uboga w przeszłości Szwajcaria stała się potęgą finansową oraz w przemyśle precyzyjnym. Niewielkie i pustynne terytorium Izraela Żydzi zamienili w kraj dobrobytu, zaawansowanych technologii oraz eksportujący żywność na rynki europejskie. Chociaż Federacja Rosyjska posiada największe na świecie terytorium oraz największe zasoby naturalne jest krajem gospodarczo słabo rozwiniętym, gdzie dziesiątki milionów ludzi żyją w ubóstwie, a silne uzależnienie od kapitału obcego ogranicza politykę zagraniczną Moskwy (i to pomimo mocarstwowego potencjału nuklearnego i własnego programu kosmicznego). Jest to spuścizna po ustroju politycznym i gospodarczym komunistycznego ZSRR.

Od potencjału gospodarczego zależy nie tylko bezpieczeństwo ekonomiczne państwa i jego suwerenność *de facto*, lecz także możliwości państwa w sferze militarnej, zarówno obronne, jak i ekspansywne. Kraj słaby gospodarczo i militarnie musi się liczyć z przedmiotowym traktowaniem przez silniejszych sąsiadów. Nowoczesny potencjał militarny stanowi osłonę i wsparcie dla aktywnej polityki zagranicznej w różnych jej dziedzinach.

Ważnym wyznacznikiem polityki zagranicznej jest czynnik ustrojowy. Jego rola była szczególnie widoczna w okresie zimnej wojny. Odmienność ustrojowa mająca swoje źródło w antagonistycznych różnicach ideologicznych była przyczyną polaryzacji świata oraz jedności i solidarności polityki zagranicznej państw tworzących zwalczające się ugrupowania (bloki). Po upadku komunizmu i w perspektywie rozprzestrzeniania się ustrojów demokratycznych czynnik ustrojowy zdaje się nieco tracić na znaczeniu. Ustrój wewnętrzny pozostaje jednak np. kryterium przynależności do pewnych instytucji wielostronnych. Warunkiem przynależności do Rady Europy jest demokratyczny ustrój państwowy; jeszcze bardziej rygorystyczne kryteria ustrojowe obowiązują w Unii Europejskiej. Podział Wschód-Zachód został zastąpiony przez znacznie mniej ostry podział na kraje demokratyczne i niedemokratyczne.

Ustroje państwowe są w niemałym stopniu określane przez uwarunkowania kulturowe i religijne. To one również dają o sobie znać w polityce zagranicznej państw, które tworzą

trwalsze związki czy przejściowe koalicje kierując się tymi wyznacznikami, zwłaszcza wtedy, gdy odczuwają zagrożenie zewnętrzne dla wartości wspólnych danej kulturze czy religii.

Należy wreszcie wskazać na obszerną, niejednorodną grupę uwarunkowań subiektywnych (aczkolwiek kulturowe i religijne do niej częściowo należą), do której zaliczamy koncepcje i doktryny polityki zagranicznej, świadomość społeczną, zjawiska percepcji i mispercepcji, a także czynnik osobowościowy. Partie polityczne, wybitni politycy, w tym ministrowie spraw zagranicznych kierują się w swoim działaniu przesłankami ideologicznymi czy światopoglądowymi, które znajdują wyraz w wielkich planach, koncepcjach, projektach konkretnych rozwiązań międzynarodowych lub też mających na celu realizację partykularnych interesów państwowych. Celem jednych projektów jest zacieśnianie współpracy międzynarodowej (np. jedności, integracji europejskiej), inne zaś prowadzą do konfliktów międzynarodowych. Na czele państw stoją niekiedy politycy o chorobliwych ambicjach, wykazujący fascynacje czy obsesje na jakimś tle, a także ludzie chorzy, w tym cierpiący na dolegliwości psychiczne. Ich czyny mają — częściej doraźny, czasem długofalowy — wpływ na politykę państw i sytuację międzynarodową. Konsekwencje ich działań mogą być szczególnie głębokie, gdy stoją oni na czele państw niedemokratycznych, w których brakuje mechanizmów zabezpieczających przed takimi przypadkami (problem usuwalności przywódców). W demokracjach, w których o zwycięstwie wyborczym decyduje „medialność” pretendenta, problem polega na tym, że do zwycięstwa są potrzebne inne kompetencje niż te, które są niezbędne do należytego sprawowania władzy lub wypełniania innej funkcji publicznej.

Klasyfikacja uwarunkowań polityki zagranicznej nigdy nie jest zadowalająca. Sporna może być hierarchia, znaczenie oraz treść poszczególnych czynników. Niektórzy autorzy posługują się w tym kontekście formułą pola polityki zagranicznej, zawierającego podstawowe składniki określające ją jako strukturę i proces. W. Kostecki wyodrębnia cztery takie składniki: struktury społeczne (wpływ grup społeczno-zawodowych, grup interesu), gospodarkę (organizację życia gospodarczego, tendencje rozwojowe), wartości ideologiczne (wizje rzeczywistości, systemy wartości), świadomość społeczną (postawy, orientacje światopoglądowe opinii publicznej). Najważniejsze jest jednak, aby — ilekroć bada się źródła i motywy poczynań państw na scenie międzynarodowej — mieć świadomość, że wszystkie te czynniki z reguły występują łącznie, w specyficznym, innym dla każdego kraju i sytuacji, powiązaniu oraz podlegają nieustannym zmianom w czasie.

Przez strukturę polityki zagranicznej rozumie się jej cele, zasady, którymi się powoduje oraz jej kierunki (kręgi) w sensie geograficznym lub geopolitycznym. W politologii

oraz nauce o stosunkach międzynarodowych spotyka się liczne klasyfikacje celów polityki zagranicznej, w zależności od kryteriów, którymi posługują się autorzy takich klasyfikacji. Według kryterium horyzontu czasowego można mówić o celach długo-, średnio- i krótkofalowych. Według znaczenia wyróżnia się cele podstawowe (żywotne), główne (ważne w danym okresie) oraz drugorzędne. Według treści stosuje się typologię wyodrębniającą cele egzystencjalne (bezpieczeństwo, przetrwanie), koegzystencjalne (zaspokajające potrzeby państwa w zakresie jego roli, przynależności i współpracy międzynarodowej) oraz funkcjonalne (odnoszące się do różnych form regulacji, informacji, procedur decyzyjnych itp. — służą skuteczności osiągania pierwszych dwóch typów celów). R. Zięba przekonująco proponuje wyodrębnienie czterech podstawowych, zbiorczych celów polityki zagranicznej wszystkich państw: (1) bezpieczeństwa państwa w stosunkach międzynarodowych, czyli jego przetrwania, integralności terytorialnej, niezależności politycznej, poziomu i perspektyw rozwoju (jakość życia społeczeństwa), (2) wzrostu jego siły materialnej i moralnej, czyli wzrostu jego potencjału i wpływu, rozwoju gospodarczego, technicznego, naukowego, kulturalnego, także przez udział we współpracy międzynarodowej, (3) wzrostu pozycji międzynarodowej państwa, czyli zaspokajającego jego aspiracje uczestnictwa w różnych formach stosunków międzynarodowych (zawiera się w tym prestiż państwa), (4) kształtowania i optymalizacji reguł funkcjonowania środowiska międzynarodowego, czyli celów „nieegoistycznych”, związanych np. ze sprawnością i skutecznością prawa oraz organizacji międzynarodowych, ochroną praw człowieka, ochroną środowiska, pomocą humanitarną.

W strukturze polityki zagranicznej wyodrębnia się także niekiedy jej zasady, aczkolwiek zwykle pokrywają się one z różnie ujmowanymi celami polityki zagranicznej. Czasem są one zapisane w konstytucjach państw (jak zasada suwerenności), częściej są zawierane w oficjalnych oświadczeniach, w rodzaju dorocznego expose na temat polityki zagranicznej, w których mówi się np. o poszanowaniu zasad prawa międzynarodowego, praw człowieka, o solidarności z innymi narodami lub nawet więcej — o sojuszu czy integracyjnej współpracy w ramach określonej grupy państw. Konstytucja PRL, w artykule 6 poświęconym zasadom polityki zagranicznej stanowiła, że PRL „umacnia przyjaźń i współpracę ze Związkiem Socjalistycznych Republik Radzieckich i innymi państwami socjalistycznymi”. W takich przypadkach deklarowane zasady odzwierciedlają przynależność do określonych ugrupowań państw. Niekiedy zaś w konstytucji lub w oficjalnych deklaracjach znajdują się zwykle odniesienia do zasad Karty Narodów Zjednoczonych.

Kierunki (inaczej kręgi) polityki zagranicznej zależą od położenia geopolitycznego i wielkości (potencjału) państwa. Z oczywistych względów państwo utrzymuje najbardziej intensywne stosunki z krajami swego bezpośredniego otoczenia (sąsiedztwa), następnie regionu, stanowiącego często pewien układ geopolityczny; znacznie mniej intensywne czy wręcz rzadkie lub sporadyczne są kontakty z państwami leżącymi w odległych regionach. W niektórych przypadkach kierunki są wyznaczane względami historycznymi, kulturowymi, religijnymi czy językowymi (np. zaangażowanie Francji w Afryce frankofońskiej, Hiszpanii w Ameryce Łacińskiej, czy współpraca państw islamskich). Przykładem typowego układu kierunków polityki zagranicznej jest Polska, gdzie wyraźnie są zaznaczone: (1) kierunek euroatlantycki (podkreślany powiązaniem z NATO i UE), (2) regionalny (polityka wobec państw Europy Środkowej i Wschodniej) oraz (3) stosunki z państwami pozaeuropejskimi.

- **Polityka zagraniczna to zorganizowany i skierowany na zewnątrz wysiłek państwa, podporządkowany osiągnięciu jego interesów, który wyraża się w kształtowaniu jego zewnętrznego otoczenia (tworzeniu i sprzyjaniu relacji oraz sytuacji korzystnych, zapobieganiu i usuwaniu sytuacji niekorzystnych).**
- **Polityka zagraniczna współcześnie funkcjonujących państw, generalnie jest procesem racjonalnego myślenia i działania decydentów. Proces ten jest warunkowany sposobem odczytywania przez owych decydentów interesu narodowego, motywacji szczegółowych, analizy sytuacji oraz bilansowej oceny własnych możliwości.**
- **Polityka zagraniczna pozostaje domeną organów państwa. Zasada ta dotyczy wszystkich państw, w których ustawa zasadnicza przekazuje pieczę nad polityką zagraniczną najwyższym organom wybieralnym.**
- **Niektóre z kompetencji (np. zawieranie sojuszy) mogą być zastrzeżone dla władzy ustawodawczej. W większości przypadków, w systemach parlamentarnych, ogólne zasady i wytyczne polityki zagranicznej są ustanawiane przez tę właśnie władzę, zdarza się również, że zostają one podniesione do rangi konstytucyjnej.**
- **Można wyróżnić cztery podstawowe, zbiorcze cele polityki zagranicznej wszystkich państw:**

1. bezpieczeństwo państwa w stosunkach międzynarodowych, czyli jego przetrwanie, utrzymanie integralności terytorialnej, niezależności politycznej, poziomu i perspektyw rozwoju (jakość życia społeczeństwa);
2. wzrost jego siły materialnej i moralnej, czyli wzrost jego potencjału i wpływu, rozwoju gospodarczego, technicznego, naukowego, kulturalnego, także przez udział we współpracy międzynarodowej;
3. wzrost pozycji międzynarodowej państwa, czyli zaspokajające jego aspiracje uczestnictwo w różnych formach stosunków międzynarodowych (zawiera się w tym prestiż państwa);
4. kształtowanie i optymalizacja reguł funkcjonowania środowiska międzynarodowego, czyli cele „nieegoistyczne”, związane np. ze sprawnością i skutecznością prawa oraz organizacji międzynarodowych, ochroną praw człowieka, ochroną środowiska, pomocą humanitarną.

2. Współczesne instrumenty polityki międzynarodowej państwa

2.1. Oddziaływania uczestników stosunków międzynarodowych

Polityka zagraniczna to przede wszystkim¹² zmaganie się (działanie) o zabezpieczenie interesów państwa. Działanie to jest częścią ludzkiej natury i w społeczeństwie przybiera formy zależne od relacji interesów państw. Współpraca występuje, gdy pojawia się zbieżność interesów. Rywalizacja, współzawodnictwo oraz konflikt wynikają ze sprzeczności interesów¹³.

Z punktu widzenia prakseologicznego oraz w ujęciu czynnościowym wymiarem polityki są **działania państwa**, rozumiane jako zorganizowana aktywność prowadząca do osiągnięcia określonych celów politycznych. Działania państwa zmierzające do osiągnięcia celów politycznych prowadzą do zaspokojenia interesów zorganizowanej w państwo ludności. Działania te dotyczą wszelkich obszarów i form aktywności państwa.

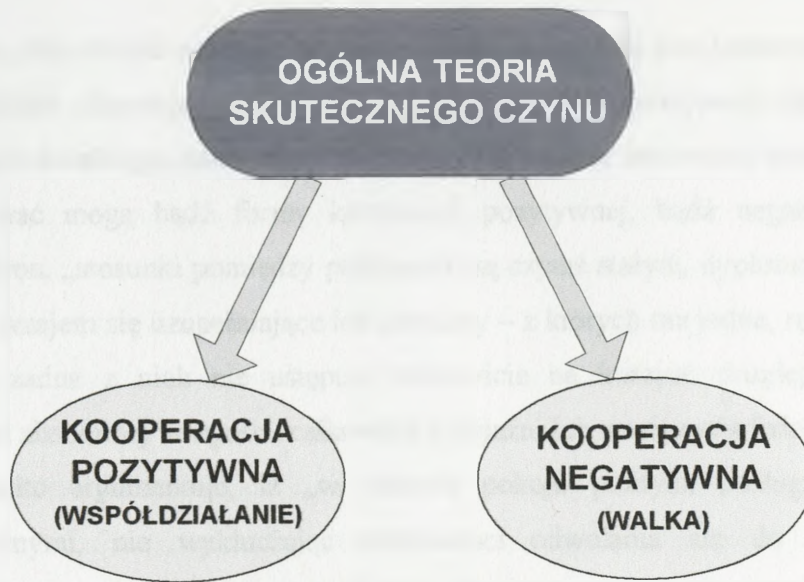
Niewątpliwie chodzi tu o celowe działanie zorganizowane, warto więc sięgnąć do dorobku prakseologii, która działania tego typu dzieli na kooperację pozytywną (współdziałanie, współpraca) i kooperację negatywną (walkę) (rys. 1).

Według teorii czynu skutecznego działanie zorganizowane może przybierać formę kooperacji pozytywnej, czyli współpracy, lub kooperacji negatywnej, czyli walki. Jest to zbieżne z poglądami realistów w stosunkach międzynarodowych, jednakże ci nie kładą akcentu na binarność, tj. wyróżnianie albo stanu współdziałania, albo walki, lecz dostrzegają spektrum działań rozkładających się od współpracy, przez rywalizację i współzawodnictwo, po konflikt. Jednocześnie biorąc pod uwagę mnogość interesów, jaka występuje w odniesieniu do każdego państwa, nieczęstym zjawiskiem jest występowanie albo wyłącznie zbieżności, albo tylko sprzeczności. Dlatego też najczęściej jednocześnie występują zarówno zbieżności, jak i sprzeczności interesów, a działania państw w relacjach z innymi państwami zawierają zarówno elementy współdziałania, jak i walki (rys. 2).

¹² R. Szpyra, *Militarne operacje informacyjne*, Warszawa 2003, s. 45-48.

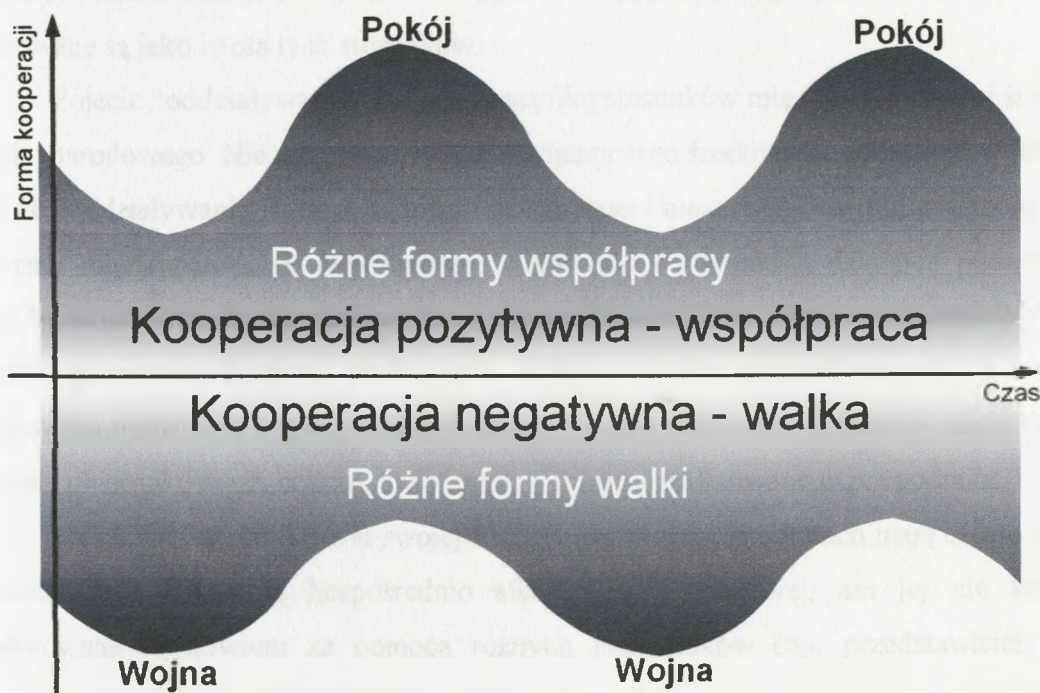
¹³ *Encyclopædia Britannica*.

<http://www.britannica.com/bcom/eb/article/2/0.5716.117542+2+109549.00.html>

Rys. 1. Formy kooperacji

Źródło: B. Szulc, *Dylematy epistemologiczne i metodologiczne teorii sztuki wojennej*, [w:] M. Krauzę, B. Szulc, *Sztuka wojenna. Konteksty teoretyczne i praktyczne*, Toruń 2000, s. 46.

Rys. 2. Spektrum aktywności państwa na arenie międzynarodowej

Źródło: R. Szpyra, *Militarne operacje informacyjne*, Warszawa 2003, s. 47.

Istotą aktywności państwa na arenie międzynarodowej jest jednocześnie prowadzenie spektrum działań obejmujących zarówno formy kooperacji pozytywnej, jak i negatywnej. W zależności od aktualnego stanu relacji zachodzących między interesami państw w aktywności tej dominować mogą bądź formy kooperacji pozytywnej, bądź negatywnej. Jak uznał Raymond Aron, „stosunki pomiędzy państwami są czymś stałym, dyplomacja zaś i wojna to tylko dwie, wzajem się uzupełniające ich odmiany – z których raz jedna, raz druga przeważa, lecz nigdy żadna z nich nie ustępuje całkowicie na korzyść drugiej, poza skrajnymi przypadkami absolutnej wrogości, całkowitej przyjaźni lub zawiązania federacji”¹⁴.

Ponadto argumentuje, iż „w czasach pokoju polityka posługuje się środkami dyplomatycznymi, nie wykluczając możliwości odwołania się do sił zbrojnych, a przynajmniej zagrożenia ich użyciem. W czasach wojny polityka nie rezygnuje z działalności dyplomatycznej, gdyż dyplomacja nadal utrzymuje stosunki z sojusznikami i państwami neutralnymi, a także – w sposób ukryty – podejmuje działania w stosunku do nieprzyjaciela, raz grożąc mu całkowitym zniszczeniem, raz otwierając przed nim perspektywę zawarcia pokoju”¹⁵.

Teoria stosunków międzynarodowych posługuje się pojęciem „oddziaływanie”¹⁶, a procesy wzajemnych oddziaływań uczestników stosunków międzynarodowych w teorii tej traktowane są jako istota tych stosunków.

Pojęcie „oddziaływanie” określa specyfikę stosunków między elementami środowiska międzynarodowego. Nie wszystkie jednak elementy tego środowiska oddziałują w jednakowy sposób. Oddziaływania jednych są nieukierunkowane i niezamierzone (np. zdarzenia, procesy i normy międzynarodowe współtworzą środowisko i warunkują działania podmiotów), a innych celowe, świadomie realizowane i ukierunkowane. Ten drugi rodzaj oddziaływań jest właśnie przejawem działania podmiotów. Tylko podmioty spośród wszystkich elementów środowiska oddziałują w toku własnych działań (przez działania). Działania zatem to oddziaływanie ukierunkowane, celowe, świadomie wybrane i realizowane przez podmiot.

Działania uczestników w swojej formie, przebiegu i rezultatach mają często charakter pośredni. Nie kształtują bezpośrednio sfery międzynarodowej, ani jej nie kontrolują. Realizowane są bowiem za pomocą różnych pośredników (np. przedstawicieli państw, organów organizacji) w środowisku, które należy do wielu podmiotów, stawia opór i nie

¹⁴ R. Aron, *Pokój i wojna między narodami*, Warszawa 1995, s. 61.

¹⁵ Tamże, s. 41.

¹⁶ I. Popiuk-Rysińska, *Uczestnicy stosunków międzynarodowych*, [w:] E. Haliżak, R. Kuźniar, *Stosunki międzynarodowe geneza, struktura, dynamika*, Warszawa 2000, s. 101-104.

przyjmuje bodźców w sposób przedmiotowy. Wręcz przeciwnie, adresaci działań, a często i inne podmioty, przetwarzają nadchodzące sygnały i wysyłają odpowiedzi. W takim środowisku końcowy rezultat działań jest wypadkową wzajemnego działania na siebie wielu autonomicznych podmiotów, podlegających zmianom w trakcie tego procesu. Mówiąc inaczej, jest skutkiem wzajemnego i względnie symetrycznego ich oddziaływania, nie tyle w sensie ilościowym, ile jakościowym.

Równocześnie jednak w stosunkach międzynarodowych obserwuje się oddziaływania wyraźnie asymetryczne, jednokierunkowe i sterujące. Przejawiają się one w pewnych typach działań bezpośrednich lub do nich zbliżonych, takich jak: bezpośrednie kontrolowanie, urabianie, wydawanie poleceń czy stwarzanie sytuacji przymusowych. Są one najczęściej, przynajmniej w sprzyjających warunkach, kwestionowane, krytykowane i odrzucane przez podmioty, które im podlegają. W pewnych jednak przypadkach niektóre rodzaje tych działań mogą uzyskać legitymację i sankcję międzynarodową. W obecnym stanie prawa międzynarodowego decyzje tego typu należą do Rady Bezpieczeństwa ONZ. Działając w imieniu wszystkich członków organizacji, Rada w przypadku zagrożenia pokoju, naruszenia pokoju i aktu agresji ma prawo zobowiązać państwa do zastosowania środków przymusu niewojskowego (sankcje niewojskowe), jak również upoważnić je lub organizacje regionalne do użycia siły.

Działania bezpośrednie to zazwyczaj:

1) stosowanie siły zbrojnej wobec innego podmiotu lub zagrożenie siłą, w tym m.in.: interwencja zbrojna, okupacja całości lub części obcego terytorium, demonstracje zbrojne, ostrzał terytorium innego państwa, ultimatum; np. interwencja zbrojna Stanów Zjednoczonych w Grenadzie w 1983 r., interwencja zbrojna Izraela w Libanie w 1982 r., napad Iraku na Kuwejt w 1990 r., a następnie wojna koalicji państw ze Stanami Zjednoczonymi na czele w obronie Kuwejtu w 1991 r., groźby NATO użycia siły wobec Serbów w Bośni i Hercegowinie oraz bombardowanie ich pozycji w latach 1993-1995, podjęte z powodu niestosowania przez Serbów rezolucji Rady Bezpieczeństwa, wojna powietrzna prowadzona przez NATO wobec Jugosławii w 1999 r. w celu rozwiązania problemu kosowskiego;

2) manipulowanie środkami (dobrami materialnymi i niematerialnymi), które są niezbędne dla innego podmiotu w celu wywołania pożądanych zmian w jego działaniach, postawach, koncepcjach, w tym m.in. zrywanie lub ograniczanie stosunków gospodarczych, politycznych, zaniknięcie granic, zawieszenie wymiany osobowej, wyrażanie gróźb; np. Związek Radziecki w 1985 r. wprowadził całkowite embargo na handel z Finlandią, by

przeszkodzić fińskim planom rozszerzenia kontaktów gospodarczych z Zachodem i redukcji stosunków ze Związkiem Radzieckim; USA wycofały się z UNESCO, by wywrzeć wpływ na zmianę kierunku jej działania (m.in. chodziło o ograniczenie wydatków na administrację); Rada Bezpieczeństwa wielokrotnie zobowiązywała państwa do stosowania sankcji niewojskowych, np. wobec Iraku (1990, 1997 r.), Jugosławii (od 1991 r.), Libii (1992 r.), Czerwonych Khmerów w Kambodży (1992 r.), Haiti (1993 r.), UNITA w Angoli (1997 r.);

3) tajne akcje wywiadowcze, w tym szczególnie infiltracja aparatu państwa, kontrola działalności partii politycznych, oczernianie i przekupywanie polityków, działalność wywrotowa, sabotaż, organizowanie zamachów stanu, np. infiltracja aparatu państwowego krajów socjalistycznych przez Związek Radziecki;

4) wykorzystywanie pozytywnego nastawienia innego podmiotu w celu wywierania na niego wpływu; ten rodzaj wpływu występuje wtedy, gdy jeden podmiot świadomie wykorzystuje postawę drugiego, który uważa, że pierwszy z nich ma z pewnych względów (wysoki prestiż międzynarodowy, wysoka pozycja międzynarodowa, dawca pomocy, duży potencjał militarny czy gospodarczy) szczególne prawa, w tym prawo do wpływania na innych; np. działania wielkich mocarstw wobec części państw satelickich akceptujących w jakiejś mierze swój status podporządkowania, wykorzystywanie programów pomocy przez dawców do wywierania wpływu na kraj przyjmujący, który uważa, że musi spełnić oczekiwania dawcy.

Zarówno działanie pośrednie, jak bezpośrednie są formami aktywności różnych podmiotów. Żadna z nich nie może być przypisana tylko jednej grupie uczestników. Można jednak zauważyć, że choć różne podmioty podejmują działania bezpośrednie (np. ONZ wraz z państwami, korporacje transnarodowe), to jednak posługują się nimi najczęściej państwa. Korzystają z nich przede wszystkim państwa silniejsze wobec słabszych w ramach stosunków bilateralnych.

Już na podstawie tego można się zorientować, że poszczególni uczestnicy odmiennie oddziałują na środowisko zewnętrzne, a więc każdy inaczej realizuje swoje interesy i osiąga założone cele. Z drugiej jednak strony, zaznacza się pewna odrębność działań między poszczególnymi grupami uczestników.

Państwa są najbardziej dynamicznymi uczestnikami stosunków międzynarodowych, posługującymi się najszerszym i najbogatszym zbiorem środków oraz metod działania. Mają one do swojej dyspozycji środki i metody polityczne, gospodarcze, wojskowe, psychospołeczne i wywiadowcze. Wykorzystują ponadto środki normatywne (normy międzynarodowe) oraz posługują się instrumentalnie innymi uczestnikami stosunków

międzynarodowych, w tym obcymi rządami, organizacjami społecznymi, partiami politycznymi czy organizacjami i ruchami międzynarodowymi (np. ZSRR — państwami socjalistycznymi, partiami komunistycznymi, ruchami narodowowyzwoleńczymi, organizacjami pozarządowymi, w tym Światową Radą Pokoju; Stany Zjednoczone uczyniły z ONZ prawie wyłączny instrument swojej dyplomacji w pierwszych ośmiu latach funkcjonowania tej organizacji).

Uczestnicy pozapaństwowi dysponują zazwyczaj bardziej ograniczonymi (w porównaniu z państwami) środkami działania i posługują się znacznie węższym zbiorem metod międzynarodowego oddziaływania. Są oni pozbawieni własnych środków wojskowych i wywiadowczych, a jeżeli nawet posiadają pewne środki przewyższające bieżące zasoby państw (np. korporacje transnarodowe), to jednak możliwości posługiwania się nimi mają ograniczone. Można powiedzieć, że żaden z podmiotów pozapaństwowych nie dysponuje tak szerokim wachlarzem środków jak państwo i żaden nie ma tak dużej swobody w wyborze sposobów posługiwania się tymi środkami.

Brak zróżnicowanych i znaczących środków materialnych nie pozbawia jednak sensu działania wielu podmiotów. Do wodzą tego doświadczenia organizacji pozarządowych. Pokazują one, że inicjatywa ludzka, wiedza, determinacja i zaangażowanie w powiązaniu ze zbiorową i skoordynowaną działalnością stanowią siłę, która może wpływać na życie międzynarodowe, politykę państw i losy ludzi. Wyrazem uznania dla osiągnięć organizacji pozarządowych jest m.in. przyznawana im Pokojowa Nagroda Nobla. W ostatnich latach otrzymały ją dwie organizacje: w 1997 r. — Międzynarodowa Kampania na Rzecz Zakazu Min Przeciwpiechotnych, która przyczyniła się do zawarcia odpowiedniej konwencji; w 1999 r. — Lekarze bez granic za bezstronną i profesjonalną pracę humanitarną na różnych kontynentach. Wcześniej laureatem nagrody był m.in. Międzynarodowy Ruch Lekarzy na Rzecz Zapobiegania Wojnie Jądrowej (1985 r.), który otrzymał ją za rozpowszechnianie informacji o katastrofalnych skutkach wojny jądrowej, budzenie świadomości społecznej oraz przyczynianie się do wzrostu sprzeciwu wobec rozpowszechniania broni jądrowej i do rewizji polityki w tej sprawie.

Skoro aktywność międzynarodowa ma charakter celowy, to z punktu widzenia podmiotu ważny jest wynik jego działań. Na wynik ten składają się wszelkie zmiany będące skutkiem działania, a więc zarówno rezultaty zamierzone, jak i skutki uboczne (rezultaty nie zamierzone). W związku z tym za działania skuteczne (efektywne) należy uznać takie, które nie tylko dają rezultaty tożsame z zamierzonymi lub im bliskie, ale w dodatku nie wywołują poważnych negatywnych skutków ubocznych. Z tego punktu widzenia działaniem

nieefektywnym była np. wojna powietrzna prowadzona przez NATO wobec Jugosławii (1999 r.). Opór Belgradu był silniejszy i trwalszy, niż zakładano, straty materialne i ludzkie większe, niż przewidywano, a sam konflikt w Kosowie uległ zaostrzeniu. Wzmogły się walki i czystki etniczne, nastąpiła masowa ucieczka kosowskich Albańczyków do krajów ościennych, rozbudzone zostały nastroje niepodległościowe, które w połączeniu z kolejnym exodusem ludności (po zakończeniu walki), tym razem serbskiej, i silnym antagonizmem wewnętrznym stawiają pod znakiem zapytania przyszłość tego obszaru.

- **Polityka zagraniczna to przede wszystkim działanie zmierzające do zabezpieczenia interesów państwa. Działanie to przybiera formy zależne od relacji interesów państw. Zbieżność interesów rodzi współpracę. Rywalizacja, współzawodnictwo oraz konflikt wynikają ze sprzeczności interesów.**
- **Z punktu widzenia prakseologicznego oraz w ujęciu czynnościowym wymiarem polityki są działania państwa, rozumiane jako zorganizowana aktywność prowadząca do osiągnięcia określonych celów politycznych. Działania te dotyczą wszelkich obszarów i form aktywności państwa w tym i polityki międzynarodowej.**
- **Działania państwa obejmują zarówno formy kooperacji pozytywnej, jak i negatywnej.**
- **Działania państwa mają często charakter pośredni. Realizowane są za pomocą różnych pośredników (np. przedstawicieli państw, organów organizacji) w środowisku, które należy do wielu podmiotów, stawia opór i nie przyjmuje bodźców w sposób przedmiotowy.**
- **Podstawową formą aktywności państw na arenie międzynarodowej są jednak działania bezpośrednie, które obejmują:**
 - stosowanie siły zbrojnej wobec innego podmiotu lub grożenie siłą;
 - manipulowanie środkami (dobrami materialnymi i niematerialnymi), które są niezbędne dla innego podmiotu w celu wywołania pożądaných zmian w jego działaniach, postawach, koncepcjach, w tym m.in. zrywanie lub ograniczanie stosunków gospodarczych, politycznych, zaniknięcie granic, zawieszenie wymiany osobowej, wyrażanie gróźb;
 - tajne akcje wywiadowcze, w tym szczególnie infiltracja aparatu państwa, kontrola działalności partii politycznych, oczernianie i przekupywanie

polityków, działalność wywrotowa, sabotaż, organizowanie zamachów stanu, np. infiltracja aparatu państwowego innych krajów;

- wykorzystywanie pozytywnego nastawienia innego podmiotu w celu wywierania na niego wpływu.

2.2. Istota i typologia instrumentów

Przez instrumenty polityki zagranicznej¹⁷ należy rozumieć środki, metody, sposoby postępowania stosowane przez państwo dla osiągnięcia założonych celów. Podobnie jak w przypadku celów spotyka się wiele sposobów klasyfikowania instrumentów polityki zagranicznej. Owe środki oraz metody podlegały i podlegają — wraz z rozwojem społeczeństw, w tym stosunków międzynarodowych — znaczącej ewolucji. Na przykład, wyraźnie maleje znaczenie środków wojskowych i bezpośredniego stosowania przemocy (agresji, szantażu) na rzecz stosowania bardziej „miękkich” metod (perswazji, ofert pomocy), w tym metod nieformalnej penetracji oraz środków gospodarczych. Odzwierciedla to również ewolucję polegającą na relatywnym zmniejszaniu się w polityce państw znaczenia tradycyjnie pojmowanego bezpieczeństwa na rzecz celów związanych z rozwojem, dobrobytem, poziomem życia.

W literaturze przedmiotu przeważa klasyfikowanie instrumentów polityki zagranicznej według dziedzin życia społecznego, z których one pochodzą. W ten sposób można wyodrębnić instrumenty polityczne, ekonomiczne, wojskowe, psychospołeczne, normatywne i inne.

Podstawowe znaczenie zachowują niezmiennie instrumenty polityczne, które niezależnie od środków i metod politycznych sensu stricto „dysponują” pozostałymi instrumentami polityki państw. Instrumentami politycznymi są przede wszystkim wszelkie kontakty pomiędzy oficjalnymi przedstawicielami państw (szefami państw, rządów, ministrami) oraz cała sfera stosunków dyplomatycznych. Dzięki kontaktom politycznym i dyplomatycznym dochodzi do wymiany opinii, konsultacji w sprawach interesujących strony dialogu, uzgadniania i/lub koordynacji stanowisk, ale też ujawniania różnic, wywierania presji, stosowania perswazji, oferowania korzyści, osiągania kompromisu, ustalania wspólnych poczynań, podjęcia decyzji o przyjęciu wzajemnych zobowiązań (traktatów),

¹⁷ R. Kuźniar, *Międzynarodowe stosunki polityczne*, ... wyd. cyt., 2003, s. 116-118.

negocjowania ich treści, intensyfikacji i rozszerzania stosunków dwustronnych, ustalania stanowiska wobec państw trzecich itp. Instrumenty gospodarcze obejmują zarówno znajdujące się w dyspozycji państw zasoby, jak i sposoby posługiwania się nimi w polityce zagranicznej. Należy je odróżniać od normalnych, wynikających z prawidłowego rozwoju i funkcjonowania gospodarki narodowej, stosunków gospodarczych (handlowych, finansowych, technicznych itp.) z zagranicą. Środki i metody gospodarcze stają się instrumentem polityki zagranicznej, gdy za ich pomocą państwo chce osiągnąć polityczne cele. W grę wchodzi metody negatywne, przy użyciu których państwo stara się zaszkodzić innemu państwu, aby w ten sposób skłonić je do postępowania zgodnego ze swawolą, np.: całkowite lub częściowe embargo w wymianie gospodarczej, odmowa udzielenia kredytów, różne formy dyskryminacji w obrocie handlowym (manipulacja taryfami i innymi barierami w zakresie dostępu do rynku, zakupów technologii), a w skrajnych przypadkach blokada gospodarcza (np. Jugosławii w czasie wojny o Kosowo). Metodą pozytywną są przede wszystkim różne formy pomocy, od bezpośredniego transferu dóbr, zwłaszcza finansów, przez uprzywilejowane znoszenie barier handlowych, po inwestycje umożliwiające rozwój, szkolenia, pomoc techniczną itp. Instrumenty wojskowe, wobec zakazu użycia siły w stosunkach międzynarodowych, stosowane są w ostateczności, gdy zawiodą inne środki i metody, także w wymuszonej reakcji na nieprzyjazne poczynania innych państw. Skrajnym przykładem zastosowania siły wojskowej jako instrumentu polityki zagranicznej są różnego rodzaju interwencje zbrojne, z wojną włącznie. Niekiedy zresztą, interwencje i operacje wojskowe pod względem swej skali i formy, także w sensie prawnym, przybierają postać „normalnej” wojny (np. operacja wojskowa NATO przeciw Jugosławii w 1999 r.). W stosunkach międzynarodowych instrumenty wojskowe stosowane są znacznie częściej w sposób pośredni, tzn. w formie odstraszenia, presji, wyścigu zbrojeń. W stosunkach między państwami zaprzyjaźnionymi czy sojusznikami ma miejsce pomoc w postaci dostaw broni i sprzętu, szkolenie, doradztwo, przekazywanie informacji o znaczeniu wojskowym (uzyskiwanych dzięki pracy wywiadu, także satelitarnego). Instrumenty psychospołeczne polegają na wykorzystaniu takich atutów, jak kultura, nauka, informacja, atrakcyjność ideologii czy modelu społecznego w działalności promocyjnej, propagandowej, informacyjnej prowadzonej przez dane państwo wobec swego otoczenia. Stosowanie środków psychospołecznych służy niekiedy dezinformacji, dywersji lub też przybiera postać czarnej propagandy zmierzającej do uzależnienia lub podbicia innego państwa. W normalnej sytuacji środki tego rodzaju służą kształtowaniu korzystnego wizerunku państwa i budowaniu jego prestiżu na scenie międzynarodowej, zjednywaniu sobie innych społeczeństw, kreowaniu

warunków ułatwiających wywieranie politycznego wpływu. Wyodrębnia się także instrumenty normatywne. Chodzi tu o zabiegi na rzecz ustanawiania takich regulacji prawnych (traktatów i innych norm) oraz mechanizmów ich egzekwowania, jakie są zgodne z interesami państw, ułatwiają osiąganie ich podstawowych celów w sferze bezpieczeństwa czy rozwoju gospodarczego, legitymizują ich postępowanie, a także utrudniają innym państwom podejmowanie działań uznawanych za niezgodne z interesami tych, którzy dążą do przyjęcia określonych regulacji. Część norm dotyczy jedynie stosunków dwu-i wielostronnych państw, inne mają charakter uniwersalny i służą stabilizowaniu porządku międzynarodowego

- **Przez instrumenty polityki zagranicznej należy rozumieć środki, metody, sposoby postępowania stosowane przez państwo dla osiągnięcia założonych celów.**
- **Instrumenty polityki zagranicznej odpowiadają dziedzinom życia społecznego, z których one pochodzą. W ten sposób można wyodrębnić instrumenty polityczne, ekonomiczne, wojskowe, psychospołeczne, normatywne i inne.**
- **Podstawowe znaczenie zachowują niezmiennie instrumenty polityczne, które niezależnie od środków i metod politycznych sensu stricto „dysponują” pozostałymi instrumentami polityki państw.**
- **Instrumentami politycznymi są przede wszystkim wszelkie kontakty pomiędzy oficjalnymi przedstawicielami państw (szefami państw, rządów, ministrami) oraz cała sfera stosunków dyplomatycznych.**
- **Instrumenty gospodarcze obejmują zarówno znajdujące się w dyspozycji państw zasoby, jak i sposoby posługiwania się nimi w polityce zagranicznej. Środki i metody gospodarcze stają się instrumentem polityki zagranicznej, gdy za ich pomocą państwo chce osiągnąć polityczne cele. W grę wchodzi metody negatywne i pozytywne.**
 - **Negatywne to takie, przy użyciu których państwo stara się zaszkodzić innemu państwu, aby w ten sposób skłonić je do postępowania zgodnego ze swawolą.**
 - **Metody pozytywne to przede wszystkim różne formy pomocy.**
- **Instrumenty wojskowe, współcześnie w stosunkach międzynarodowych stosowane znacznie częściej w sposób pośredni.**
- **Instrumenty psychospołeczne polegają na wykorzystaniu takich atutów, jak kultura, nauka, informacja, atrakcyjność ideologii czy modelu społecznego w działalności**

promocyjnej, propagandowej, informacyjnej prowadzonej przez dane państwo wobec swego otoczenia.

- Instrumenty normatywne to zabiegi na rzecz ustanawiania takich regulacji prawnych (traktatów i innych norm) oraz mechanizmów ich egzekwowania, jakie są zgodne z interesami państw, ułatwiają osiągnięcie ich podstawowych celów w sferze bezpieczeństwa czy rozwoju gospodarczego, legitymizują ich postępowanie, a także utrudniają innym państwom podejmowanie działań uznawanych za niezgodne z interesami tych, którzy dążą do przyjęcia określonych regulacji.
- Poszczególni uczestnicy stosunków międzynarodowych odmiennie oddziałują na środowisko zewnętrzne – każdy inaczej realizuje swoje interesy i osiąga założone cele.
- Istnieje pewna odrębność działań między poszczególnymi grupami uczestników:
 - Państwa są najbardziej dynamicznymi uczestnikami stosunków międzynarodowych, posługującymi się najszerszym i najbogatszym zbiorem środków oraz metod działania.
 - Uczestnicy pozapaństwowi dysponują zazwyczaj bardziej ograniczonymi (w porównaniu z państwami) środkami działania i posługują się znacznie węższym zbiorem metod międzynarodowego oddziaływania. Żaden z podmiotów pozapaństwowych nie dysponuje tak szerokim wachlarzem środków jak państwo i żaden nie ma tak dużej swobody w wyborze sposobów posługiwania się tymi środkami.

3. Militarny instrument w polityce zagranicznej państwa

3.1. Potęga (siła) militarna

Mimo różnic w poglądach poszczególnych badaczy istnieje powszechna akceptacja tezy o tym, że militarny komponent organizacji państwa jest jednym z głównych instrumentów jego polityki. Narzędziem polityki w stosunkach międzynarodowych jest możliwy do wykorzystania szeroko rozumiany potencjał państwa. Cytowany już Raymond Aron potencjał ten nazywa potęgą, przy czym nie jest on autorem tego pojęcia, lecz zapożycza je od realistów, dla których stopień zabezpieczenia interesów jest funkcją wielkości potęgi państwa, stąd dążenie do zwiększania potęgi państwa jest przedmiotem stałych zabiegów państw. Polityka tego typu nazywana jest w języku angielskim *power politics*, w niemieckim *Macht Politik*, we francuskim *politique de puissance*.

W najogólniejszym rozumieniu Arona potęga „jest zdolnością czynienia, tworzenia lub niszczenia. Potęga środka wybuchowego jest wymierna, podobnie jak moc wiatru, przyływu morskiego i trzęsienia ziemi. Potęga jakiejś osoby lub jakiejś zbiorowości nie może zostać dokładnie zmierzona, już choćby ze względu na mnogość celów, jakie może sobie ona wyznaczać, i środków, jakimi się posługuje. To, że ludzie używają swojej potęgi przede wszystkim w stosunku do swoich bliźnich, powoduje, że właśnie w polityce pojęcie to odnajduje swoje autentyczne znaczenie. Potęga jakiejś osoby jest zdolnością czynienia, lecz przede wszystkim wywierania wpływu na postępowanie lub uczucia innych osób. Potęgą na scenie międzynarodowej nazywam zdolność jakiejś jednostki politycznej do narzucenia swej woli innymi jednostkom politycznym”¹⁸. Również Bolesław Balcerowicz, przyjmując podejście „realistyczne” i „neorealistyczne”, uznaje, iż głównym motywem sprawczym działania państw na arenie międzynarodowej jest potęga¹⁹.

Potencjał państwa, nadający mu zdolność do osiągania pożądaných rezultatów, składa się z komponentów odzwierciedlających, identyfikowane według rodzaju tych komponentów, sfery aktywności państwa. Najważniejsze z nich to: dyplomatyczna, militarna i ekonomiczna; ostatnio znaczenia nabiera także sfera kulturowa. Komponent militarny jest więc militarną częścią potęgi państwa i stanowi potęgę militarną. Ponieważ, głównym atrybutem

¹⁸ R. Aron, *Pokój ...*, s. 69.

¹⁹ B. Balcerowicz, *Sojusza a obrona narodowa*, Warszawa 1999, s. 17.

militarności jest zdolność do destrukcji²⁰, za potęgę militarną uznać należy potencjał destrukcyjny państwa zdolny do trwałego lub okresowego niszczenia elementów organizacji innego państwa.

- Kategorią określającą potencjał państwa w stosunkach międzynarodowych jest potęga. Potęgą nazywa się zdolność jakiejś jednostki politycznej do narzucenia swej woli innym jednostkom politycznym.
- Militarny komponent organizacji państwa jest jednym z głównych instrumentów jego polityki. Potencjał militarny nazywany jest potęgą militarną.
- Potęga militarna to potencjał destrukcyjny państwa zdolny do trwałego lub okresowego niszczenia elementów organizacji innego państwa.

3.2. Rola instrumentu militarnego

Najszerzej problematykę roli instrumentu militarnego w polityce międzynarodowej podjął Bolesław Balcerowicz, uznając, iż kluczem do jej zrozumienia jest właściwe rozpoznanie relacji zachodzących między polityką a narzędziami (środkami) polityki²¹. Analizując te relacje, słusznie zauważył, że: „Siła — siła militarna — jest oczywiście do dziś narzędziem polityki, ale — jak wyraźnie można zaobserwować — narzędziem jednym z wielu, a ponadto narzędzie owo może być wykorzystane na różne sposoby (pośrednio lub bezpośrednio), w stanie: pokoju, kryzysu, wojny. Zakłada się, że polityka dla osiągnięcia swoich celów dysponuje szerokim instrumentarium, posługuje się wieloma narzędziami.

Zarówno zakresy znaczeniowe pojęcia siły militarnej jako „środka przemocy”, jak też „narzędzia polityki” uległy znacznym przewartościowaniom²².

Rozwijając tę myśl, stwierdza m. in.: „Od zarania dziejów, odkąd istnieją zorganizowane społeczności, a szczególnie odkąd zorganizowane są one w formie państw, wśród narzędzi polityki zawsze trzy odgrywały rolę najważniejszą:

- dyplomacja;
- ekonomika (gospodarka);
- siły zbrojne.

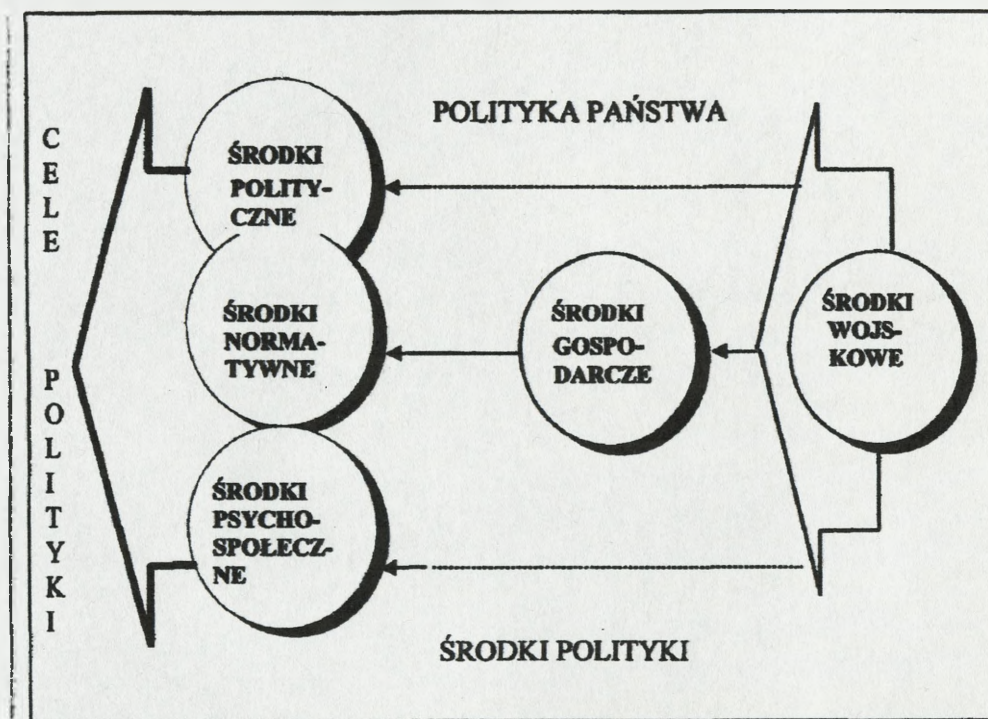
²⁰ Uzasadnienie tej tezy patrz: R. Szpyra, *Militarne operacje informacyjne*, Warszawa 2003, s. 43.

²¹ B. Balcerowicz, *Sojusz ...* wyd. cyt., s. 20.

²² Tamże, s. 21.

Znaczenie i skuteczność tych narzędzi oraz preferencje w ich stosowaniu są i były zależne od wielu czynników. Nie są one jednakowe w polityce poszczególnych państw, a w zależności od okresu historycznego różna jest ich „moc”. O skuteczności w osiąganiu celów polityki przesądzało zawsze jednak odpowiednio „zestrojone” zastosowanie kilku instrumentów, w tym oczywiście wymienionych powyżej. [...]

Żadna, więc polityka ani dyplomacja nie może być skuteczna w przypadku bezsilności militarnej. To truizm, ale truizm, którego nie da się zignorować. Polityczna funkcja siły militarnej zależna jest oczywiście od jej wielkości.

Rys. 3. Środki polityki wg. B. Balcerowicza

Źródło: B. Balcerowicz, *Sojusz a obrona narodowa*, Warszawa 1999.

Tak samo rzecz się ma z potęgą gospodarczą. Za pomocą złota (pieniądza) można zdziałać wiele, ale – jak uczy historia – bogactwo nie bronione ktoś zawsze bezkarnie zawłaszczał.

Środki gospodarcze mogą być stosowane na różne sposoby. Państwo bądź koalicja państw, by zmusić lub „przekonać” inne państwo do ustępstw, może zastosować nacisk gospodarczy. Nacisk gospodarczy (sankcje) bywa nawet ostatnio legitymizowany decyzjami Narodów Zjednoczonych. [...]

Rola sił zbrojnych, ich znaczenie w polityce zagranicznej są wyraźnie różne w różnych stanach państwa (pokoju – kryzysu – wojny).

Powszechnie oczywista, nie wymagająca wyjaśnienia, jest rola sił zbrojnych w stanie wojny – wynik starć zbrojnych ma bowiem znaczenie przesądzające dla osiągnięcia generalnych celów wojny.

W czasie kryzysu natomiast – choć stosuje się spektakularne zazwyczaj, ale jedynie pośrednie formy wykorzystania sił zbrojnych – ich rola jest niewątpliwie znaczna, niekiedy pierwszoplanowa, ale nie rozstrzygająca.

Rola sił zbrojnych w stanie wojen i kryzysów jest na tyle oczywista, że częstokroć spotykamy się z opiniami skrajnymi, rolę tę absolutyzującymi.

By z kolei uświadomić sobie, na czym polega rola sił zbrojnych w stanie pokoju, trzeba pamiętać, że wciąż jeszcze istnieją dwa odrębne podejścia do traktowania relacji: okres pokoju – okres wojny.

Pierwsze – to podejście sięgające rodowodem czasów rewolucji październikowej, podczas której (i przez jeszcze dalsze pół wieku) stan pokoju traktowany był jako swoisty „antrakt” między wojnami. Należało, zatem ten czas spożytkować na rzecz przygotowań do wojny. Naturalną konsekwencją takiego podejścia była rola wyznaczona siłom zbrojnym, która w oficjalnej wersji doktryny miała sprowadzać się li tylko do przygotowań „na wypadek wojny”, „zainicjowanej przez przeciwnika”.

Zarówno radzieckie, jak i „satelickie” siły zbrojne, oprócz przygotowywania się do wojny, spełniały też inne funkcje, jednak to filozofia swoistego oczekiwania na wojnę przesądzała o ich liczebności, kształcie, wyposażeniu, szkoleniu. Takie jednostronne traktowanie roli i funkcji siły militarnej w państwie w czasie pokoju wiedzie w okolice absurdu. W miarę przedłużania się bowiem owego antraktu, czyli normalnego dla większości społeczeństw okresu pokoju, nadmiernie rozbudowane siły zbrojne (szykowane jedynie do wojny) stają się mało użytecznym balastem.

Tymczasem, rzecz ma się przecież zupełnie inaczej – to stan wojny jest tym, który wypełnia lukę między okresami (stanami) pokoju. Celem wojny jest właśnie zawarcie pokoju, ale pokoju na nowych warunkach. To czas wojny ma zatem niejako „pracować” na czas pokoju, a nie odwrotnie. Przy powyższym, w pełni naturalnym założeniu, zmienia się punkt widzenia na rolę, znaczenie i funkcje sił zbrojnych; spektrum ich funkcji i zadań musi się rozszerzyć.

Tak to już jest, że w czasie pokoju państwa poza środkami dyplomatycznymi, gospodarczymi i innymi, np. psychologiczno-politycznymi – posługują się także przemocą. [...] R. Aron rozważając kwestie przemocy rozróżnia „przemoc symboliczną” i „przemoc niejawną”, czyli „rozproszoną”. [...]

Jednak podstawowym środkiem przemocy są siły zbrojne i to one mogą być używane (wykorzystywane) w sposób bezpośredni lub pośredni.

Granica między bezpośrednim a pośrednim użyciem sił zbrojnych nie jest zbyt wyraźna i trudno ją (szczególnie obecnie) wyznaczyć.

Tradycyjne bezpośrednie użycie sił zbrojnych polegało na zaangażowaniu się w konflikt zbrojny. Najczęściej oznaczało to konieczność lub wysokie prawdopodobieństwo podjęcia walki zbrojnej. Dziś coraz częściej bezpośrednie użycie sił zbrojnych to podejmowanie misji, niekoniecznie wojennych.

Możliwości bezpośredniego użycia sił zbrojnych nie wyczerpuje dziś ani obrona militarna, ani agresja zdefiniowana w rezolucji Zgromadzenia Ogólnego ONZ (XII 1974), w której wymienia się takie formy, jak: inwazja, atak zbrojny, okupacja, bombardowanie terytorium innego państwa lub użycie przeciwko niemu jakiejkolwiek broni, użycie sił zbrojnych znajdujących się na terytorium drugiego państwa w sposób sprzeczny z wzajemnym porozumieniem, wysyłanie przez państwo lub w jego imieniu zbrojnych grup dokonujących poważnych aktów zbrojnych przeciw innemu państwu. Listę tę należy współcześnie na pewno uzupełnić, rozszerzyć.

Form pośrednich użycia sił zbrojnych wymienia się w literaturze przedmiotu wiele: od obecności militarnej – po demonstracje zbrojne²³.

Ponadto Bolesław Balcerowicz dostrzega jeszcze inne zjawisko, które ogranicza skalę stosowania walki zbrojnej i prowadzenia wojny w stosunkach międzynarodowych. Według niego „Bezpośrednie użycie siły zbrojnej (jako instrumentu polityki) jest dziś w praktyce politycznej państw zjawiskiem nieczęstym. Używa się jej aktywnie (a przynajmniej powinno używać się) jedynie wtedy, gdy wymaga tego w sposób oczywisty interes narodowy lub inaczej: gdy wymaga tego zagrożenie żywotnych interesów narodowych. Potrzebne przy tym jest swoiste moralne alibi, udzielone przez opinię międzynarodową, dostatecznie uzasadniające interwencję, a są nim racje prawne i moralne. W realiach ostatnich dziesięcioleci rolę arbitra udzielającego mandatu na określone działania najlepiej spełniały organizacje międzynarodowe o uznanym autorytecie, np. Organizacja Narodów Zjednoczonych.

Aktualnie klimat moralny w środowisku międzynarodowym wymaga, aby każda interwencja militarna wynikała z czegoś więcej niż tylko z interesu narodowego²⁴.

²³ Tamże, s. 21-25.

²⁴ Tamże, s. 26.

Warto zauważyć, że ze względu na globalizację stosunków międzynarodowych wojna jest coraz trudniej akceptowana w krajach słabo rozwiniętych, a w krajach wysoko rozwiniętych nieakceptowana. Z punktu widzenia prawa międzynarodowego „w epoce współczesnej wojna przestała być także legalnym instrumentem realizowania celów polityki zagranicznej państw. W rezultacie, zapoczątkowanego jeszcze przed pierwszą wojną światową, rozwoju prawa przeciwojennego wojna agresywna (napastnicza) została całkowicie zdelegalizowana. Złożyły się na to przede wszystkim postanowienia Paktu Brianda-Kelloga z 1 sierpnia 1928 roku oraz Karty Narodów Zjednoczonych i Deklaracji zasad prawa międzynarodowego, uchwalonej przez Zgromadzenie Ogólne ONZ 24 października 1970 roku. Zakaz stosowania siły lub groźby jej użycia został podniesiony do rangi jednej z podstawowych zasad stosunków między państwami uczestniczącymi w procesie KBWE, a następnie w Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE)”²⁵.

Również z punktu widzenia moralnego oraz racjonalnego wojna nie znajduje uzasadnienia, co dobitnie wyraził Umberto Eco. Argumentuje on, iż: „Świat widzi obecnie wojnę oczyma innymi niż te, którymi dysponował na początku stulecia, i gdyby dziś ktoś wystawiał piękno wojny jako jednej higieny dla świata, trafiłby na karty nie historii literatury, lecz psychiatrii. [...]

Zastanawiając się nad warunkami, w jakich staje się ona możliwa, i dochodząc do wniosku, że nie sposób już prowadzić wojny, gdyż skutkiem istnienia społeczeństwa momentalnej informacji, szybkiej komunikacji i ciągłych migracji międzykontynentalnych (do czego dołącza się sama istota nowej techniki wojennej) wojna stała się niemożliwa i nieracjonalna. Wojna pozostaje w sprzeczności z racjami, w imię których się toczy.

Jaki w ubiegłych stuleciach bywał cel wojny? Prowadzono ją dla pokonania przeciwnika, w taki sposób, by wyciągnąć korzyści z jego przegranej oraz by nasze zamysły (określone działania zmierzające do określonego rezultatu) taktycznie bądź strategicznie zrealizować tak, żeby przeciwnik nie mógł urzeczywistnić swoich. Żeby to osiągnąć, należało rzucić do walki wszelkie możliwe siły, jakie mogliśmy mieć do dyspozycji. Ostatecznie gra toczyła się między nami a przeciwnikiem.[...]

Dopiero w naszym stuleciu zrodziło się pojęcie „wojny światowej”, mogącej wciągnąć nawet społeczności tej historii, jak i ludy polinezyjskie. Wraz z odkryciem energii

²⁵ D. B. Bobrow, E. Halizak, R. Zięba, *Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe u schyłku XX wieku*, Warszawa 1997, s. 13.

atomowej, wraz z telewizją, transportem powietrznym i powstaniem rozlicznych form wielonarodowego kapitalizmu ujawniły się warunki niemożliwości wojny. [...] Z tych wszystkich i innych powodów wojna obecna, w odróżnieniu od dawnych, nie jest już podobna do inteligentnego systemu „szeregowego” lecz do takiegoż systemu „równoległego”. Inteligentny system szeregowy, stosowany na przykład do budowania maszyn tłumaczących bądź wyciągających wnioski z określonych danych informacyjnych, zostaje tak zaprogramowany, żeby mógł – opierając się na skończonej liczbie reguł – podejmować kolejne decyzje, z których każda zależy od decyzji poprzedniej. Działa on według schematu drzewa, drogą następujących po sobie rozwiązań binarnych. Dawna strategia wojenna kierowała się taką właśnie metodą: jeśli wróg przesunął swe oddziały na wschód, muszę przewidzieć, że następnie skieruje, postępując wedle tej samej logiki, ja rzucę moje wojska w kierunku północno-wschodnim, żeby niespodziewanie odciąć mu drogę. Reguły wroga były również naszymi regułami i każdy mógł podejmować decyzję kolejno, jak w partii szachów.

Natomiast w systemie równoległym każda komórka sieci wyposażona jest w zdolność decydowania, jaką zajmuje pozycję w końcowej konfiguracji stosowane do rozkładu obciążeń, których operator nie jest w stanie określić ani przewidzieć z góry, sieć bowiem wynajduje reguły, jakich wcześniej nie otrzymała, automodyfikuje się w celu znalezienia rozwiązania i nie zna rozróżnienia między regułami a danymi. [...]

Współczesna wojna niweczy wszelką ludzką inicjatywę, ba, że nawet jej pozorny cel (i pozorne zwycięstwo którejś ze stron) nie jest w stanie powstrzymać samoistnej już gry ważkich mas uwikłanych we własna sieć”²⁶.

Argumenty powyższe wzmacniają znaczenie działań militarnych innych niż walka zbrojna.

- **Polityka międzynarodowa dla osiągnięcia swoich celów dysponuje szerokim instrumentarium, posługuje się wieloma narzędziami. Potęga militarna jest jednym z wielu narzędzi polityki międzynarodowej. Narzędzie owo może być wykorzystane na różne sposoby (pośrednio lub bezpośrednio), w stanie: pokoju, kryzysu, wojny.**
- **Podstawowym środkiem przemocy są siły zbrojne i to one są głównym elementem potęgi militarnej.**

²⁶ U. Eco, *Cinque scritti morali*, Milano 1997, wyd. pol. *Pięć pism moralnych*, tłum. I. Kania, Kraków 1999, s. 13-22.

3.3. Współczesna ewolucja roli siły militarnej

Siły zbrojne są produktem cywilizacji²⁷ — przemiany cywilizacyjne implikują zatem zmiany w wojskowości. [...] Podstawowym, tradycyjnym właśnie zadaniem sił zbrojnych była zawsze walka zbrojna w wojnie. Wojsko miało się więc szykować do wojny. Kapitalne zatem znaczenie miała i ma odpowiedź na pytanie: „do jakiej wojny”? Zazwyczaj modelem, punktem odniesienia w jej prognozowaniu była ostatnia duża wojna, ostatnio zaistniałe konflikty zbrojne. Metoda ta nie zawsze, jak wiadomo, jest niezawodna, a obecnie stała się wręcz mało przydatna. W tym względzie panuje dość powszechna zgodność, że ostatnia wojna światowa nie jest już dobrym punktem odniesienia. Co więcej, szeroko „reklamowana” (nie bez kozery używam tego właśnie określenia) „Wojna w Zatoce” nie jest (również według analityków amerykańskich) prototypem wszystkich wojen przyszłości.

Gdy mowa o wojnach przyszłości — z pewnością wiadomo, że zastosowane w nich będą najnowsze zdobycze techniki, szczególnie zaś techniki sprzężonej z informatyką, cybernetyką. Obok trzech klasycznych środowisk walki (ląd, morze, powietrze) wyłania się środowisko czwarte — przestrzeń informacyjna („infospace”). Obok klasycznych operacji: lądowych, powietrznych, morskich czy połączonych testuje się obecnie „operacje informacyjne”, a termin „cyberwojny” przestaje przynależeć do gatunku science-fiction.

Wśród czynników tworzenia przewagi — jako jednej z zasad walki

— eksponuje się dziś przewagę informacji, przewagę w dostępie do informacji (w tym względzie niektóre państwa NATO wyrażają wręcz zaniepokojenie przewagą najpotężniejszego sojusznika, którą ocenia się za nadmierną).

Odwróceniu może ulec — na co zwracają uwagę niektórzy myśliciele

— calusewiczowski paradygmat zwycięstwa w wojnach, zasadzający się na znanej triadzie: „1) Siły zbrojne przeciwnika zniszczyć. 2) Teren opanować. 3) Wolę oporu złamać”. Wiele wskazuje na to, że górę może wziąć filozofia Suń Tzy — który w analogicznej triadzie nie zniszczenie stawia na pierwszym miejscu, ale złamanie woli. Wiadomo też, że gdy mowa o wojnach przyszłości, wiele z nich może toczyć się również w dalece „nie-informatyczny” sposób. To „wojny-nie wojny”, konflikty w tzw. „niszach”, w obszarze trzeciego świata.

Nowa fala cywilizacyjna niesie „nowe wyzwania, jakościowo inne zagrożenia, nieklasyczne modele konfliktów”. To musi powodować poszukiwanie nowych zadań dla sił zbrojnych, nowych form ich aktywnego użycia. [...]

²⁷ B. Balcerowicz, *Sojusz ...* wyd. cyt., s. 32-38.

Czym będą zatem charakteryzować się siły zbrojne przyszłości, czym będą się różnić od tych, które znamy?

Ta różnica, którą już dziś widać, wyraża się przede wszystkim w ich liczebności. W latach 90. w państwach euroamerykańskiego kręgu kulturowego dokonano przeciętnie ponad trzydziestoprocentowych redukcji. Zmniejszanie stanów trwa dalej. Raczej można się spodziewać rychłego końca armii masowych. Siły zbrojne stają się coraz bardziej profesjonalne; wiele z państw rezygnuje z armii poborowych (zachowując jednak liczne rezerwy, niezawodne systemy obrony terytorialnej, obrony cywilnej itp.). W nowoczesnych siłach zbrojnych obserwuje się dwa z pozoru wykluczające się trendy: specjalizacji i uniwersalizacji. Ten drugi tłumaczyć należy wzrostem liczby możliwych zadań.

Ważną (postulowaną) cechą współczesnych jednostek wojskowych staje się ich zdolność do wykonywania zadań w operacjach połączonych (rodzajów sił zbrojnych) i kombinowanych (w składzie wielonarodowym).

Uzbrojenie oparte na najnowszych zdobyczach techniki spowoduje zdolność sił zbrojnych do wykonywania operacji na miarę uderzeń „chirurgicznych”, ze zmniejszonym ryzykiem ponoszenia strat własnych, bez konieczności fizycznego zajmowania terytorium przeciwnika, z możliwością wyłuskiwania i unicestwiania jedynie celów wybranych, bez zniszczeń i ofiar wśród ludności cywilnej.

Interesującą „futurystyczną” wizję nowych ról sił zbrojnych, ich nowych funkcji, a także sylwetki żołnierza XXI wieku naszkicował niedawno szwajcarski myśliciel i były generał Gustaw Daniker. I choć znajduję w niej sporo radykalnego idealizmu, a nawet intelektualnej prowokacji, widzę potrzebę przytoczenia kilku charakterystycznych tez. Oto one:

- Siły zbrojne w przyszłości będą spełniać głównie funkcję prewencji, interwencji i przywracania porządku. Odstraszanie i tradycyjnie rozumiana walka zejda na drugi plan.
- Ostatecznym celem nie będzie już zwycięstwo, lecz stworzenie warunków dla ustanowienia ogólnego i stabilnego pokoju, z włączeniem byłych wrogów.
- Siły zbrojne będą angażowane do walki z przestępczością, do udziału w doprowadzeniu przestępców (na dużą skalę) przed trybunały międzynarodowe.
- Interwencje militarne (strony trzeciej) w konflikty lokalne traktować się będzie jako pierwszy krok w procesie pojednywania stron.
- Przeciwnika nie trzeba pobić lub zrujnować, lecz należy zatrzymać jego akcję (działania) tak, by przygotować go do odmiany (reedukacji).

- Żołnierz w przyszłości ma myśleć i zachowywać się nie tylko według czysto militarnych praw i norm. Oficer ma być zdolny do myślenia w kategoriach politycznych i dyplomatycznych, co powinno być przedmiotem kształcenia i szkolenia.
- Elastyczność i wielofunkcjonalność na polu walki będą bardziej pożądane niż ogień i ruch.

Zakończenie zimnej wojny oraz koniec istnienia dwubiegunowego układu sił na świecie niesłuchanie skomplikowały sytuacje bezpieczeństwa na świecie, zarówno w skali globalnej, jak i w wymiarach narodowych²⁸. Pojawiło się wiele nieznanych wcześniej zagrożeń, a przeciwdziałanie im wymaga niekonwencjonalnych rozwiązań w kierowaniu operacją militarną i niestandardowym użyciu sił zbrojnych oraz ich siły ogniowego oddziaływania, w całkowicie nowym podejściu do planowania, dowodzenia, kierowania, współdziałania wewnątrz sił zbrojnych zarówno w układzie narodowym, jak i koalicyjnym, a także we współdziałaniu z innymi organizacjami i agencjami cywilnymi, często pozarządowymi.

Rozpowszechnienie się asymetrycznych form walki to przykład nowo pojawiających się zagrożeń. Prowadzenie działań militarnych w konflikcie asymetrycznym wymaga często nawet odejścia od ustalonych kanonów sztuki wojennej, na przykład od zasady jednolitego dowodzenia. W konfliktach tego rodzaju atak, oprócz postaci fizycznej, przybiera też inną formę, na przykład ataku cybernetycznego na sieci komputerowe lub działalności propagandowo-informacyjnej.

Jednocześnie era informacyjna wiąże się z gwałtownym rozwojem mediów i środków masowego przekazu, zarówno drukowanych oraz radia i telewizji, jak i mediów elektronicznych Internet. Powoduje to rewolucję w dziedzinie masowego informowania społeczeństw, w tym o aktualnym przebiegu działań bojowych nawet na odległych teatrach wojny. „Pod lupą” mediów są też procesy decyzyjne na szczeblu politycznym i na najwyższych szczeblach wojskowych. Pozwala to opinii publicznej na aktywne włączenie się w proces oceny działalności sił zbrojnych, a w państwach demokratycznych na wywieranie dużego wpływu na podejmowanie decyzji. Dowódcy wojskowi muszą więc liczyć się z tym, że ich bieżąca działalność jest stale oceniana przez własną (narodową) oraz światową opinię publiczną, która z kolei wpływa na polityków kierujących operacjami militarnymi.

²⁸ L. Konopka, *Walka sieciocentryczna sposobem działania sił zbrojnych w przyszłości*, [w:] *Mysł Wojskowa* 2 (631) Warszawa 2004.

W tradycyjnym rozumieniu pole walki było zamkniętym geograficznie obszarem, na którym prowadzono działania bojowe, a samo pojęcie zawierało w sobie wszystkie uwarunkowania związane z prowadzeniem tych działań, które w większości wiązały się ze wspomnianym, zamkniętym obszarem geograficznym. Obecnie, w związku z zasygnalizowanymi wcześniej zjawiskami, uwarunkowania wpływające na działania bojowe, nawet na najniższym szczeblu taktycznym, w znacznym stopniu znajdują się poza obszarem geograficznym, tradycyjnie rozumianym jako pole walki. Są to na przykład działania propagandowo-informacyjne związane z aktualnymi działaniami taktycznymi, mające na celu utrzymanie poparcia opinii publicznej (z tego punktu widzenia politycy mogą ograniczyć możliwe opcje rozwiązywania zadań na wszystkich szczeblach, do taktycznego włącznie). Mogą to być działania sensorów o zasięgu globalnym (np. rozpoznanie satelitarne, czy satelitarny system nawigacyjny wykorzystywany do szczebla taktycznego włącznie), działania środków ogniowych o zasięgu globalnym (bombowce strategiczne), ale wykonujących zadania taktyczne itd. Zwiększenie roli sił specjalnych, operujących na całym terytorium przeciwnika, a także roli lotnictwa, bazującego często daleko od obiektów działania oraz innych państw regionu, zapewniających bardziej lub mniej skrywane poparcie dla którejś ze stron konfliktu i wiele innych, podobnych czynników ma obecnie wpływ na przebieg działań na tradycyjnie, rozumianym polu walki.

Jeszcze inny wymiar ma pole walki w działaniach antyterrorystycznych. Na przykład w wypadku uderzenia terrorystów na dany obiekt na własnym terytorium trudno jest w ogóle mówić o jakimkolwiek polu walki, natomiast ewentualne kontrakcje militarne, choć przeprowadzane czasem na terytorium obcego państwa, nie są przeciwko temu państwu skierowane. Ogólnie rzecz biorąc, w konfliktach asymetrycznych w zasadzie nie można określić obszaru typowego pola walki.

W związku z tym Amerykanie zaproponowali zastąpienie pojęcia pole walki (battlefield) nowym pojęciem - przestrzeń walki (battlespace). Przestrzeń walki obejmuje wszystkie uwarunkowania związane z prowadzeniem działań bojowych na wszystkich szczeblach (strategicznym, operacyjnym, przede wszystkim - taktycznym), niezależnie od ich geograficznego ułożenia. [...]

Stworzenie sieci centrycznej, zapewniającej terminowy dopływ dowolnej informacji, której źródło znajduje się w dowolnym punkcie globu, do właściwego użytkownika pozwala na monitorowanie, analizę i uwzględnienie w podejmowaniu decyzji wszystkich tych czynników, które znajdują się poza zasięgiem obserwacji dowódcy i jego bezpośredniej łączności w tradycyjnym rozumieniu.

Niektóre zmiany związane z dystrybucją sił i środków, płynny przepływ informacji pomiędzy poszczególnymi elementami ugrupowania bojowego, a także uzyskanie przewagi informacyjnej nad przeciwnikiem umożliwia oddzielenie sensorów (źródeł informacji) od platform bojowych (nosicieli uzbrojenia). W dotychczasowym podejściu „platformo-centrycznym”, kiedy każda załoga platformy bojowej samodzielnie - przy ogólnym wskazaniu z zewnątrz - w niektórych przypadkach poszukiwała celu, musiała dokonać jego identyfikacji, następnie przystępowała do ataku wskazując cel systemowi kierowania ogniem; efektywność wykorzystania uzbrojenia była ograniczona. Czas potrzebny na poszukiwanie, identyfikację, celowanie i użycie uzbrojenia to proces, który mógł być rozpoczęty na odległości równej zasięgowi pokładowych sensorów, powodował opóźnienia w otwarciu ognia, a uzbrojenie nie mogło być właściwie wykorzystane – jego zasięg pozwalałby na wcześniejsze otwarcie ognia. Przywiązanie promieniujących energię sensorów do platformy zdradzało jej położenie, a więc stawiało pod znakiem zapytania skrytość ataku i zaskoczenie. Dodatkowo załoga platformy bojowej musiała polegać na innym zestawie pokładowych sensorów, ostrzegających przed atakiem przeciwnika. Ostrzeżenie o takim ataku bardzo często było niewystarczające — najczęściej przekazane zbyt późno. Niosło to ze sobą nie tylko określone niebezpieczeństwo dla platformy bojowej, lecz także utrudniało jej załodze skoncentrowanie się na własnym ataku.

Dysponowanie siecią wymiany informacji w czasie rzeczywistym umożliwia oddzielenie sensorów od platform bojowych. Pozwala to na stworzenie ciągłego pola informacyjnego - jednolitego obrazu sytuacji taktycznej, który może być wykorzystywany przez każdą platformę bojową znajdującą się w zasięgu tegoż pola informacyjnego. Umożliwia to skryte podejście do celu, użycie uzbrojenia na maksymalnej odległości (zgodnie z zasadą „pierwszy strzelam - pierwszy trafiaam”), zebranie maksymalnego ładunku uzbrojenia kosztem masy zwolnionej przez sensory pokładowe. Pełne ostrzeżenie przed aktywnością przeciwnika pozwala na odpowiednio wczesne reagowanie na wszelkie zagrożenia, co daje też komfort psychiczny, umożliwiający skoncentrowanie się na przeprowadzeniu ataku.

Takie podejście umożliwia nie tylko oddzielenie sensorów od platform uzbrojenia, lecz także na oddzielenie operatorów od sensorów i od platform uzbrojenia. Dotychczasowa konieczność przebywania operatora na platformie przenoszącej uzbrojenie i sensory wynikała z faktu, że było to jedyne miejsce, gdzie potrzebne informacje były dostępne w odpowiednim czasie. Gdy ta konieczność zanika, można urządzić stanowiska operatorów w bezpiecznym dla nich miejscu, sensory i platformy uzbrojenia zdalnie obsługiwać. To z kolei umożliwia

redukcję wymiarów platform przenoszących sensory i uzbrojenie, a więc uczynienie ich trudniejszymi do wykrycia i zwalczania. Natomiast z punktu widzenia przeciwnika, praca określonego sensora związanego z daną platformą uzbrojenia nie demaskuje już faktu prowadzenia ataku, skierowanego przeciwko konkretnemu obiektowi. Tak, więc koncepcja ta pozwala na ograniczenie wychwytywania przez przeciwnika swego rodzaju ostrzeżenia przed atakiem i uniemożliwia mu (lub co najmniej utrudnia) podjęcie niezbędnego przeciwdziałania. [...]

Kolejna sprawa - to wpływ sieci centrycznej na samo uzbrojenie. Dotychczas kierowane środki bojowe dysponowały własnymi minisensorami, umożliwiającymi śledzenie celu samodzielnie (np. głowice telewizyjne czy termowizyjne) lub w interakcji z nosicielem (kierowanie pólaktywne, laserowe lub radiolokacyjne). Konieczność montowania tych sensorów bezpośrednio na środkach bojowych zawyżała na ich cenie i ze względów czysto ekonomicznych ich masowe stosowanie było w zasadzie niemożliwe. Ograniczenie użycia kierowanych środków bojowych zmniejszało efektywność porażenia ogniowego przeciwnika oraz rozciągało ten proces w czasie, umożliwiając przeciwnikowi wychodzenie spod uderzeń oraz odtwarzanie gotowości bojowej częściowo wyłączonych z walki obiektów (formacji).

Zastosowanie sieci centrycznych pozwala na doprowadzenie informacji nie tylko do platform bojowych, lecz także bezpośrednio do już odpalonych środków bojowych. Klasyczne układy kierowania tych środków są obecnie zastępowane znacznie prostszymi i tańszymi układami nawigacyjnymi, co pozwala na precyzyjne wyprowadzenie środka bojowego na cel wykryty z równą precyzją przez zewnętrzny sensor, najczęściej niezwiązany z platformą- nosicielem wspomnianego środka bojowego. Przyjęcie takiego rozpoznania pozwoliło na podjęcie masowej produkcji tanich, precyzyjnych środków rażenia, takich jak: bomby kierowane INS/ GPS lub kasety bombowe kierowane układami bezwładnościowymi. To z kolei prowadzi do masowego zastosowania broni precyzyjnej na polu walki, z zachowaniem odpowiedniej ekonomii sił. Skokowe zwiększenie skuteczności oddziaływania ogniowego na przeciwnika pozwala na takie koncentrowanie ognia, które umożliwia szybkie porażenie ugrupowania przeciwnika bez masowania sił. Następuje, więc swoiste zastępowanie „koncentracji sił na wybranym kierunku” przez „koncentrację efektu na wybranym kierunku”. [...]

Następuje też zacieranie się tych granic w zakresie wykorzystania platform bojowych, bowiem środki strategiczne mogą być użyte w rozwiązywaniu zadań bojowych w taktycznych epizodach w danym miejscu, natomiast taktyczne środki ogniowe mogą być natychmiast wykorzystane do porażenia celów o charakterze strategicznym. Umożliwia to właśnie szybki,

szeroki przepływ informacji pomiędzy ośrodkami dowodzenia i kierowania, na przykład dla dowódcy szczebla strategicznego bardziej opłacalne będzie wykorzystanie własnego środka taktycznego znajdującego się w położeniu dogodnym do porażenia obiektu o znaczeniu strategicznym i jednocześnie dowódca taktyczny będzie miał wiedzę o położeniu strategicznych środków walki, o których wykorzystanie może poprosić w sytuacji, gdy uzasadnia to bieżąca potrzeba jego taktycznego odcinka walki i ekonomia użycia sił w wymiarze strategicznym.

Oddzielenie sensorów od platform bojowych oraz operatorów od platform przenoszących zarówno sensory, jak i uzbrojenie wymaga reorganizacji struktury sił zbrojnych oraz systemu ich dowodzenia i kierowania, który to system będzie pozostawał teraz w ścisłym związku z tworzoną infostrukturą sieciocentryczną. Nowa organizacja sił zbrojnych oraz nowe, nieznane dotąd możliwości i wyzwania (częściowo przedstawione już wcześniej) wymuszają zmianę sposobu myślenia i podejścia do rozwiązywania zadań bojowych, koncepcji dowodzenia i kierowania. Często będzie się to wiązało z odejściem od niewzruszonych dotychczas kanonów sztuki wojennej, które w nowych warunkach mogą zostać zmodyfikowane lub wręcz zastąpione nowymi. Jednym z takich kanonów są zasady tworzenia ugrupowania bojowego wojsk oraz zasada koncentracji sił i środków na wybranym kierunku. [...]

Jak już wiadomo, przewaga informacyjna, wynikająca z zastosowania sieci centrycznej, umożliwia zastąpienie masowania (koncentracji) sił przez masowanie (koncentrację) efektu oddziaływania. To jest klucz do wykorzystania sił rozproszonych geograficznie. W przeszłości ugrupowanie bojowe i jego poszczególne elementy były ograniczone przez indywidualne możliwości (czyli możliwości elementów tegoż ugrupowania) w zakresie komunikowania się, zdolności do manewru i zdolności do oddziaływania ogniowego. W związku z tym elementy ugrupowania musiały być rozmieszczone relatywnie blisko siebie, by przez manewr i ogień uzupełniać się wzajemnie i chronić. Ugrupowanie tworzyło więc ciągłą linię, a jego elementy operowały na jej wąskich odcinkach geograficznych, dając sobie wzajemnie osłonę ogniową i manewrową. Gdybyśmy w takich warunkach chcieli to ugrupowanie rozproszyć, stałoby się ono słabe, łatwe do przenikania przez siły przeciwnika i do wymanewrowania i byłoby ono podatne na kolejne niszczenie jego elementów. Wykorzystanie efektów walki sieciocentrycznej pozwala na gwałtowne manewrowanie uprzedzające w stosunku do dowolnych manewrów przeciwnika w całym obszarze teatru działań wojennych, pozwala na nagłe masowanie precyzyjnego, a więc efektywnego ognia w dowolnym rejonie. W związku z tym ugrupowanie może być

geograficznie rozproszone, a i tak tempo manewru i ognia będzie przewyższało możliwości przeciwnika, zwłaszcza przeciwnika o tradycyjnym charakterze, stosującego zasadę koncentracji sił i środków. Takie obszary koncentracji stanowią doskonały cel do precyzyjnego, zmasowanego uderzenia ogniowego i w związku z tym istnieje możliwość wywalczenia taktycznej przewagi właśnie na głównych kierunkach działania. Małymi siłami łatwiej się manewruje, zaopatruje i zabezpiecza pod względem logistycznym oraz łatwiej się nimi dowodzi i kieruje. Ponadto są bardziej ekonomiczne, zużywają bowiem mniej środków materiałowych, a ich utrzymanie na teatrze działań mniej kosztuje. Są też mniej wrażliwe na uderzenia przeciwnika, bowiem nie tworzy się rejonów koncentracji sił i środków, czyli atrakcyjnych obiektów do ataku przeciwnika.

Dodatkowym efektem takiego podejścia jest to, że poszczególne elementy ugrupowania są dobrze poinformowane nie tylko o sytuacji przeciwnika, lecz także i o działaniach własnych. Daje to duży komfort psychiczny nawet w sytuacjach, gdy poszczególne elementy ugrupowania działają w oderwaniu od pozostałych. Podczas walki sieciocentrycznej możliwe jest więc generowanie synergiczności sił nawet rozproszonych geograficznie, a ponadto istnieje możliwość łatwego przenoszenia wysiłku w miejscu i czasie, w zależności od rozwoju sytuacji, która jest wśród własnych wojsk powszechnie znana - na bieżąco i na każdym szczeblu dowodzenia.

Sama technologiczna koncepcja stworzenia sieciocentrycznej infrastruktury jest obecnie dyskutowana. Prowadzi się badania praktyczne i teoretyczne modelowanie, zmierzające do zbudowania najbardziej efektywnej infrastruktury i bazującej na niej organizacji sił zbrojnych. Ta ostatnia ulega bowiem przeobrażeniu w kierunku maksymalnego wykorzystania nowych możliwości.

O dokonywaniu się ilościowych i jakościowych zmian w siłach zbrojnych²⁹ nikogo obecnie nie ma potrzeby przekonywać. A także i o tym, że przypisuje się im dziś znacznie więcej niż do niedawna zadań.

W amerykańskiej „Wizji armii 2010” doliczyłem się dwudziestu trzech zadań i misji sił zbrojnych. Nie zawsze owe na nowo formułowane zadania są hierarchizowane.

Czy zatem ewidentne zmiany charakteru sił zbrojnych, ich misji i zadań, radykalnie zmieniają również ich rolę? Twierdzę, że owszem zmieniają, ale nie radykalnie. Siła militarna pozostaje wciąż jednym z trzech głównych instrumentów polityki. Jak ten instrument będzie

²⁹ B. Balcerowicz, *Sojusz ...* wyd. cyt., s. 38.

„strojony” i używany, niezmiennie określać będzie właśnie polityka. Trendy w zakresie użycia siły zdają się być czytelne (ale tylko zdają się być!).

Siła militarna, na co warto w końcu zwrócić uwagę, nadal jednak jest postrzegana jako to „ulubione” narzędzie polityki.

- Podstawowym, tradycyjnym zadaniem sił zbrojnych była zawsze walka zbrojna w wojnie.
- Potęga militarna jest produktem cywilizacji — przemiany cywilizacyjne implikują zmiany w sferze militarnej. Zmienia się zatem sposób prowadzenia wojen. W wojnach przyszłości zastosowane będą najnowsze zdobycze techniki, szczególnie zaś techniki sprzężonej z informatyką, cybernetyką. Obok trzech klasycznych środowisk walki (ląd, morze, powietrze) wyłania się środowisko czwarte — przestrzeń informacyjna („infospace”). Obok klasycznych operacji: lądowych, powietrznych, morskich czy połączonych testuje się obecnie operacje informacyjne. Wśród czynników tworzenia przewagi eksponuje się dziś przewagę informacyjną.
- Rozpowszechnienie się asymetrycznych form walki to przykład nowo pojawiających się zagrożeń.
- Nowa fala cywilizacyjna niesie nowe wyzwania, jakościowo inne zagrożenia, nieklasyczne modele konfliktów. To musi powodować poszukiwanie nowych zadań dla sił zbrojnych, nowych form ich aktywnego użycia.
- Wyłanianie się cywilizacji informacyjnej wiąże się z gwałtownym rozwojem mediów i środków masowego komunikowania. Powoduje to rewolucję w dziedzinie masowego informowania społeczeństw, w tym o aktualnym przebiegu działań bojowych nawet na odległych teatrach wojny. Dowódcy wojskowi muszą liczyć się z tym, że ich bieżąca działalność jest stale oceniana przez własną (narodową) oraz światową opinię publiczną, która z kolei wpływa na polityków kierujących operacjami militarnymi.
- Nowe zjawiska powodują pojawienie się pojęcia *przestrzeń walki* (battlespace), które zaczyna wypierać „pole walki” (battlefield). Przestrzeń walki obejmuje wszystkie uwarunkowania związane z prowadzeniem działań bojowych na wszystkich szczeblach (strategicznym, operacyjnym, przede wszystkim - taktycznym), niezależnie od ich geograficznego ułożenia.
- Szkieletem nowej przestrzeni walki jest sieć centryczna. Stworzenie sieci centrycznej, zapewniającej terminowy dopływ dowolnej informacji, której źródło znajduje się w dowolnym punkcie globu, do właściwego użytkownika pozwala na monitorowanie,

analizę i uwzględnienie w podejmowaniu decyzji wszystkich tych czynników, które znajdują się poza zasięgiem obserwacji dowódcy i jego bezpośredniej łączności w tradycyjnym rozumieniu.

- Siła militarna nadal jednak jest postrzegana jako to „ulubione” narzędzie polityki.

3.4. Operacje militarne państwa

Potęga militarna jest stałym składnikiem potęgi państwa i już sama jej obecność stanowi instrument polityki. Poszczególnym składnikom potęgi państwa odpowiadają charakterystyczne dla nich formy stosowania. Istnieją więc militarne i niemilitarne formy stosowania potęgi państwa na arenie międzynarodowej. Nazywane są one także instrumentami potęgi państwa³⁰. Ponadto, oprócz form czysto militarnych oraz czysto niemilitarnych, właściwych cywilnym komponentom potęgi państwa, rozróżnia się również mieszane formy stosowania potęgi militarnej. Autorzy *Strategic Assessment 1996. Instrument of U.S. Power* wyróżniają trzy grupy instrumentów³¹ stanowiących formy stosowania wszystkich komponentów potęgi państwa. Są to niemilitarne, polityczno-militarne i militarne instrumenty prowadzenia polityki (tabele 1-3).

Tabela 1. Instrumenty niemilitarne potęgi państwa

Grupa	Nazwa komponentu	Formy użycia
Instrumenty niemilitarne	Dyplomacja	Działalność Rady Bezpieczeństwa Narodowego
		Działalność Departamentu Stanu
		Działalność Departamentu Obrony
		Działalność specjalistycznych agencji spraw zagranicznych
		Działalność innych departamentów rządu
		Działalność ambasad
		Działalność aktorów nieoficjalnych (dyplomacja nieoficjalna)
	Publiczna dyplomacja	Oświadczenia publiczne
		Działalność ambasad oraz personelu przebywającego za granicą
		Emitowanie audycji oraz wykorzystanie mediów elektronicznych
		Wizyty oraz imprezy kulturalne i edukacyjne
		Wizyty na wysokim szczeblu
		Promowanie demokracji
		Wojenne wykorzystanie środków przekazu (mediów)

³⁰ *Strategic Assessment 1996. Instrument of U.S. Power*, Washington D.C. 1996, s. ix.

³¹ Tamże.

	Organizacje międzynarodowe	Działania w ramach ONZ
		Działania w ramach specjalizowanych agencji ONZ
		Działania w ramach organizacji regionalnych
		Działania w prywatnych organizacjach pozarządowych
	Ekonomia	Polityka handlowa
		Polityka finansowa oraz makroekonomiczna
		Pomoc zagraniczna
		Sankcje ekonomiczne
	Wywiad	Gromadzenie informacji
		Analiza i meldowanie
		Kontrwywiad
		Działania skryte

Tabela 2. Instrumenty polityczno-militarne potęgi państwa

Instrumenty polityczno-militarne	Baza produkcyjna i technologiczna	Produkowanie i usługi
		Wykorzystanie globalizacji do wywierania wpływów
		Wykorzystanie technologii informacyjnych jako strategicznego przemysłu
		Wykorzystanie przemysłu obronnego
	Kontrola zbrojeń	Kontrola rozprzestrzeniania broni jądrowej
		Wzajemna redukcja zagrożenia
		Kontrola zbrojeń konwencjonalnych
		Przedsięwzięcia budowy zaufania i bezpieczeństwa
		Nierozprzestrzenianie
		Kontrola eksportu
	Pokojowa działalność obronna	Pomoc militarna – <i>finansowanie i transfer broni</i>
		Edukacja militarna – <i>finansowanie, kształcenie</i>
		Wspólne planowanie, ćwiczenia i działania – <i>finansowanie, przygotowywanie, prowadzenie</i>
		Dyplomacja obronna – <i>kontakty dowódców wysokiego szczebla, rozmowy sztabowe, wymiana doświadczeń, kształtowanie świadomości obronnej cywilnego establishmentu, badania naukowe i wspieranie polityki</i>
	Układy (stosunki) bezpieczeństwa i zamorska obecność	Działalność w NATO
		Działalność w innych formalnych sojuszach
		Działalność w sojuszach nieformalnych
		Działalność w koalicjach
		Wysunięte rozmieszczenie sił
		Ćwiczenia militarne
		Wysunięte składowanie sprzętu i zaopatrzenia
	Operacje pokojowe i pomoc humanitarna	Zapobieganie konfliktom i tworzenie pokoju
		Utrzymywanie pokoju
		Poszerzone utrzymywanie i wymuszanie pokoju
		Operacje pomocy humanitarnej

Tabela 3. Militarne instrumenty prowadzenia wojny

Militarne instrumenty prowadzenia wojny	Niekonwencjonalne instrumenty militarne	Zwalczanie terroryzmu – <i>Zachęcanie do współpracy międzynarodowej, nieuleganie żądaniom terrorystów, przechwytywanie terrorystów i przekazywanie ich sądowni, nakładanie sankcji na kraje sponsorujące terroryzm, działania odwetowe wobec krajów wspierających terroryzm, zapobieganie, uprzedzanie i dezorganizowanie działalności terrorystycznej</i>
		Działania przeciwnarkotykowe
		Kontrolowanie imigrantów i uchodźców
		Działania specjalne – skryte uderzenia lub zdobywanie informacji, działania humanitarno-pokojowe
		Walka niekonwencjonalna
		Stosowanie broni niezabójczej
		Działania psychologiczne
		Szkolenie zagraniczne sił egzekwowania prawa
	Ograniczona interwencja militarna	Rozmieszczenie sił dla wsparcia dyplomacji
		Misje ratunkowe i ewakuacyjne
		Wymuszanie sankcji
		Ograniczone uderzenia powietrzne
		Wsparcie sojuszników w konfliktach i powstaniach
		Prowadzenie małych wojen przez siły zbrojne
	Klasyczne instrumenty militarne	Użycie sił lądowych – <i>odstraszanie lub zatrzymanie agresji, tworzenie zgrupowania, kontrofensywa, zabezpieczenie stabilizacji postkryzysowej</i>
		Użycie sił powietrzno-kosmicznych – <i>Wywalczenie przewagi w powietrzu, obezwładnienie OP przeciwnika, atakowanie obiektów strategicznych, wspieranie innych rodzajów SZ</i>
		Użycie sił morskich
	Wyłaniające się instrumenty militarne	Eksploatacja zdolności „Systemu systemów”
		Eksploatacja rozległej dominacji informacyjnej – <i>walka informacyjna</i>
		Eksploatacja walki hakerskiej
	Przeciwdziałanie broni masowego rażenia	Zapobieganie rozprzestrzenianiu broni ABC
		Odstraszanie jądrowe
		Zdolności przeciwwuderzeniowe
		Obrona aktywna
		Obrona pasywna

Z analizy tych tabel wynika, że trudno wyznaczyć precyzyjną granicę między cywilnymi i militarnymi formami stosowania potęgi państwa; podobnie trudno wyznaczyć taką granicę między komponentami potęgi państwa. Istnieje obszar przejściowy, który jest konglomeratem form militarnych i cywilnych. Wiele form cywilnych potęgi państwa wymaga współistnienia form militarnych. Na przykład, ambasady wymagają ochrony, handel

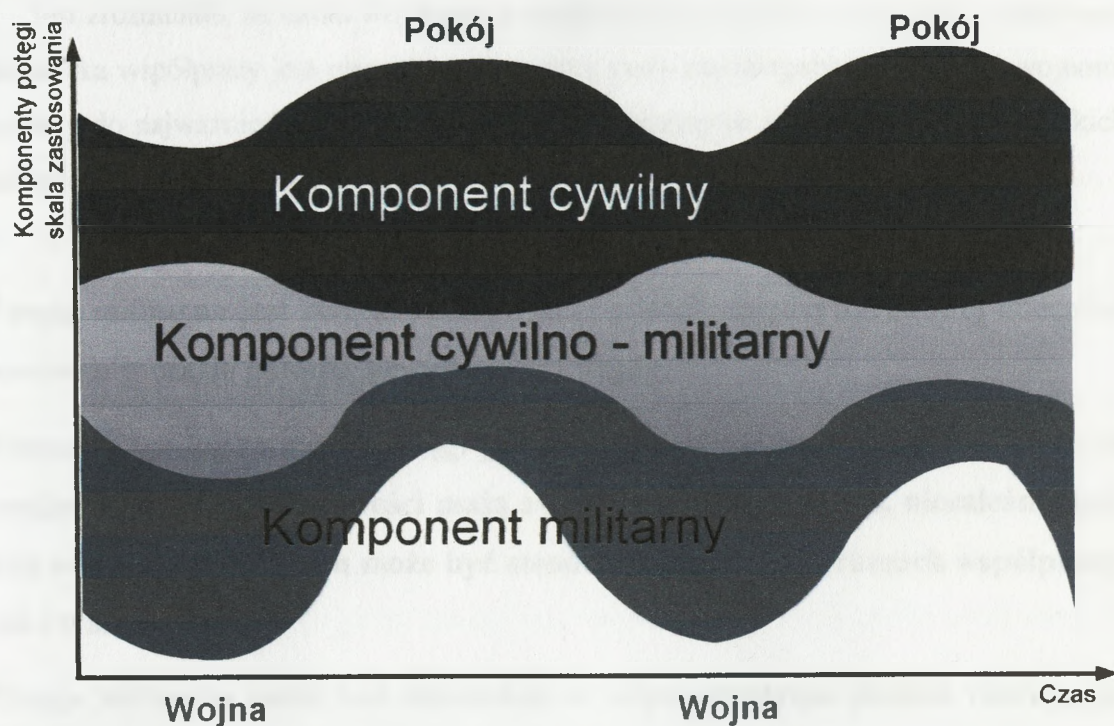
zagraniczny potrzebuje swobody żeglugi, którą zapewnia komponent militarny, pomoc humanitarna w rejonach zagrożonych potrzebuje wsparcia komponentu militarnego, sankcje ekonomiczne również wymagają militarnego wsparcia aparatu ich egzekwowania. Również Bolesław Balcerowicz jest przekonany, że „...siła militarna – jest oczywiście do dziś narzędziem polityki, ale – jak wyraźnie można zaobserwować – narzędziem jednym z wielu, a ponadto narzędzie owo może być wykorzystywane na różne sposoby (pośrednio lub bezpośrednio), w stanie pokoju, kryzysu, wojny”³².

W tej sytuacji należy uznać, iż potęga militarna jest stałym uczestnikiem polityki międzynarodowej obecnym zarówno w czasie pokoju, kryzysu, jak i wojny. W zależności od stanu stosunków międzynarodowych proporcje udziału poszczególnych komponentów potęgi państwa w jego działaniach ulegają zmianie. W czasie pokoju największą część tego udziału przypada komponentom cywilnym. Jednakże nawet w czasie pokoju występują różne sprzeczności interesów w pozastrategicznych obszarach. Ponadto również ze względu na odstraszanie zarówno komponent cywilno-militarny, jak i militarny jest stale obecny w działaniach państwa. Również w odwrotnej sytuacji, tj. w stanie wojny oraz w stanach pośrednich, nie zanika aktywność komponentu cywilnego i cywilno-militarnego. Zmieniają się tylko ich proporcje (rys. 4).

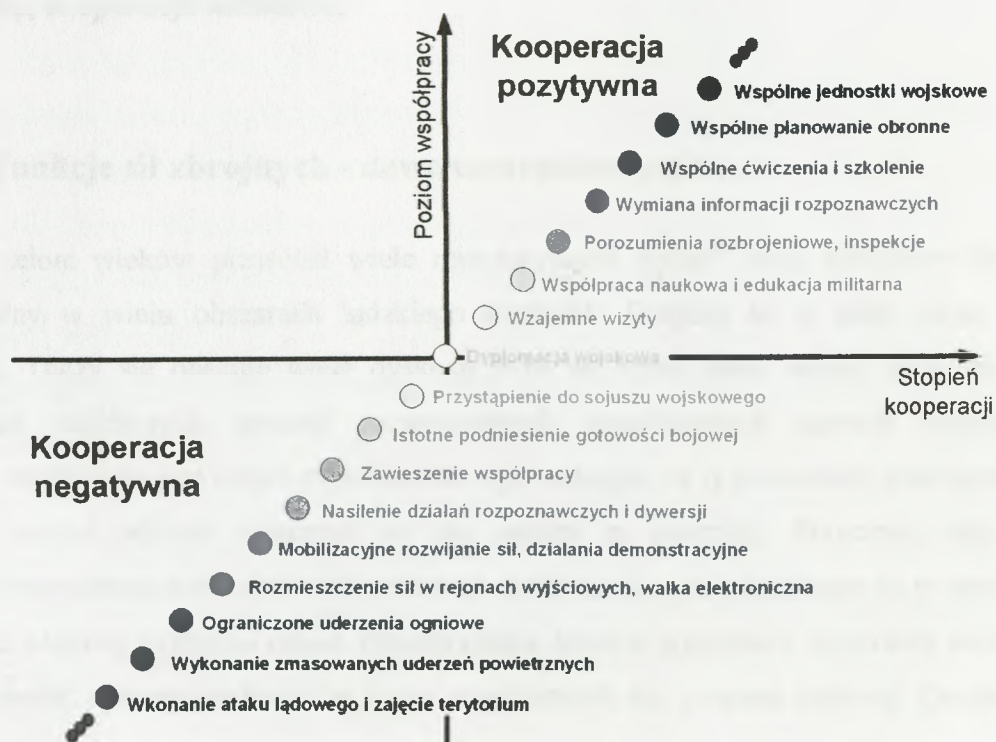
Istotną sprawą jest ponadto forma użycia poszczególnych komponentów potęgi państwa, w tym też i potęgi militarnej. Z teorii czynu skutecznego wynika, że użycie komponentów potęgi państwa może mieć formę współpracy (kooperacji pozytywnej) lub walki (kooperacji negatywnej). Poszczególne komponenty potęgi państwa, w tym także i potęga militarna, ze względu na swoje właściwości mają swoje preferencje użycia, niezależnie jednak od tego każda z nich może być stosowana zarówno w ramach współpracy, jak i walki. Potęga militarna może być stosowana w całym spektrum działań rozciągających się od skrajnych form walki po głęboką współpracę (rys. 5).

Jest to w pełni aktualne w odniesieniu do modelu państwa dysponującego pełnią współcześnie znanych komponentów potęgi oraz mającego interesy ponadlokalne. Wówczas należy uznać, iż potęga militarna jest stałym uczestnikiem zarówno współpracy, jak i walki w stosunkach międzynarodowych. W sytuacji mniejszych państw obecność ta w niektórych okresach może mieć mniejszy wymiar, jednakże istnieje

³² B. Balcerowicz, *Sojusz ...*, s. 20.

Rys. 4. Skala zastosowania komponentów potęgi państwa – przykład

Rys. 5. Spektrum działań militarnych

Jest zrozumiałe, że nauki wojskowe koncentrują się na problemach walki, mimo tego problematyka współpracy jest również ważna, gdyż służy zapobieganiu kryzysom i wojnom, a to należy do najważniejszych interesów państwa. Interesy te są bowiem celem wszelkich działań podejmowanych przez państwo.

- **Potęga militarna jest stałym uczestnikiem polityki międzynarodowej obecnym zarówno w czasie pokoju, kryzysu, jak i wojny**
- **Poszczególne komponenty potęgi państwa, w tym także i potęga militarna, ze względu na swoje właściwości mają swoje preferencje użycia, niezależnie jednak od tego każda z nich może być stosowana zarówno w ramach współpracy, jak i walki.**
- **Potęga militarna może być stosowana w całym spektrum działań rozciągających się od skrajnych form walki po głęboką współpracę**
- **Szeroko rozumiana aktywność militarna obejmująca zarówno współpracę, jak i walkę, to *operacje militarne*.**

3.5. Funkcje sił zbrojnych - nowe uwarunkowania

Przełom wieków przyniósł wiele rewolucyjnych zmian³³ oraz niebywały ferment intelektualny w wielu obszarach ludzkiego myślenia. Dotyczy to w pełni także sfery militarnej. Toczy się obecnie wiele dyskusji m.in. na temat istoty wojny, form operacji militarnych, militarnych operacji pozawojennych, niemilitarnych operacji wojennych. Refleksja teoretyczna jest często stymulowana wyprzedzającymi ją działaniami praktycznymi. Czasami można odnieść wrażenie, że nie nadąża za praktyką. Przyczyną tego jest obserwowana powszechnie akceleracja rozwoju cywilizacyjnego i pojawianie się w rezultacie tego coraz większej dynamiki zmian. Przeobrażenia, które w przeszłości zajmowały wieki lub dziesięciolecia, obecnie zachodzą w ciągu pojedynczych lat, a nawet szybciej. Gwałtowny

³³ R. Szpyra, *Funkcje sił zbrojnych – główne uwarunkowania*, referat na sympozjum w Sztabie Generalnym WP z dn. 23.05.2002 r.

rozwój sieci komputerowych i pojawiające się spontaniczne formy walki w tych sieciach to jeden ze spektakularnych przykładów.

Głębokim i dynamicznym zmianom cywilizacyjnym towarzyszy też poszukiwanie nowych idei. Nie jest ono obce i środowisku wojskowemu. Swoisty ferment intelektualny obejmuje nie tylko kraje Zachodu. Wiele nowych idei i pomysłów wykluwa się także w innych cywilizacjach. Niektóre z nich są niezwykle interesujące i twórcze. Takie są np. propozycje intelektualne chińskiego środowiska wojskowego wyłożone przez dwóch oficerów w niedawno wydanej przez nich książce zatytułowanej *Nieograniczona walka*³⁴. Prezentują oni wiele interesujących tez. Do najbardziej radykalnych należy przekonanie, iż „...granice pomiędzy żołnierzami i nie żołnierzami zostały obecnie zatarte, a przepaść między walką i nie walką niemalże zanikła, także globalizacja uczyniła wszystkie problemy współzależnymi i wzajemnie powiązanymi, dlatego też należy znaleźć klucz do stawienia czoła tym zjawiskom. Klucz, który powinien otworzyć wszystkie zamki, które zamykają drzwi do wojny. Ponadto klucz ten powinien pasować do wszystkich poziomów i wymiarów wojny od polityki, przez strategię, operacyjne techniki po taktykę. Powinien on także być użyteczny zarówno dla polityków i generałów, jak i zwykłych żołnierzy. Trudno sobie wyobrazić bardziej odpowiedni klucz niż „nieograniczona walka”.

Twierdzą oni również, że: „...Dlaczego ludzie, mając do wyboru niemalże nieograniczone możliwości wyboru form prowadzenia walki, mieliby się ograniczać do wyboru tych, które ograniczają się do sfery sił zbrojnych. Przecież formy, które nie charakteryzują się użyciem tych sił, a nawet nie są związane z występowaniem przelewu krwi i ofiar, tak samo gwarantują pomyślne osiągnięcie celów wojny, a nawet uzyskiwanie większych korzyści niż przy użyciu potęgi militarnej”.

Dostrzegają także granice tradycyjnych możliwości sfery militarnej. „...Obecnie z punktu widzenia rozwoju technologii przestrzeni walki osiągnęła swoje limity. Prawdziwie rewolucyjną zmianą jest przeniesienie pola walki do nienaturalnych przestrzeni. [...] Jakakolwiek wojna, która wybuchnie w przyszłości, charakteryzować się będzie walką postrzeganą w szerokim sensie. Będzie ona koktajlem – mieszaniną różnych form walki, zarówno tych prowadzonych przez siły zbrojne, jak i tych stosowanych przez pozamilitarne organizacje.

³⁴ Qiao Liang and Wang Xiangsu, *Unrestricted Warfare: Assumptions on War and Tactics in the Age of Globalization*, Beijing 1999, tłumaczenie na język angielski dokonane przez US CIA's Foreign Broadcast Information Service udostępnione w 2000 r. pod adresami: <http://www.terrorism.com/documents/unrestricted.pdf> lub <http://cryptome.org/cuw.zip>

Teraz ludzkość dysponuje bogatą gamą technologii, które mogą wywoływać strach. Wymaga to jedynie nieco wyobraźni w modyfikacji i zastosowaniu znanych już technologii. Tego typu bronie są intensywnie rozwijane. Czyni się to jednak najczęściej skrycie. Jest jednak wystarczająco dużo sygnałów potwierdzających to zjawisko”.

W koncepcjach militarnych pojawiła się już kategoria militarnych operacji pozawojennych wskazująca drogę postępowania siłom zbrojnym we wszelkich sytuacjach niezwiązanych z polem walki. Jak pokazuje przykład prezentowanych tez, pojawia się też nowa kategoria pozamilitarnych operacji wojennych, która poszerza rozumienie i zmienia istniejącą percepcję walki i wojny.

Mimo kontrowersyjności postulatu nieograniczonej walki dokonana diagnoza obecnej sytuacji jest niezwykle trafna, sama zaś sytuacja zachęca do podejmowania poszukiwań badawczych w wyłaniających się obszarach walki.

Należy się zgodzić z wieloma tezami autorów, które są rezultatem ich głębokich przemyśleń i szerokiej argumentacji. Niewątpliwie następuje intensywny rozwój nowych rodzajów broni oraz poszukiwanie i wdrażanie nowych form prowadzenia walki i wojny. Jednakże sam rozwój technologiczny nawet na najwyższym poziomie nie jest gwarancją bezpieczeństwa i sukcesów w rozstrzyganiu przyszłych konfliktów, a rozwinięte technologie nie mogą stać się synonimem przyszłej broni i walki. Nowe koncepcje broni nie opierają się na osiągnięciach nowych technologii, lecz na twórczym myśleniu. Dla dostrzeżenia i zaakceptowania takich koncepcji niezbędne jest porzucenie przywiązania do tradycyjnego myślenia i zaakceptowanie nowego paradygmatu. Jego istota wynika przede wszystkim z tego, że jako broń należy traktować wszystko, także to, co wykracza poza sferę militarną, jednakże co może być użyte w operacjach militarnych. Wszystko, co może przynosić korzyść człowiekowi może mu także szkodzić, będąc w rezultacie bronią. Bronią staje się wszystko to, co skutecznie paraliżuje funkcjonowanie przeciwnika lub generuje mu wysokie, szeroko rozumiane, koszty.

Mogą złagodzone zostać formy prowadzenia wojny, ale nie zmieni się jej istota, którą jest przemoc. Perspektywą przyszłych zmian nie jest mechaniczne rozszerzanie istniejących przestrzeni walki, jest nią zaś przeniesienie pola walki do nienaturalnych przestrzeni. Przykładem może być przestrzeń elektromagnetyczna, cybernetyczna, finansowa. Czas fundamentalnych zmian przestrzeni walki nie jest odległy. W przeszłości walka w cyberprzestrzeni czy

walka w przestrzeni *nano*³⁵ była trudna do wyobrażenia, a tymczasem na naszych oczach staje się rzeczywistością.

Coraz częściej nowe formy walki prowadzone będą równolegle z tradycyjnymi sposobami. Wraz z postępującym zacieraniem się różnic pomiędzy technologią wojskową i cywilną oraz między profesjonalnym żołnierzem i nieprofesjonalnym wojownikiem przestrzeń walki będzie się coraz bardziej mieszać z innymi przestrzeniami. Granice ograniczające przestrzenie walki będą zanikać. Walka obejmować będzie przestrzenie cywilnej sfery działalności, stając się wszechobecną. Do prowadzenia ataku w określonej sferze potrzebne będzie jedynie posiadanie określonych zdolności i woli osiągnięcia pożądanego celu. Wyraźnie dostrzegalna jest tendencja ucywilniania walki. Zanikają także tradycyjne podziały ról w społeczeństwie. Walka przestaje być domeną jedynie żołnierzy. Współczesna technologia pola walki zamazuje obraz tego, kto prowadzi i bierze udział w walce, a kto nie.

Koncepcja ta wkracza więc niemalże w każdy obszar ludzkiej aktywności i obejmuje obszary położone daleko poza zakresem klasycznych operacji militarnych. Rozszerzenie tego typu jest rezultatem ludzkiej determinacji w użyciu wszelkich możliwych środków dla osiągnięcia swoich celów. Formy, które nie charakteryzują się użyciem sił zbrojnych, a nawet nie są związane z przelewem krwi i ofiarami, tak samo gwarantują pomyślne osiąganie celów konfliktu i wojny, a nawet osiąganie większych korzyści niż przy użyciu przemocy militarnej.

Współczesne ataki mogą być prowadzone w ramach rozmaitych rodzajów walki, takich jak np.: handlowa, finansowa, terrorystyczna, psychologiczna, przemysłowa (prowadząca do zachwiania rynku i ekonomicznego porządku), medialna (manipulowanie tym, co ludzie widzą i słyszą, dla kierowania nimi), narkotykowa (uzyskiwanie szybkich i znacznych nielegalnych profitów z rozprzestrzeniania katastrofy w innych krajach), informacyjna, technologiczna (tworzenie monopolu przez niezależne ustanawianie standardów), surowcowa (grabież zasobów i dóbr innych), fałszywa pomoc ekonomiczna (jawne obdarowywanie kogoś przy skrytym zdobywaniu kontroli), kulturowa (kreowanie i narzucanie trendów kulturowych w celu asymilowania tych, którzy reprezentują inny punkt widzenia), poprzez prawo międzynarodowe i inne tym podobne.

Różnorodność form niemilitarnej wojny jest tak duża, że trudna do pełnego zidentyfikowania. Jest to szczególnie aktualne w odniesieniu do współczesności, gdzie lawinowo po-

³⁵ Jest to przestrzeń skali mikro. Podejmowane są działania mające na celu budowanie urządzeń składających się z komponentów zawierających jedynie niewielkie ilości pojedynczych molekuł. Urządzenia takie mogłyby np. wnikać we wnętrza organizmów żywych lub struktur materii nieożywionej i modyfikować je odpowiednio do potrzeb.

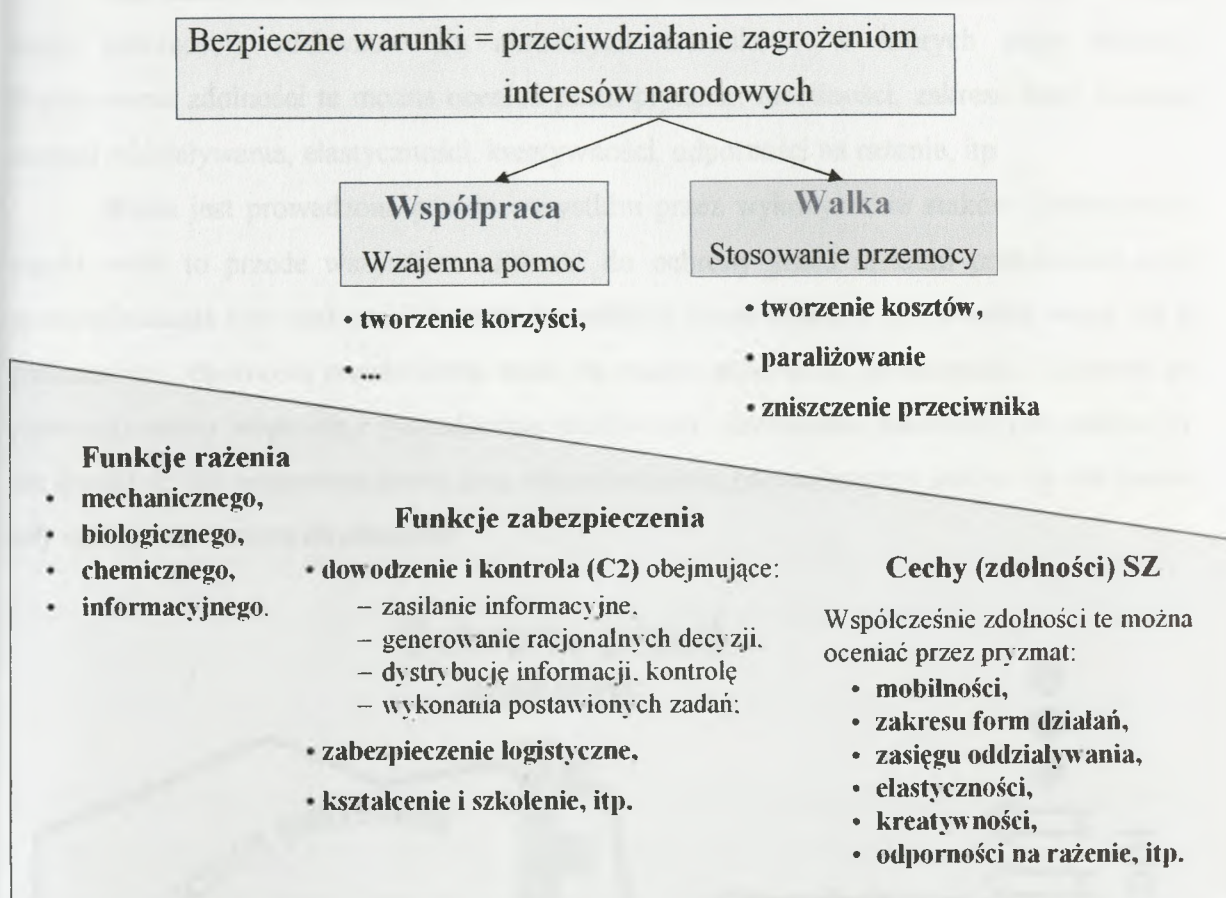
jawiające się nowe technologie tworzą coraz rozleglejsze możliwości prowadzenia walki. Możliwe jest także twórcze stosowanie różnych mieszanych form walki, co jeszcze bardziej wzbogaca jej arsenał.

Podstawowym celem istnienia państwa jest zabezpieczenie egzystencji i rozwoju jego obywatelom. Państwo jest więc organizacją, która zabezpiecza warunki realizacji interesów narodowych. Sfera militarna jest jedną z płaszczyzn funkcjonowania państwa. Strategicznym celem obronności jest głównie zapewnienie bezpiecznych warunków realizacji interesów narodowych. Istotą tego stanu jest brak zagrożeń dla tych interesów lub neutralizacja istniejących zagrożeń. Tworzenie bezpiecznych warunków dla realizacji interesów narodowych może się odbywać przez współpracę (tworzenie wspólnoty interesów) oraz walkę (stosowanie przemocy dla neutralizacji zagrożeń). W obu tych obszarach siły zbrojne mają istotne zadania do spełnienia. Czasem niesłusznie uważa się, że pokojowa aktywność sił zbrojnych prowadzona w ramach współpracy jest dodatkową, uboczną działalnością tych sił. Niekiedy panuje nawet przekonanie, że działalność ta przeszkadza w przygotowywaniu się sił zbrojnych do wojny. Tymczasem siły zbrojne jako stały uczestnik polityki międzynarodowej państwa w czasie pokoju powinny prowadzić szerokie spektrum działań wzmacniających pokój i zapobiegających wojnie.

Walka zaś to stosowanie przemocy dla likwidacji lub neutralizacji zagrożeń dla interesów narodowych. Walka kierowana jest przeciwko tym podmiotom (państwom lub organizacjom), które świadomie generują te zagrożenia. Istotą walki jest stosowanie przemocy mającej zmusić podmiot generujący zagrożenia dla interesów narodowych prowadzącego walkę do działania zgodnego z narzucaną mu wolą. Bezpośrednim celem walki jest tworzenie przeciwnikowi kosztów, sparaliżowanie lub zniszczenie go. Ten trzeci stan jest niemalże niemożliwy do osiągnięcia i sporadycznie stosowany.

W tym kontekście zdolności sił zbrojnych należałoby badać analizując:

- Czy zapewniają zniszczenie jakiegoś państwa lub organizacji?
- Czy zapewniają paraliż jakiegoś państwa, grupy państw lub organizacji?
- Jakie koszty mogą stworzyć przeciwnikowi?

Rys. 6. Warunki kształtujące funkcje sił zbrojnych

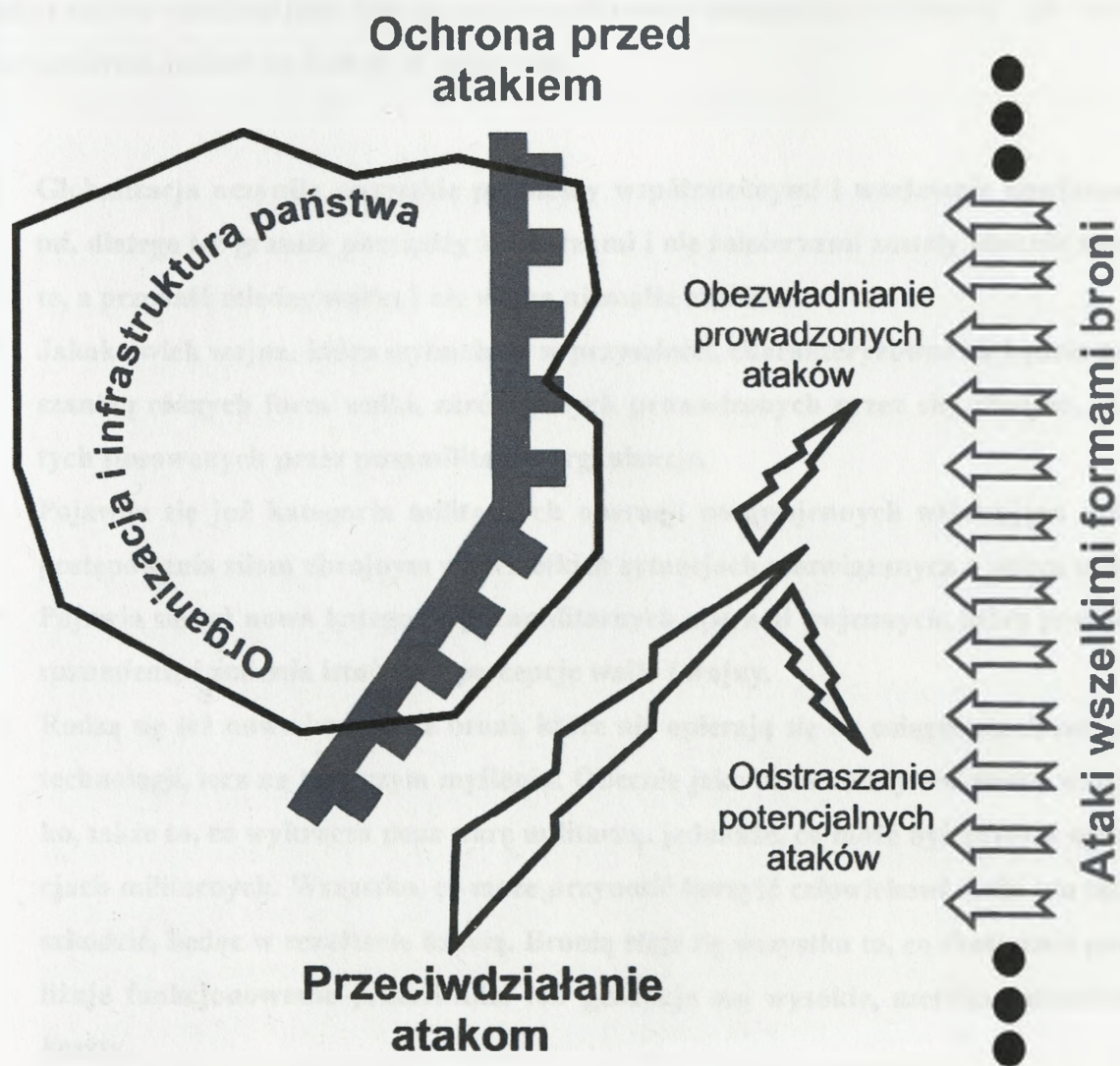
Walka może być prowadzona przy wykorzystaniu różnych form przemocy stosowanej bezpośrednio lub pośrednio. Siły zbrojne powinny być odpowiedzialne za stosowanie przemocy fizycznej w stosunkach międzynarodowych. Powinny też współuczestniczyć w stosowaniu przemocy informacyjnej.

Zdolność do stosowania przemocy wynika z możliwości rażenia dlatego też podstawowymi funkcjami sił zbrojnych powinny być funkcje rażenia: mechanicznego, biologicznego, chemicznego, informacyjnego.

Podstawowe funkcje winne być wspierane funkcjami zabezpieczenia. Do najważniejszych z nich należy zaliczyć funkcje dowodzenia i kontroli (C2) obejmujące: zasilanie informacyjne, generowanie racjonalnych decyzji, dystrybucję informacji, kontrolę wykonania postawionych zadań; zabezpieczenia logistycznego, kształcenia i szkolenia, itp.

Niezależnie od spełnianych funkcji (ról) siły zbrojne powinny posiadać odpowiednie cechy (zdolności) adekwatne do aktualnych warunków, w których mają działać. Współcześnie zdolności te można oceniać przez pryzmat: mobilności, zakresu form działań, zasięgu oddziaływania, elastyczności, kreatywności, odporności na rażenie, itp.

Walka jest prowadzona przede wszystkim przez wykonywanie ataków. Defensywny aspekt walki to przede wszystkim zdolność do ochrony przed atakami przeciwnika oraz przeciwdziałania tym atakom. Zdolność do ochrony przed atakami przeciwnika wiąże się z posiadaniem odporności przedmiotów ataku na rażące możliwości przeciwnika. Zdolność do przeciwdziałania wiąże się z posiadaniem możliwości odstraszania potencjalnych ataków by nie doszło do ich przeprowadzenia oraz obezwładniania prowadzonych ataków by nie docierały one do zamierzonych obiektów.

Rys. 7. Defensywny aspekt walki

Istnieje tradycyjny podział zadań pomiędzy komponentami państwa takimi jak np. resorty spraw wewnętrznych i obrony narodowej. Jednakże podziały te obecnie stają się nie adekwatne do wyłaniającej się sytuacji, np. walka informacyjna dotyczy zarówno sfery militarnej jak i cywilnej i obejmuje niemalże wszystkie sfery funkcjonowania społeczeństwa. Pojawia się też np. terroryzm, który nie może być tylko przedmiotem zainteresowania resortu spraw wewnętrznych. Z drugiej strony tracą na znaczeniu tradycyjne zadania, takie jak np. obrona przed militarną inwazją lądową na terytorium państwa. Nie sposób więc wyznaczyć oraz prognozować nowe funkcje siłom zbrojnym bez wcześniejszego określenia sytuacji państwa oraz prognozy rozwoju tej sytuacji, wyznaczenia wszystkich wynikających z tego funkcji i ich priorytetów a także odpowiedniego zorganizowania ich realizacji. W wyniku takiej analizy wyniknie jakie funkcje przyporządkowane zostaną sferze militarnej i jak należy zorganizować tę sferę by funkcje te realizować.

- Globalizacja uczyniła wszystkie problemy współzależnymi i wzajemnie powiązany-
mi, dlatego też granice pomiędzy żołnierzami i nie żołnierzami zostały obecnie zatar-
te, a przepaść między walką i nie walką niemalże zanikła.
- Jakakolwiek wojna, która wybuchnie w przyszłości, charakteryzować się będzie mie-
szaniną różnych form walki, zarówno tych prowadzonych przez siły zbrojne, jak i
tych stosowanych przez pozamilitarne organizacje.
- Pojawiła się już kategoria militarnych operacji pozawojennych wskazująca drogę
postępowania siłom zbrojnym we wszelkich sytuacjach niezwiązanych z polem walki.
- Pojawia się też nowa kategoria pozamilitarnych operacji wojennych, która poszerza
rozumienie i zmienia istniejącą percepcję walki i wojny.
- Rodzą się też nowe koncepcje broni, które nie opierają się na osiągnięciach nowych
technologii, lecz na twórczym myśleniu. Obecnie jako broń należy traktować wszyst-
ko, także to, co wykracza poza sferę militarną, jednakże, co może być użyte w opera-
cjach militarnych. Wszystko, co może przynosić korzyść człowiekowi może mu także
szkodzić, będąc w rezultacie bronią. Bronią staje się wszystko to, co skutecznie para-
liżuje funkcjonowanie przeciwnika lub generuje mu wysokie, szeroko rozumiane,
koszty.
- Wraz z postępującym zacieraniem się różnic pomiędzy technologią wojskową i cy-
wilną oraz między profesjonalnym żołnierzem i nieprofesjonalnym wojownikiem

przestrzeń walki będzie się coraz bardziej mieszać z innymi przestrzeniami. Granice ograniczające przestrzeń walki będą zanikać. Walka obejmować będzie przestrzeń cywilnej sfery działalności, stając się wszechobecną.

- Współcześnie tworzenie bezpiecznych warunków dla realizacji interesów narodowych może się odbywać przez współpracę (tworzenie wspólnoty interesów) oraz walkę (stosowanie przemocy dla neutralizacji zagrożeń). W obu tych obszarach siły zbrojne mają istotne zadania do spełnienia. Czasem niesłusznie uważa się, że pokojowa aktywność sił zbrojnych prowadzona w ramach współpracy jest dodatkową, uboczną działalnością tych sił. Siły zbrojne jako stały uczestnik polityki międzynarodowej państwa w czasie pokoju powinny prowadzić szerokie spektrum działań wzmacniających pokój i zapobiegających wojnie.
- Walka to stosowanie przemocy dla likwidacji lub neutralizacji zagrożeń dla interesów narodowych. Istotą walki jest stosowanie przemocy mającej zmusić podmiot generujący zagrożenia dla interesów narodowych prowadzącego walkę do działania zgodnego z narzucaną mu wolą.
- Bezpośrednim celem walki jest tworzenie przeciwnikowi kosztów, sparaliżowanie lub zniszczenie go. Ten trzeci stan jest niemalże niemożliwy do osiągnięcia i sporadycznie stosowany. W tym kontekście zdolności sił zbrojnych należałoby badać analizując:
 - Czy zapewniają zniszczenie jakiegoś państwa lub organizacji?
 - Czy zapewniają paraliż jakiegoś państwa, grupy państw lub organizacji?
 - Jakie koszty mogą tworzyć przeciwnikowi?
- W nowych warunkach cywilizacyjnych siły zbrojne powinny być odpowiedzialne za stosowanie przemocy fizycznej w stosunkach międzynarodowych. Powinny też współuczestniczyć w stosowaniu przemocy informacyjnej.
- Zdolność do stosowania przemocy wynika z możliwości rażenia dlatego też podstawowymi funkcjami sił zbrojnych powinny być funkcje rażenia: mechanicznego, biologicznego, chemicznego, informacyjnego.
- Podstawowe funkcje winne być wspierane funkcjami zabezpieczenia. Do najważniejszych z nich należy zaliczyć funkcje dowodzenia i kontroli (C2) obejmujące: zasilanie informacyjne, generowanie racjonalnych decyzji, dystrybucję informacji, kontrolę wykonania postawionych zadań; zabezpieczenia logistycznego, kształcenia i szkolenia, itp.

- Niezależnie od spełnianych funkcji (ról) siły zbrojne powinny posiadać odpowiednie cechy (zdolności) adekwatne do aktualnych warunków, w których mają działać. Współcześnie zdolności te można oceniać przez pryzmat: mobilności, zakresu form działań, zasięgu oddziaływania, elastyczności, kreatywności, odporności na rażenie, itp.
- Defensywny aspekt walki to przede wszystkim zdolność do ochrony przed atakami przeciwnika oraz przeciwdziałania tym atakom. Zdolność do ochrony przed atakami przeciwnika wiąże się z posiadaniem odporności przedmiotów ataku na rażące możliwości przeciwnika. Zdolność do przeciwdziałania wiąże się z posiadaniem możliwości odstraszania potencjalnych ataków by nie doszło do ich przeprowadzenia oraz obezwładniania prowadzonych ataków by nie docierały one do zamierzonych obiektów.

4. Możliwości potęgi powietrznej w perspektywie potrzeb polityki międzynarodowej państwa

4.1. Właściwości potęgi powietrznej w poglądach teoretyków

Eugeniusz Zabłocki uznaje, że dla celów teoretycznych³⁶ i większej przejrzystości dokonywanych analiz, można wyróżnić trzy grupy cech charakteryzujących współczesne siły powietrzne: bojowe, operacyjne i systemowe (tabela 1).

Tabela 4. Cechy sił powietrznych

Rodzaj cech	Cechy
Bojowe	Zasięg bojowego oddziaływania Szybkość Manewrowość Siła i precyzja uderzeń
Operacyjne	Przewaga informacyjna Globalna mobilność Globalne uderzenia Ruchliwe wsparcie bojowe
Systemowe	Silne powiązania funkcjonalne między podsystemem bojowym i infrastrukturą

Cechy bojowe charakteryzują środki walki sił powietrznych, do których zalicza się z reguły samoloty różnych typów, rakiety, śmigłowce i środki obrony przeciwlotniczej (OPL).

Trudno charakteryzować samoloty bez ich powiązania z określonym rodzajem lotnictwa. Natomiast głównym kryterium podziału na rodzaje lotnictwa wojskowego jest ich przeznaczenie. [...]

Lotnictwo strategiczne jest przeznaczone do działań na dalekim zapleczu przeciwnika i niszczenia jego potencjału militarnego, ekonomicznego i ośrodków polityczno-administracyjnych. Rzadziej jest wykorzystywane do zwalczania obiektów o znaczeniu operacyjno-taktycznym.

³⁶ E. Zabłocki, *Współczesne siły powietrzne*, Warszawa 2002, s. 37-44.

Zasadniczy potencjał bojowy (uderzeniowy) lotnictwa strategicznego tworzą ciężkie i średnie samoloty bombowe dalekiego zasięgu, przystosowane do przenoszenia bomb jądrowych i pocisków raketowych klasy „powietrze-powierzchnia”. Potencjał ten uzupełniają samoloty rozpoznania strategicznego, tankowania powietrznego (samoloty-cysterny) i samoloty transportowe. Te ostatnie to samoloty ciężkie, przystosowane do transportu wojsk, sprzętu, zaopatrzenia i desantów o znaczeniu operacyjno-strategicznym na dużą odległość (między kontynentami).

W skład lotnictwa taktycznego wchodzi głównie samoloty myśliwsko-bombowe, myśliwskie, szturmowe, rozpoznawcze i lekkie bombowe.

Samoloty myśliwsko-bombowe są przeznaczone do zwalczania zarówno celów powietrznych, jak i naziemnych (nawodnych) o małych i średnich rozmiarach. W ograniczonym zakresie mogą być także wykorzystane do prowadzenia rozpoznania powietrznego. W większości państw stanowią one główny potencjał uderzeniowy sił powietrznych.

Tabela 5. Rodzaje lotnictwa wojskowego

Rodzaj lotnictwa	Samoloty
Strategiczne	Bombowe Rozpoznawcze Transportowe
Taktyczne	Myśliwsko-bombowe Bombowe (lekkie) Szturmowe Myśliwskie Rozpoznawcze
Obrony powietrznej	Myśliwskie
Wojsk lądowych	Śmigłowce (głównie)
Morskie	Typy jak w lotnictwie taktycznym
Zabezpieczające	Walki elektronicznej Tankowania powietrznego Wczesnego wykrywania i naprowadzania

Głównym przeznaczeniem samolotów szturmowych jest zwalczanie w strefie taktycznej obiektów ruchomych, maskowanych, o małych rozmiarach. Z reguły wykonują one zadania na korzyść wojsk lądowych i z tej racji są często nazywane „samolotami wsparcia ogniowego wojsk lądowych” lub „samolotami pola walki”.

W składzie bojowym lotnictwa taktycznego państw bogatszych występują samoloty bombowe, które wykonują uderzenia na obiekty naziemne i nawodne -z reguły o większych rozmiarach i znaczeniu operacyjnym.

Samoloty myśliwskie są wyspecjalizowane, głównie poprzez walory manewrowe i uzbrojenie, w zwalczaniu celów powietrznych i osłonie innych rodzajów lotnictwa podczas wykonywania przez nie zadań bojowych.

Samoloty rozpoznawcze, w składzie lotnictwa taktycznego, są przeznaczone do zdobywania informacji o wojskach i obiektach przeciwnika, terenie, pogodzie, sytuacji skażeń - na korzyść wszystkich rodzajów wojsk.

Skład bojowy lotnictwa taktycznego uzupełniają samoloty pomocnicze - łącznikowe, sanitarne i inne.

Lotnictwo obrony powietrznej tworzą samoloty myśliwskie, które obok naziemnych środków OPL stanowią podstawowy potencjał operacyjny narodowych i sojuszniczych systemów obrony powietrznej.

Lotnictwo wojsk lądowych jest obecnie w większości państw integralnym elementem struktury organizacyjnej tych wojsk, jako rodzaju sił zbrojnych. W jego skład bojowy wchodzi przede wszystkim śmigłowce różnego rodzaju i przeznaczenia, a w ostatnim okresie w coraz większym stopniu środki bezzałogowe. Śmigłowce (szczególnie bojowe) przejęły znaczną część zadań taktycznych wykonywanych do niedawna na korzyść wojsk lądowych przez lotnictwo myśliwsko-bombowe, szturmowe i rozpoznawcze.

Lotnictwo zabezpieczające jest wyposażone w samoloty i śmigłowce przeznaczone do tworzenia korzystnych warunków wykonywania zadań przez pozostałe rodzaje lotnictwa, a nawet przez całe siły powietrzne. W jego skład wchodzi przede wszystkim samoloty walki elektronicznej, tankowania powietrznego oraz wczesnego wykrywania i naprowadzania. Samoloty te stanowią jedne z głównych elementów infrastruktury współczesnych sił powietrznych.

Lotnictwo morskie jest jednym z rodzajów wojsk marynarki wojennej. W jego skład wchodzi samoloty i śmigłowce podobnych typów i o porównywalnych możliwościach jak w siłach powietrznych. Pod względem konstrukcyjnym i wyposażenia pokładowego są one jednak przystosowane do wykonywania tzw. zadań morskich. [...]

Bardzo dynamicznie rozwija się, ilościowo i jakościowo, lotnictwo transportowe. Jest to dość duża grupa samolotów transportowych, od najcięższych do bardzo małych, przystosowanych do startów i lądowań w warunkach polowych. Niewątpliwie lotnictwo transportowe stało się współcześnie jednym z podstawowych środków przewozu wojsk, zaopatrzenia i uzbrojenia.

Zdaniem wielu specjalistów, największy postęp technologiczny i pod względem zastosowania bojowego obserwujemy w rozwoju samolotów zaliczanych do lotnictwa zabezpieczającego, a przeznaczonych do wykonywania bardzo wyspecjalizowanych zadań: rozpoznania, wykrywania i naprowadzania, walki elektronicznej, tankowania powietrznego. Samoloty te nie tylko wykonują ważne zadania, ale są także jednym z głównych komponentów współczesnych sił powietrznych. [...]

Na podstawie przeprowadzonych analiz można przyjąć, że współczesne siły powietrzne stanowią poważny i pod względem szczególnych właściwości i możliwości nieporównywalny z innymi rodzajami sił zbrojnych potencjał bojowy. Uzasadnione wydaje się więc wspomniane już pojęcie „potęga powietrzna”. W literaturze można jednak spotkać dość zróżnicowaną jego interpretację, chociaż głównie w odniesieniu do szczegółów.

[...] Warto natomiast zwrócić uwagę na interpretację niektórych z pozostałych „cech szczególnych”.

Przewaga informacyjna - „to zdolność do zbierania, kontrolowania, wykorzystania i ochrony informacji przy braku takich możliwości u przeciwnika”. Nie ulega wątpliwości, że współcześnie podstawą uzyskiwania przewagi informacyjnej jest rozpoznanie powietrzne i satelitarne. Mówiąc kolokwialnie, „siły powietrzno-kosmiczne widzą najwięcej, najdalej i najdokładniej”. We współczesnej wojnie przewaga informacyjna jest traktowana jako jeden z podstawowych warunków uzyskania przewagi strategicznej w skali kampanii i operacji.

Precyzja w działaniach (precyzja uderzeń) najczęściej jest kojarzona z wykorzystaniem lotniczej i raketowej broni „precyzyjnego rażenia” czy też broni „inteligentnej”. [...] Należy podkreślić, że precyzja uderzeń lotniczych i raketowych zależy niemal w równym stopniu od dwóch podstawowych czynników: możliwości środków rażenia (broni precyzyjnej) i precyzji rozpoznania. Chodzi przy tym nie tylko o dosłownie rozumianą skuteczność bojową sił powietrznych, ale także konieczność i możliwość przestrzegania wielu konwencji międzynarodowych, np. w zakresie ochrony ludności cywilnej czy dóbr kultury. W tzw. operacjach poniżej progu wojny, szczególnie w misjach pokojowych, ma to ogromne znaczenie.

Traktując siły powietrzne jako system, można w nim wyróżnić dwa podstawowe elementy:

1. Tradycyjnie rozumiany potencjał bojowy, jako sumę ilościową i jakościową środków walki (głównie samolotów, śmigłowców i raket), co w zarysie przedstawiono wyżej.

2. Infrastrukturę sił powietrznych, do której zaliczamy głównie systemy rozpoznania i dowodzenia (satelitarne, powietrzne i naziemne) oraz systemy logistyczne.

Do niedawna efektywność czy skuteczność bojową sił powietrznych oceniano głównie przez pryzmat możliwości potencjału środków walki, przy uwzględnianiu elementów infrastruktury. Obecnie dokonuje się istotnych przewartościowań w tym zakresie. Trudno bowiem ocenić, który z wymienionych elementów ma większe znaczenie. Niektórzy teoretycy wojskowi twierdzą, że tym elementem jest infrastruktura. To problem dla specjalistów zajmujących się efektywnością bojową.

Warto jednak powtórzyć i podkreślić, w ślad za wnioskami z konfliktów zbrojnych, podstawową tezę, że siły powietrzne są systemem złożonym, który może wypełniać swoje podstawowe funkcje (tarczy i miecza), kiedy działają efektywnie wszystkie jego elementy. Sparaliżowanie choćby jednego z nich powoduje radykalne obniżenie skuteczności całego systemu. Oznacza to w praktyce, że współczesne samoloty i rakiety przeciwlotnicze są w pełni skuteczne w zasadzie tylko w powiązaniu z nowoczesnymi systemami rozpoznania, dowodzenia, walki elektronicznej i logistyki.

Wojciech Michalak w doktrynie NATO za najważniejsze cechy współczesnych sił powietrznych wyróżnia elastyczność, zasięg, szybkość i manewrowość³⁷. Charakteryzując cechy operacyjne, wskazuje na wszechobecność, szybkość reagowania, precyzję uderzeń i zdolność do koncentracji wysiłku.

Uznaje też, że we wszystkich państwach NATO, przez pojęcie "*siły powietrzne*" rozumie się rodzaj sił zbrojnych, który z punktu widzenia jego przeznaczenia i zakresu zadań, charakteryzuje się specyficznymi cechami.

- Siły powietrzne są zdolne do prowadzenia walk, bitew i operacji w przestrzeni powietrznej, w tym w znacznym stopniu operacji samodzielnych. Dotyczy to zwłaszcza powietrznych operacji w początkowym okresie wojny, których jednym z głównych celów jest zdobycie przewagi w powietrzu.

³⁷ W. Michalak i in., *Doktryna sił powietrznych RP. Próba zarysu, cz. I*, Warszawa 1999, s. 18-21.

- Istotną cechą operacji sił powietrznych jest integracja działań zaczepnych i obronnych. Współdziałanie lotnictwa z naziemnymi środkami OP uznaje się jako jeden z najtrudniejszych problemów i zadań przypisywanych dowódcom sił powietrznych.
- We współczesnych siłach powietrznych dominującymi elementami są: lotnictwo (różnych rodzajów), rakiety przeciwlotnicze oraz podsystemy rozpoznania i dowodzenia.
- Podsystemy rozpoznania i dowodzenia - tworzą rozwiniętą zintegrowaną infrastrukturę dowodzenia dla wszystkich sił lotnictwa i OP, na terytorium danego kraju.

W aspekcie celów, SP NATO przeznaczone są głównie do odparcia agresji powietrznej przeciwnika, osłabienia jego potencjału bojowego oraz tworzenia warunków do prowadzenia skutecznej operacji obronnej na terytorium kraju przez wojska lądowe i marynarkę wojenną.

Aspekt zadaniowy wskazuje, że siły powietrzne przeznaczone są do prowadzenia walk, bitew i operacji w przestrzeni powietrznej, w tym w znacznym stopniu samodzielnych powietrznych operacji obronnych i zaczepnych.

Sił powietrzne pozwalają osiągnąć cele polityczne i militarne działań wojennych samodzielnie, ale przede wszystkim we współdziałaniu z pozostałymi rodzajami sił zbrojnych.

Zdobycie i utrzymanie wymaganego stopnia dominacji w powietrzu, a w tym zapewnienie panowania wciąż stanowi niezbędny warunek skuteczności operacji obronnych i zaczepnych.

Czynnikiem stwarzającym szczególną trudność w działaniach sił powietrznych NATO, jest wysoki poziom złożoności jednoczesnych działań komponentów powietrznych, lądowych i morskich, we wspólnym obszarze i czasie.

W czasie pokoju, siły powietrzne NATO stanowią obecnie najistotniejszy czynnik odstraszania militarnego, gwarantujący wczesne wykrycie, rozpoznanie i śledzenie wszelkich zagrożeń, w tym działań zbrojnych. Pozwalają one na wywieranie nacisku polityczno-militarnego bez potrzeby bezpośredniego użycia uzbrojenia, poprzez samą tylko obecność w obszarze konfliktu oraz stwarzanie zagrożenia precyzyjnego i skutecznego oddziaływania zbrojnego. Stopniowanie przymusu i wywieranie nacisku przy pomocy sił powietrznych często gwarantuje wymuszenie i utrzymanie pokoju w rejonach zapalnych, grożących ewolucją konfliktu w kierunku jego zbrojnego wymiaru. Opanowanie przestrzeni powietrznej przez siły powietrzne odbiera każdemu przeciwnikowi istotny obszar działań bojowych, ograniczając lub wręcz wykluczając uzyskanie powodzenia w stosowaniu przemocy militarnej.

Siły powietrzne umożliwiają prowadzenie operacji humanitarnych (np. tworzenie mostów powietrznych) zarówno w warunkach działań zbrojnych, ale również podczas klęsk żywiołowych. Możliwe jest użycie sił powietrznych w operacjach antyterrorystycznych oraz przeciwko zorganizowanej przestępczości.

Trudno również przecenić rolę transportu powietrznego, w przerzucie wojsk aeromobilnych oraz operacjach logistycznych.

Z tego powodu siły powietrzne NATO stanowią obecnie kluczowy element systemu obronnego. Siły powietrzne NATO są przygotowane do aktywnych działań na rzecz zachowania pokoju w Europie i najbliższym otoczeniu. Podstawowym atutem jest ich zdolność do użycia siły zbrojnej w celu zapobiegania i przeciwdziałania wszelkim formom destabilizacji.

Głównymi zadaniami sił powietrznych NATO podczas kryzysu militarnego i wojny, to:

- zwalczanie potencjału powietrznego przeciwnika;
- obezwładnienie kluczowych (newralgicznych) elementów systemu obronnego przeciwnika;
- wsparcie lotnicze wojsk lądowych i marynarki wojennej.

Siły Powietrzne NATO, realizując wytyczone zadania, prowadzą ofensywne i defensywne działania powietrzne, ukierunkowane na wywalczenie niezbędnego stopnia dominacji w powietrzu oraz zwalczają potencjał (zasoby) powietrzny, lądowy i morski przeciwnika. Ponadto, uczestniczą w obezwładnianiu systemu obronnego przeciwnika (uczestnicząc w ataku strategicznym), prowadzą również działania wspierające operacje powietrzne.

4.2. Właściwości potęgi powietrznej w poglądach doktrynalnych

4.2.1. Charakterystyka powietrznej i kosmicznej potęgi w brytyjskiej doktrynie powietrznej

Według poglądów RAF, zawsze było trudnym zdefiniowanie pojęcia potęgi powietrznej. We wczesnych latach lotnictwa wojskowego „broń powietrzna” nie była postrzegana jako oddzielny rodzaj sił zbrojnych, ale jako pomocnicza, dla sił lądowych i morskich, siła. W latach 50-tych pojmowanie potęgi powietrznej zostało zrewolucjonizowane

i wielu zaczęło ją postrzegać przez pryzmat coraz dojrzalszych koncepcji. Na przykład marszałek Royal Air Force Sir John Slessor argumentował, że „potęga powietrzna składa się z sił powietrznych oraz tych rzeczy, od których siły powietrzne bezpośrednio i pośrednio zależą tak jak prosperujący przemysł lotniczy, lotnictwo cywilne, zabezpieczenie meteorologiczne, paliwowe itp.”

Obecnie większość myślicieli na temat potęgi powietrznej dąży do traktowania potęgi powietrznej w aspekcie czysto militarnym. Definicja akceptowana dzisiaj przez RAF brzmi następująco: potęga powietrzna to możliwość użycia platform, operujących lub przemieszczających się w przestrzeni powietrznej, do celów militarnych. Do środków użycia potęgi powietrznej można zaliczyć każdy system, który może być zastosowany do prowadzenia wojny powietrznej np.: załogowe i bezzałogowe statki powietrzne (stało i zmiennopłaty), pociski kierowane, balony oraz pojazdy kosmiczne.³⁸

Według poglądów doktrynalnych uznaje się, że „...przestrzeń powietrzna jest odmiennym środowiskiem walki w porównaniu z ziemią czy też morzem, stąd siły powietrzne posiadają różniące się od sił lądowych i morskich zalety i ograniczenia. Oznacza to, że potęga powietrzna posiada różne zastosowania zależnie od poziomu wojny, wymaga specyficznych umiejętności i typów ekspertyz, w końcu generuje odmienny typ etosu wśród jej praktyków.

Zalety. Potęga powietrzna posiada unikalną zdolność eksploatowania trzeciego wymiaru. W wyniku tego statki powietrzne są szybsze oraz posiadają większy zasięg niż okręty czy pojazdy lądowe. Zatem wysokość lotu prędkość i zasięg statku powietrznego muszą być rozpatrywane jako podstawowa zaleta potęgi powietrznej. Wysokość prędkość i zasięg występują razem i produkując kolejne, pochodne zalety. Wszystkie te zalety przedstawione są poniżej.

Wysokość (Height). Zdolność lotnictwa do operowania poprzez spektrum wysokości daje statkom powietrznym możliwość obserwacji i dominacji nad działalnością na lądzie, na wodzie i pod jej powierzchnią. Pozwala to na precyzyjne prowadzenie ognia przeciwko przeciwnikowi niezależnie od jego miejsca, na manewrowanie w trzech wymiarach co jest ważnym czynnikiem zdolności przetrwania.

Prędkość (Speed). Prędkość statku powietrznego pozwala na szybką projekcję potęgi powietrznej. Większa prędkość umożliwia wykonanie misji w krótszym czasie oraz na wykonanie większej ilości zadań w nakazanym czasie. Na poziomie taktycznym – duża

³⁸ *Air Power Doctrine AP 3000 – 2nd Edition*. RAF Chief of the Air Staff 1993, s. 13.

prędkość redukuje czas ekspozycji statku powietrznego na ogień wroga, a to m. in. zwiększa zdolności przetrwania na polu walki.

Zasięg (Reach). 70% powierzchni kuli ziemskiej pokryte jest wodą, 30% to lądy i 100% powierzchni przykryte jest atmosferą; w rezultacie czego potęga powietrzna posiada niezrównany zasięg. Pomimo dużych odległości, siły powietrzne mogą pokazać swoją siłę na każdym kierunku działania, niezależnie od ukształtowania powierzchni ziemi np.: łańcuchy górskie, oceany. Zasięg potęgi powietrznej wzrósł ostatnio dzięki wykorzystaniu tankowania w powietrzu. Zasięg jest ważny, nie tylko ze względu na uderzenia na cele oddalone oraz osiągnięcie trudnodostępnych obszarów, ale również ze względu na omijanie potencjalnych ograniczeń (np.: wykonywanie lotów po trasach z ominięciem kraju, który nie wyraził zgody na przelot nad własnym terytorium).

Wszechobecność (Ubiquity). Ze względu na posiadane środki, potęga powietrzna – dzięki prędkości, wysokości i zasięgowi może przeciwstawiać się lub stwarzać wielostronne zagrożenia, obejmujące o wiele większy powierzchniowo obszar niż systemy lądowe.

Elastyczność (Flexibility). Samolot może wykonywać szeroki zakres zadań osiągając różnorakie efekty przy względnie łatwej adaptacji do zmieniających się warunków i sytuacji, np.: Tornado GR1A może być użyty jako samolot rozpoznawczy, uderzeniowy i myśliwiec przechwytyjący. Może spełniać więcej niż jedną rolę w każdej misji oraz można mu zmienić zadanie w powietrzu, jeśli jest to konieczne. Podobnie większy samolot, taki jak Hercules może być użyty jako samolot rozpoznawczy, tankowania powietrznego jak i równie dobrze jako samolot transportowy co jest jego podstawowym przeznaczeniem.

Zdolność szybkiego reagowania (Responsiveness). Prędkość i zasięg pozwalają potędze powietrznej na szybką reakcję. Umożliwia to przeciwdziałanie i stwarzanie zagrożeń obejmujących o wiele większy obszar. Potęga powietrzna może być szybko użyta nawet do przeciwdziałania odległym w przestrzeni zagrożeniom, prowadząc efektywne i terminowe wsparcie sił sojuszników lub występować jako czynnik odstraszący dla potencjalnej agresji. Przy bliższych zagrożeniach, siły powietrzne działając bezpośrednio ze swoich baz, mogą być użyte do szybkiego demonstrowania potęgi militarnej. Zdolność szybkiego reagowania potęgi powietrznej jest ważna zarówno w zarządzaniu kryzysami jak i podczas konfliktów.

Koncentracja (Concentration). Prędkość, zasięg, elastyczność – właściwości te umożliwiają potędze powietrznej koncentrację siły militarnej, w każdej z jej wielu form, w czasie i przestrzeni, kiedy i gdzie jest wymagana. Efekt moralny i fizyczny takiej możliwości koncentracji jest często kluczowym do osiągnięcia operacyjnych sukcesów.

Ograniczenia. Potęga powietrzna oprócz zalet posiada ograniczenia; do najważniejszych z nich należą: nieciągłość, ograniczoną ładowność oraz wrażliwość. Tak jak silne strony potęgi powietrznej, ograniczenia te są raczej względne niż absolutne i muszą być rozumiane w tym kontekście.

Nieciągłość (*Impermanence*). Lotnictwo nie może pozostawać w powietrzu bez końca. Choć tankowanie w powietrzu zwiększyło znacznie zasięg i długotrwałość lotu samolotu, nie znaczy to, że można go przezbroić, zmienić załogę czy dokonać obsługi w czasie lotu. W tym zakresie potęga powietrzna jest nietrwałą formą sił zbrojnych. Do utrzymania efektu operacji, działania muszą być powtarzane. W pewnych okolicznościach brak ciągłości potęgi powietrznej może stanowić o przewadze, np.: pomaga to w unikaniu militarnych i politycznych kłopotów, które mogą wynikać z narastającej obecności w obcym kraju.

Ograniczenia ładowności (*Limited Payloads*). Wielkość ładunku przenoszona przez samolot jest bardziej ograniczona niż wielkość ładunku przewożona przez okręty czy pojazdy lądowe. Działania lotnictwa są najbardziej efektywne kiedy jest ono użyte do zadań o wysokim stopniu opłacalności. Odnosi się to do działań bojowych oraz wsparcia tych działań, np.: transport. Relatywnie mały ładunek, przenoszony przez lotnictwo, może być zrekompensowany przez ilość samolotolotów oraz przez precyzję i skuteczność nowoczesnych środków rażenia. Ponadto, mały ładunek szybko wykorzystany, może być bardziej wartościowy w stabilizacji krytycznej sytuacji, niż większy użyty znacznie później. Ograniczenia ładowności są typowe dla wszystkich systemów wykorzystujących trzeci wymiar.

Wrażliwość (*Fragility*). Ponieważ statki powietrzne ze swojej natury mają małą masę dlatego opancerzenie ich jest słabe lub żadne. Wobec tego relatywnie niewielki poziom uszkodzeń w czasie działań bojowych może przynieść katastrofalne skutki. Fakt ten limituje czas ekspozycji samolotu na ogień przeciwnika do rozsądnego ryzyka. Jednakże ważnym jest zrozumienie różnic pomiędzy podatnością a wrażliwością. Podczas gdy wrażliwość samolotu na ogień przeciwnika jest mniejsza, w porównaniu z pojazdami lądowymi i okrętami, to jego podatność na wykrycie i zniszczenie jest zmniejszona ze względu na osiągane prędkości i wysokości lotu.

Koszty (*Cost*). Postęp technologiczny kosztuje coraz więcej. Również lotnictwo wojskowe, wykorzystując nowe technologie, jest coraz bardziej kosztowne. Podobnie jest z treningiem załóg. Nowoczesny, o wysokich możliwościach samolot myśliwsko bombowy kosztuje około £15mln. – 20mln. Samolot o mniejszych możliwościach może być kupiony w

tej samej cenie co czołg, podczas gdy ultralekki samolot kosztuje tyle co samochód. Do wykonania ważnych zadań jest niezbędny samolot o wysokich możliwościach, ale do innych zadań, mniej kosztowny samolot może być wystarczającym środkiem. Podobnie koszty szkolenia załóg zależą od stopnia zaawansowania użytej technologii na danym typie statku powietrznego. W każdym przypadku koszty muszą odnosić się do uzyskanych efektów.

Zależność od baz (*Dependency on Bases*). Wszystkie formy nowoczesnej potęgi militarnej są zależne od zabezpieczenia. Armie na polu walki potrzebują zapasów do zabezpieczenia swoich działań; marynarka wojenna – urządzeń portowych. Potęga powietrzna postrzegana jest jako siła bardziej zależna od swoich baz. Chociaż śmigłowce i samoloty pionowego startu mogą startować i lądować pionowo, to jednak większość samolotów potrzebuje dróg startowych. Podatność baz na atak może być przyczyną potencjalnych słabości. Jednakże, jeżeli bazy są trudnymi obiektami do wykrycia i przerwania ich działalności, wówczas unikalna zdolność sił powietrznych do prowadzenia działań bezpośrednio ze swoich baz, ogromnie upraszcza i przyspiesza działania logistyczne.

Wrażliwość na warunki atmosferyczne (*Sensitivity to Light and Weather*). Dostrzega się większą wrażliwość potęgi powietrznej na warunki pogodowe niż innych rodzajów sił zbrojnych. Złe warunki atmosferyczne powodują problemy podczas lądowań i startów, utrudniają prowadzenie nawigacji oraz utrudniają lokalizację celów. Ale wszystkie rodzaje działań zależne są od warunków atmosferycznych. Przy wysokich stanach morza okręty są niezdolne do prowadzenia walki lub nie mogą opuścić portów. Podobnie mgła może powstrzymać armie, czy też wysoka temperatura może być główną przeszkodą w prowadzeniu działań lądowych. Ponadto, w ostatnich latach wpływ warunków atmosferycznych na prowadzenie działań powietrznych zmienił się wyraźnie, dzięki szybkim zmianom technologicznym. Wiele samolotów jest w stanie operować we wszystkich warunkach pogodowych. Podczas wojny w Zatoce Perskiej warunki atmosferyczne i pora doby nie były czynnikami limitującymi możliwości potęgi powietrznej, a jedynie spowolniła niektóre operacje. Większość wylotów nad Irakiem była wykonywana pod osłoną ciemności. Noc i zła pogoda działały na korzyść potęgi powietrznej poprzez zastosowanie nowoczesnych systemów nawigacyjnych, termowizyjnych oraz wskazywania celów.

Wrażliwość na technologię (*Sensitivity to Technology*). Potęga powietrzna jest bardziej wrażliwa na zmiany technologiczne niż potęga morską i lądową. Potęga powietrzna jest produktem technologii i postęp technologiczny nieuchronnie wpływa na jej rozwój. Doświadczenia pokazują, że nawet relatywnie mała innowacja technologiczna wpływa niezmiernie na efektywność potęgi powietrznej. Możliwości ofensywne potęgi powietrznej

mogą być pomniejszone poprzez rozwój technologiczny obrony przeciwlotniczej. Ale równocześnie efektywność ta, może być poprawiona przez zastosowanie np.: technologii „stealth”. Stan równowagi zawsze będzie zależała od kierunków i poziomu rozwoju technologicznego.”³⁹

Według poglądów RAF:

- Siły powietrzne posiadają różniące się od sił lądowych i morskich zalety i ograniczenia.
- Potęga powietrzna posiada różne zastosowania zależnie od poziomu wojny, wymaga specyficznych umiejętności i typów ekspertyz, w końcu generuje odmienny typ etosu wśród jej praktyków.
- Zalety. Potęga powietrzna posiada unikalną zdolność eksploatowania trzeciego wymiaru. W wyniku tego statki powietrzne są szybsze oraz posiadają większy zasięg niż okręty czy pojazdy lądowe. Zatem wysokość lotu prędkość i zasięg statku powietrznego muszą być rozpatrywane jako podstawowa zaleta potęgi powietrznej. Wysokość prędkość i zasięg występują razem i generując kolejne, pochodne zalety: *elastyczność (Flexibility)*, *zdolność szybkiego reagowania (Responsiveness)*, *koncentracja (Concentration)*.
- Prędkość i zasięg zapewniają szybką reakcję. Umożliwia to przeciwdziałanie i stwarzanie zagrożeń obejmujących o wiele większy obszar.
- Potęga powietrzna może być szybko użyta nawet do przeciwdziałania odległym w przestrzeni zagrożeniom, prowadząc efektywne i terminowe wsparcie sił sojuszniczych lub występować jako czynnik odstraszący dla potencjalnej agresji.
- Przy bliższych zagrożeniach, siły powietrzne działając bezpośrednio ze swoich baz, mogą być użyte do szybkiego demonstrowania potęgi militarnej. Zdolność szybkiego reagowania potęgi powietrznej jest ważna zarówno w zarządzaniu kryzysami jak i podczas konfliktów.
- Prędkość, zasięg, elastyczność – właściwości te umożliwiają potęgę powietrznej koncentrację siły militarnej, w każdej z jej wielu form, w czasie i przestrzeni, kiedy i gdzie jest wymagana. Efekt moralny i fizyczny takiej możliwości koncentracji jest często kluczowym do osiągnięcia operacyjnych sukcesów.

³⁹ Tamże, s. 13-17.

- **Ograniczenia.** Potęga powietrzna oprócz zalet posiada ograniczenia; do najważniejszych z nich należą: nieciągłość, ograniczoną ładowność, wrażliwość, koszty, zależność od baz oraz wrażliwość na warunki atmosferyczne i technologię. Tak jak silne strony potęgi powietrznej, ograniczenia te są raczej względne niż absolutne i muszą być rozumiane w tym kontekście.

4.2.2. Powietrzna i kosmiczna potęga wg amerykańskiej doktryny powietrznej

Pojawienie się potęgi powietrznej, która może sięgać bezpośrednio do żywotnych ośrodków i neutralizować lub niszczyć je, nadało zupełnie nowego zabarwienia staremu systemowi czynienia wojny. Uświadomiono sobie, że główne siły wroga w polu to niewłaściwy cel ataku. Celem tym są żywotne ośrodki państwa.

Brigadier General William "Billy" Mitchell, 1930⁴⁰

Pojawienie się sił powietrznych, a później sił powietrznokosmicznych, nie zmieniło istoty wojny, ale siły powietrzne zmieniły sposób, w jaki wojna jest prowadzona. Siły te stworzyły zapotrzebowanie na rozwój nowej myśli i rywalizacji w zakresie wykorzystania trójwymiarowości przestrzeni działania sił powietrznych. Szybko rozwijająca się potęga powietrzna stała się jednym z głównych składników potęgi militarnej. Rozumienie potęgi powietrznej opisane jest obszernie w AFM 1-1.

Według definicji zawartej w AFDD 1 „powietrzna i kosmiczna potęga (air and space power) to synergistyczne zastosowanie powietrznych, kosmicznych i informacyjnych systemów do globalnej projekcji strategicznej potęgi militarnej.”⁴¹

Zrozumienie całkowitych możliwości powietrznych i kosmicznych sił oraz tego czego mogą one dostarczyć dowódcy sił połączonych, jest krytycznym dla zrozumienia asymetrycznego wpływu i potężnych możliwości, które zintegrowana powietrzno-kosmiczna potęga wnosi do walki - oraz strategicznej perspektywy, która musi być wyznacznikiem użycia tej potęgi. Charakterystyce potęgi powietrznej stosunkowo dużo miejsca poświęcono w AFM 1-1, gdzie stwierdzono:

⁴⁰ *Air Force Basic Doctrine*, Headquarters Air Force Doctrine Center, Maxwell AFB 1997, s. 45.

⁴¹ Tamże, s. 78.

„Szybkość, zasięg, elastyczność oraz wszechstronność potęgi (sił) powietrzno-kosmicznej są jej wybitnym atrybutem. Ta kombinacja możliwości jest fundamentem dla koncepcji użycia potęgi (sił) powietrzno-kosmicznej.

Potęga powietrzno-kosmiczna może się szybko koncentrować na lub nad jakimkolwiek punktem powierzchni ziemi. Potęga powietrzno-kosmiczna może wykorzystywać zasady koncentracji i manewru jednocześnie w znacznie większym zakresie niż siły lądowe i morskie. Nie ma naturalnych granic bocznych w środowisku powietrzno-kosmicznym, które mogłyby przeszkodzić powietrzno-kosmicznym pojazdom w szybkiej koncentracji ich siły w jakimkolwiek punkcie, nawet wtedy gdy startują z szeroko rozproszonych miejsc.

Potęga powietrzno-kosmiczna może angażować siły przeciwko każdemu elementowi potęgi przeciwnika. Potęga powietrzno-kosmiczna może być użyta jednocześnie przeciwko politycznym, militarnym, ekonomicznym i socjalnym strukturom przeciwnika bądź oddzielnie w stosunku do każdej z nich. Może być użyta do osiągania celów w skali narodu, teatru, połączonych sił, bądź innych pośrednich celów. Użycie jej może być koordynowane z potęgą lądową i morską, bądź też może ona być użyta samodzielnie.

Właściwa powietrzno-kosmicznej potędze kombinacja prędkości, zasięgu i elastyczności czyni z niej najbardziej wszechstronny komponent potęgi militarnej. Dzięki wszechstronności, powietrzno-kosmiczna potęga może być szybko użyta przeciwko każdej kategorii obiektów, od strategicznych, po taktyczne, może być użyta do wsparcia innych komponentów sił zbrojnych. Wszechstronność potęgi powietrzno-kosmicznej może być łatwo utracona jeśli siły powietrzno-kosmiczne są podporządkowane naziemnym (lub nawodnym) elementom potęgi.

Ostatecznie, potęga powietrzno-kosmiczna zależy od sprawności ludzi którzy kierują, dowodzą i utrzymują statki (platformy) powietrzno-kosmiczne.

Wybór uzbrojenia jest kluczowym aspektem w realizacji potęgi powietrzno-kosmicznej. Uzbrojenie powinno być wybierane na podstawie jego zdolności do wpływania na możliwości i wolę przeciwnika.

Uzbrojenie precyzyjne wymaga precyzyjnej informacji rozpoznawczej oraz efektywnego dowodzenia i kierowania. Osiągnięcie pełnego potencjału potęgi powietrzno-kosmicznej wymaga aktualnej i trafnej informacji rozpoznawczej i wystarczających środków dowodzenia i kierowania, co pozwoli dowódcom wykorzystać, charakterystyczne dla tej potęgi prędkość, zasięg, elastyczność i wszechstronność.

Wspierające bazy z ich ludźmi, systemami i infrastrukturą mają zasadnicze znaczenie dla miotania (wyszczepiania), odzyskiwania i utrzymania statków powietrzno-kosmicznych. Efektywność sił powietrzno-kosmicznych zależy od dostępności baz i ich zdolności do działań.”⁴²

Według nowej doktryny (AFDD 1) potęga powietrzna i kosmiczna charakteryzuje się swoistą naturą.

Natura powietrznej i kosmicznej potęgi

Siły Powietrzne Stanów Zjednoczonych są prawdziwie globalnym, strategicznym zasobem, który może zabezpieczyć narodowe interesy w każdym miejscu na Ziemi w przeciągu godzin.

To powietrzne i kosmiczne siły przez swoją prędkość, zasięg i precyzję mogą reagować na narodowe potrzeby przez dostarczenie precyzyjnych uderzeń, zaopatrzenia czy naziemnych sił tam, gdzie to jest potrzebne i kiedy to jest potrzebne. Ponadto, z rosnącymi kosmicznymi i informacyjnymi możliwościami, siły powietrzne gwałtownie przygotowują się do rozwinięcia „informacyjnego parasola” zarówno nad nieprzyjacielem, jak i siłami własnymi.

Współczesna historia zastosowania powietrznej i kosmicznej potęgi udowodniła, że powietrzna i kosmiczna potęga (...) ma obecnie potencjał czyniący ją dominującym i decydującym elementem współczesnej walki. Okazało się również, że w przeciwieństwie do panujących poglądów, powietrzne i kosmiczne siły mogą być wspierane przez siły naziemne i morskie w osiąganiu wyznaczonych celów, mogą także prowadzić wsparcie tych sił.”⁴³

Obecnie amerykańskie powietrzne i kosmiczne siły mogą pomóc **kształtować (shape)** międzynarodowe środowisko przez promowanie stabilizacji regionalnej i zapobieganie powstawaniu kryzysów. Mogą szybko **reagować (respond)** na kryzysy w szerokim spektrum konfliktów, aby odstraszać, rozwiązywać, powstrzymywać lub przystępować do walki i wygrywać. Ponadto, siły powietrzne i kosmiczne, przy pomocy ich technologicznej i elastycznej natury, pomagają **przygotować (prepare)** się do nowych wyzwań przyszłości.

Powietrzna i kosmiczna potęga stała się czynnikiem, który pozwala pozostałym siłom na optymalizowanie swojego wkładu do zapewnienia amerykańskiego bezpieczeństwa narodowego; *bez szybkiego transportu globalnego oraz tankowania powietrznego natychmiastowe reagowanie na kryzysy było by praktycznie niemożliwe. Bez powietrznych i*

⁴² *Air Force Manual 1-1 Basic Aerospace Doctrine of the United States Air Force*, Washington DC 1992, s. 6.

⁴³ *Air Force Basic ...* wyd. cyt., s. 40-41.

kosmicznych systemów gromadzenia i dystrybucji informacji wszystkie działania toczyłyby się z wielką trudnością i ryzykiem zaskoczenia. Bez przewagi powietrznej, powietrzne i lądowe działania byłyby ekstremalnie niebezpieczne, jeżeli w ogóle wykonalne."⁴⁴

Działania w każdej z trzech sfer: powietrznej, kosmicznej i informacyjnej są synergistyczne i nakładające się na siebie. Dlatego też, powietrzna i kosmiczna potęga definiowana jest jako zintegrowane użycie powietrznych i kosmicznych systemów dla zastosowania globalnej, strategicznej potęgi militarnej.

Podstawowe zdolności (Core Competency) powietrznej i kosmicznej potęgi

Zdolności te dobitnie akcentuje się w AFDD 1, gdzie stwierdzono m.in.: „Podstawowe zdolności są sercem strategicznej perspektywy sił powietrznych i istotą ich wkładu do narodowych zdolności militarnych. Żadna prezentacja podstawowej doktryny powietrznej i kosmicznej nie może być kompletna o ile nie zawiera treści dotyczących podstawowych zdolności. *Zdolności te nie stanowią same przez się doktryny, lecz umożliwiają jej stosowanie. Transponują one główne treści doktryny w koncepcje działania. (...) Są one podstawowymi obszarami specjalizacji wnoszonymi przez siły powietrzne do wszelkich działań militarnych, zarówno w działaniach samodzielnych jak i połączonych.(...) Wynikają one z efektywnej integracji platform, ludzi, uzbrojenia, baz, logistyki i całej wspierającej infrastruktury. (...)*

To co wyróżnia podstawowe zdolności sił powietrznych od tego typu zdolności innych rodzajów sił zbrojnych to prędkość, globalna skala zasięgu i perspektywa. W tym kontekście, zdolności te reprezentują możliwości powietrznej i kosmicznej potęgi zawarte w dobrze wyszkolonych i wyposażonych siłach powietrznych. Fundamentalną służbą Sił Powietrznych USA dla narodu jest zdolność do tworzenia, szkolenia, utrzymywania i integrowania elementów powietrznej i kosmicznej potęgi dla stosowania swoich podstawowych zdolności w czasie pokoju i wojny.”⁴⁵

Powietrzna i kosmiczna przewaga (Air and Space Superiority)

Powietrzna i kosmiczna przewaga rzadko sama w sobie jest stanem końcowym, najczęściej jest środkiem wiodącym do końca procesu osiągania celów militarnych. Jest ona bardzo ważnym pierwszym krokiem w działaniach militarnych. Kontrola powietrznej i kosmicznej przestrzeni wzmacnia, a może nawet zabezpieczyć swobodę działania własnym siłom we wszystkich środowiskach geograficznych, na lądzie, morzu w powietrzu i kosmosie.

⁴⁴ Tamże, s. 43.

⁴⁵ Tamże, s. 27-28.

Zabezpiecza swobodę ataku i swobodę przed atakiem. Sukces w powietrznych, lądowych, morskich i kosmicznych działaniach zależy od powietrznej i kosmicznej przewagi. (...)

W pewnych sytuacjach skala wrogich ataków może wymagać maksymalnego wsparcia sił lądowych czy morskich. Mimo tego osiągnięcie wymaganego stopnia powietrznej i kosmicznej przewagi dla uzyskania maksymalnych efektów wsparcia będzie równie krytyczną potrzebą. (...)

Możliwe są różne stopnie dominacji. Przewaga (Superiority) jest takim stopniem dominowania, który pozwala własnym siłom lądowym, morskim i powietrznym działać w określonym czasie i miejscu bez istotnych zakłóceń ze strony wrogich sił. Panowanie (Supremacy) jest takim stopniem przewagi, przy którym wrogię powietrzne i kosmiczne siły nie są zdolne do efektywnego przeciwdziałania w obszarze danego teatru działań. (...)

(...) Marszałek Montgomery swego czasu stwierdził, "Jeżeli przegramy wojnę w powietrzu to przegramy też całą wojnę i to przegramy ją bardzo szybko." By uzyskać kontrolę w powietrzu, własne siły muszą przeciwstawić się wrogim zagrożeniom ze strony lotnictwa, rakiet i artylerii przeciwlotniczej nie tylko po to by zapewnić osłonę swoich sił, ale także by zapewnić pełną swobodę i elastyczność do prowadzenia równoległej walki w całym obszarze teatru działań.

Podobnie jak przewaga powietrzna tak i przewaga kosmiczna zabezpiecza swobodę prowadzenia własnych działań bez istotnych zakłóceń ze strony wrogich sił. (...) By zapewnić amerykańskim siłom zdolność niewidzialnego i niesłyszalnego z kosmosu działania i zabezpieczyć się przed przeciwdziałaniem z kosmosu, jest dla nich niezbędne zdobycie i utrzymanie przewagi w kosmosie. (...)

Precyzyjne angażowanie (Precision Engagement)

W coraz większym stopniu, powietrzna i kosmiczna potęga dostarcza działaniom połączonym rodzajów sił zbrojnych „skalpela” - zdolności umożliwiającej rezygnację z tradycyjnej taktyki poprzednich wojen i zastosowanie taktyki nieliniowej przez precyzyjne użycie dobranych sił przeciwko starannie wybranym celom. Precyzyjne angażowanie jest to zdolność do dowodzenia, kontroli i stosowania sił dla spowodowania nieproporcjonalnych strategicznych, operacyjnych lub taktycznych efektów. (...)

Integralnym dla precyzyjnego angażowania jest zdolność do posiadania doskonałej znajomości sytuacji i koncentrowania sił w dowolnym miejscu oraz atakowania dowolnego komponentu potęgi wroga. Niezawodne precyzyjne uzbrojenie lotnicze połączone z nowoczesnymi systemami informacyjnymi wysokiej jakości określiły na nowo znaczenie zmasowania (Mass). Zmasowanie nie oznacza już setek samolotów atakujących pojedynczy

cel. Obecnie kryterium zmasowania jest efekt raczej niż ilość użytych sił. *Ponadto precyzyjne angażowanie dotyczy użycia zarówno śmiertelnych, jak i nie śmiertelnych sił.* Funkcje takie, jak śledzenie i nadzorowanie porozumień pokojowych przy pomocy powietrznych i kosmicznych środków, użycie sił wojsk specjalnych do precyzyjnych lecz prowadzonych na małą skalę działań, lub szybkie reagowanie transportem lotniczym na powstającą klęskę żywiołową są podstawowymi przykładami precyzyjnego angażowania, globalnej zdolności umożliwiającej nie tylko wygrywanie wojen, ale również rozwiązywania kryzysów i stabilizowania pokoju.(...)

Przewaga informacyjna (Information Superiority)

Przewaga informacyjna jest zdolnością do gromadzenia, kontroli, wykorzystywania i obrony informacji przy jednoczesnym niedopuszczaniu do uzyskania takich samych zdolności przez przeciwnika i podobnie jak powietrzna i kosmiczna przewaga, zawiera zdobycie kontroli nad informacyjną sferą i pełne wykorzystanie militarnych funkcji informacyjnych. Przewaga informacyjna była pierwszą funkcją (the first function) sił powietrznych. (...)

Obecnie siły powietrzne, główny operator wyrafinowanych powietrznych i kosmicznych systemów śledzenia i rozpoznania, są rodzajem sił zbrojnych mającym największe możliwości szybkiego reagowania na uzyskiwane informacje.

Dominowanie nad informacyjnym spektrum jest obecnie tak krytycznie ważne jak kontrola przestrzeni powietrznej i kosmicznej lub jakim było okupowanie terenów w przeszłości. Dominowanie to jest widziane jako nieodzowny i synergistyczny komponent powietrznej i kosmicznej potęgi. Ktokolwiek ma najlepsze możliwości zbierania, rozumienia, kontroli i użycia informacji, ten ma okazałą strategiczną korzyść. Powstające koncepcje i narzędzia walki informacyjnej pozwalają dowódcom wzbraniać dostępu, niszczyć, deformować lub w inny sposób manipulować informacją oraz dowodzeniem i kontrolą przeciwnika. *Jednym z głównych zadań dowódcy jest zdobywanie i utrzymywanie przewagi informacyjnej w celu osiągnięcia szybszego i bardziej efektywnego niż przeciwnik dowodzenia i kontroli podległymi wojskami.* (...)

Globalny atak (Global Attack)

Wszystkie rodzaje sił zbrojnych dysponują możliwościami uderzeniowymi, jednak zdolność sił powietrznych do szybkiego i ciągłego ataku, za pomocą szerokiego arsenału amunicji, dowolnego obiektu na kuli ziemskiej w dowolnym czasie, jest niepowtarzalna. (...) Reakcja sił powietrznych i kosmicznych może być natychmiastowa.

Siły powietrzne z rosnącymi siłami kosmicznymi, z międzykontynentalnymi pociskami balistycznymi oraz flotą wielozadaniowych bombowców i samolotów

uderzeniowych, wspieranych przez wielką flotę tankowców idealnie pasują do takich działań. *Siły powietrzne są w stanie szybko używać swojej potęgi w skali globalnej i utrzymywać praktycznie nieograniczoną „obecność” nad przeciwnikiem.*

Działania sił powietrznych mogą być pierwszą i potencjalnie najbardziej decydującą siłą teatru w demonstrowaniu woli narodu co do przeciwstawienia się agresji przeciwnika. Oczywiście zdolności ciągłego obserwowania działań przeciwnika z kosmosu, a następnie w ramach potrzeb szybkie reagowanie szeroką gamą możliwości stanowią prawdziwą istotę odstraszania.

Szybka globalna mobilność (Rapid Global Mobility)

Szybka globalna mobilność to terminowy ruch, ustalanie położenia oraz utrzymywanie sił zbrojnych i ich możliwości dokonywane z wykorzystaniem powietrznej i kosmicznej przestrzeni w odniesieniu do całej gamy działań militarnych. W postzimnowojennej erze globalna mobilność zwiększyła swoją ważność do tego stopnia, że jest niezbędna w niemalże każdej militarnej akcji. Amerykańskie siły zbrojne bardzo mocno zredukowały swoją obecność poza granicami kraju, a *szybkie użycie potęgi z terenu kontynentalnych Stanów stało się dominującą strategią militarną.*

Siły transportu morskiego zapewniają mobilność i często przewożą większe masy ładunków, jednak to szczególna zdolność sił powietrznych i kosmicznych zapewnia najszybsze dostarczenie tego co jest potrzebne, włącznie z uzbrojeniem do celu i coraz większą ilością produktów dla sił lądowych, do miejsc gdzie są potrzebne. Obecnie bombowce, myśliwce, rakiety, samoloty transportowe i systemy kosmiczne mogą pokonywać globalne odległości w minimalnym czasie pozwalającym na bezpośrednie osiągnięcie celów strategicznych niezależnie od tego czy to będzie odwodzenie, odstraszanie, powstrzymanie, przerywanie działania, niszczenie, zaopatrzenie czy też wspieranie.

Sprawne wsparcie bojowe (Agile Combat Support)

Potrzeba zapewnienia wysoce aktywnego wsparcia sił nie jest unikalna dla sił powietrznych, jednak siły, które są przygotowane do reagowania na globalne zadania w ciągu godzin muszą być wspierane z równie dobrymi możliwościami. To wsparcie zawiera wszystkie elementy struktury wysuniętych baz, tj. służby serwisowe, zaopatrzenie, transport, łączność, usługi, służby inżynieryjne, służby ochrony i zapewnienia bezpieczeństwa, służby zdrowia i duszpasterstwo. Każdy z tych obszarów kompetencji musi być zintegrowany w jeden sprawny, aktywny system systemów wsparcia bojowego.

Każdy aspekt wspólnej służby musi koncentrować się na realizowaniu tego co się nazywa **wsparciem bojowym** - czy to będą lepiej wyszkoleni żołnierze, czy lepiej

zorganizowane zabezpieczenie mieszkaniowe żołnierzy i ich rodzin, czy też lepsze metody zarządzania zasobami ludzkimi i wykonywania swoich funkcji - to wszystko, co trzyma personel sił powietrznych na wysokim poziomie wyszkolenia oraz utrzymuje siły zbrojne wyszkolonymi, zmotywowanymi gotowymi do działań. Równie ważna jest sprawność - sprawność w procesie zaopatrzenia i modernizacji, w edukacyjnych kursach, w organizacjach poszczególnych elementów sił powietrznych, w innowacyjności i wychodzeniu naprzeciw wyzwaniom przyszłości oraz zdolności do adaptowania się do zmieniającego się świata.⁴⁶

Według poglądów amerykańskich sił powietrznych (USAF):

- **Pojawienie się sił powietrznych, a później sił powietrznokosmicznych, nie zmieniło istoty wojny, ale siły powietrzne zmieniły sposób, w jaki wojna jest prowadzona. Siły te stworzyły zapotrzebowanie na rozwój nowej myśli i rywalizacji w zakresie wykorzystania trójwymiarowości przestrzeni działania sił powietrznych. Szybko rozwijająca się potęga powietrzna stała się jednym z głównych składników potęgi militarnej.**
- **Szybkość, zasięg, elastyczność oraz wszechstronność potęgi powietrznej są jej wybitnym atrybutem. Potęga powietrzna może się szybko koncentrować na lub nad jakimkolwiek punktem powierzchni ziemi. Może też wykorzystywać zasady koncentracji i manewru jednocześnie w znacznie większym zakresie niż siły lądowe i morskie. Nie ma naturalnych granic bocznych w środowisku powietrznym, które mogłyby przeszkodzić powietrznym pojazdom w szybkiej koncentracji ich siły w jakimkolwiek punkcie, nawet wtedy gdy startują z szeroko rozproszonych miejsc.**
- **Potęga powietrzna może: angażować siły przeciwko każdemu elementowi potęgi przeciwnika. Może też być użyta jednocześnie przeciwko politycznym, militarnym, ekonomicznym i socjalnym strukturom przeciwnika bądź oddzielnie w stosunku do każdej z nich. Może być użyta do osiągania celów w skali narodu, teatru, połączonych sił, bądź innych pośrednich celów. Użycie jej może być koordynowane z potęgą lądową i morską, bądź też może ona być użyta samodzielnie.**
- **Właściwa potędze powietrznej kombinacja prędkości, zasięgu i elastyczności czyni z niej najbardziej wszechstronny komponent potęgi militarnej. Dzięki wszechstronności, potęga powietrzna może być szybko użyta przeciwko każdej**

⁴⁶ Tamże, s. 27-35.

kategorii obiektów, od strategicznych, po taktyczne, może też być użyta do wsparcia innych komponentów sił zbrojnych.

- Uzbrojenie precyzyjne wymaga precyzyjnej informacji rozpoznawczej oraz efektywnego dowodzenia i kierowania. Osiągnięcie pełnego potencjału potęgi powietrzno-kosmicznej wymaga aktualnej i trafnej informacji rozpoznawczej i wystarczających środków dowodzenia i kierowania, co pozwoli dowódcom wykorzystać, charakterystyczne dla tej potęgi prędkość, zasięg, elastyczność i wszechstronność.
- Potęga powietrzna i kosmiczna charakteryzuje się swoistą naturą. Siły Powietrzne Stanów Zjednoczonych są prawdziwie globalnym, strategicznym zasobem, który może zabezpieczyć narodowe interesy w każdym miejscu na Ziemi w przeciągu godzin.
- To powietrzne i kosmiczne siły przez swoją prędkość, zasięg i precyzję mogą reagować na narodowe potrzeby przez dostarczenie precyzyjnych uderzeń, zaopatrzenia czy naziemnych sił tam, gdzie to jest potrzebne i kiedy to jest potrzebne. Ponadto, z rosnącymi kosmicznymi i informacyjnymi możliwościami, siły powietrzne gwałtownie przygotowują się do rozwinięcia „informacyjnego parasola” zarówno nad nieprzyjacielem, jak i siłami własnymi.
- Współczesna historia zastosowania powietrznej i kosmicznej potęgi udowodniła, że powietrzna i kosmiczna potęga ma obecnie potencjał czyniący ją dominującym i decydującym elementem współczesnej walki.
- Obecnie amerykańskie powietrzne i kosmiczne siły mogą pomóc *kształtować (shape)* międzynarodowe środowisko przez promowanie stabilizacji regionalnej i zapobieganie powstawaniu kryzysów. Mogą szybko *reagować (respond)* na kryzysy w szerokim spektrum konfliktów, aby odstraszać, rozwiązywać, powstrzymywać lub przystępować do walki i wygrywać. Ponadto, siły powietrzne i kosmiczne, przy pomocy ich technologicznej i elastycznej natury, pomagają *przygotować (prepare)* się do nowych wyzwań przyszłości.

Podstawowe zdolności (Core Competency) powietrznej i kosmicznej potęgi są obszarami specjalizacji wnoszonymi przez siły powietrzne do wszelkich działań militarnych, zarówno w działaniach samodzielnych jak i połączonych. Wynikają one z efektywnej integracji platform, ludzi, uzbrojenia, baz, logistyki i całej wspierającej infrastruktury.

- To co wyróżnia podstawowe zdolności sił powietrznych od tego typu zdolności innych rodzajów sił zbrojnych to prędkość, globalna skala zasięgu i perspektywa.

Siły powietrzne są zdolne do:

- uzyskiwania powietrznej i kosmicznej przewagi (Air and Space Superiority),
- uzyskiwania precyzyjnego angażowania (Precision Engagement),
- uzyskiwania przewagi informacyjnej (Information Superiority),
- prowadzenia globalnych ataków (Global Attack),
- zapewnienia szybkiej globalnej mobilności (Rapid Global Mobility),
- zabezpieczenia sprawnego wsparcia bojowego (Agile Combat Support).

4.2.3. Francuski punkt widzenia

Przede wszystkim pewne jest, że Siły Powietrzne mają znaczenie strategiczne już od czasu pierwszych bitew I wojny światowej, w których brały udział, aż do ostatnich interwencji wojskowych. W przeciągu jednego stulecia w wojskach lotniczych nastąpił ich ogromny rozwój. Wyciągnięto wnioski ze wszystkich konfliktów, w których francuskie siły powietrzne uczestniczyły, a w ostatnich latach postęp technologiczny sprawił, że sprzęt i taktyka walki uległy zasadniczym zmianom. Odtąd nie można już planować żadnej akcji militarnej bez udziału wojsk lotniczych. Z tego względu, siły powietrzne powinny wykazywać się następującymi specyficznymi zaletami:

- szybką reakcją;
- zdolnością do użycia potencjału militarnego na dużą odległość;
- zdolnością do przerzutu sił i środków;
- elastycznością przy użyciu sił powietrznych i wielozadaniowością sprzętu lotniczego;
- siłą ognia i celnością;
- zaawansowaną technologią.

Można więc stwierdzić, że SP muszą działać szybko - na znaczną odległość i posiadać dużą siłę uderzeniową.

Według poglądów francuskich jakość współczesnej potęgi powietrznej cechuje szereg czynników, do których zaliczono:

Szybkie reagowanie

Jest to determinujący czynnik w przypadku każdego kryzysu lub wojny. Aby móc jak najlepiej wykorzystać zdolności sił powietrznych w tym zakresie, jednostki operacyjne wojsk

lotniczych pełnią w czasie pokoju całodobowe dyżury. Są one zatem w stanie zaangażować do akcji swoje siły i środki w bardzo krótkim czasie, np. 24 godziny po otrzymaniu rozkazu, dyżurująca jednostka bojowa może rozwinąć się i osiągnąć zdolność operacyjną o tysiące kilometrów od miejsca stałego bazowania.

Zdolność do użycia potencjału militarnego na dużej odległości

Zasięg działania wszystkich samolotów bojowych wojsk lotniczych znacznie zwiększył się dzięki zaopatrywaniu w paliwo w locie. Można dzięki temu atakować cele rozmieszczone kilka tysięcy kilometrów od baz. Samoloty startujące z terytorium Francji, docierają w ciągu kilku godzin do wszystkich zakątków Europy, do części Afryki i na Środkowy Wschód.

Zdolność do przerzutu sił i środków

Francja posiada znaczną flotę wojskowego transportu logistycznego i taktycznego: Airbus A310 - DC8 - C130/Hercules - C160/Transall - CASA/CN235. Flota ta stanowi jedyny w swoim rodzaju środek pozwalający szybko przetransportować oddziały żołnierzy wraz ze sprzętem, a także uzbrojenie lub pomoc humanitarną na tereny trudno dostępne lub do stref położonych we wrogim środowisku. Daje to możliwość autonomicznego i natychmiastowego przerzutu sił i środków, jakiego nie zapewniłaby flota samolotów cywilnych.

Elastyczność użycia i wielozadaniowość sprzętu lotniczego

Większość francuskich samolotów posiada parametry pozwalające na realizację całego spektrum działań ofensywnych i defensywnych. Mogą być one używane do najróżniejszych zadań np. ataku, osłony lub ratownictwa. Środki te są używane we wszystkich rodzajach działań, zarówno w Europie, jak i w pozostałej części świata.

Siła ognia i celność

W obecnych czasach możliwe jest przeprowadzenie bądź zmasowanych ataków dzięki rzutowi bomb grawitacyjnych bądź ataków zwanych „chirurgicznymi”, wymierzonych w konkretne obiekty z precyzją skalpela, tak aby nie wyrządziły szkód w najbliższym otoczeniu. O tych dwóch zaletach można było się przekonać podczas działań lotniczych prowadzonych przeciw Irakowi w czasie wojny w Zatoce i ataków lotniczych w byłej Jugosławii.

Zaawansowana technologia

Lotnictwo jest jednym z pierwszych obszarów zastosowania najbardziej rozwiniętych technologii. Przemysłowcy starają się dostarczać lotnictwu sprzętu ostatniej generacji.

- Pewne jest, że siły powietrzne mają znaczenie strategiczne już od czasu pierwszych bitew I wojny światowej, w których brały udział, aż do ostatnich interwencji wojskowych.
- Nie można już planować żadnej akcji militarnej bez udziału sił powietrznych. Z tego względu, siły te powinny wykazywać się następującymi specyficznymi zaletami:
 - szybką reakcją;
 - zdolnością do użycia potencjału militarnego na dużą odległość;
 - zdolnością do przerzutu sił i środków;
 - elastycznością przy użyciu sił powietrznych i wielozadaniowością sprzętu lotniczego;
 - siłą ognia i celnością;
 - zaawansowaną technologią.
- Siły powietrzne muszą działać szybko - na znaczną odległość i posiadać dużą siłę uderzeniową.
- Według poglądów francuskich jakość współczesnej potęgi powietrznej cechuje szereg czynników, do których zaliczono:
 - Szybkie reagowanie;
 - Zdolność do użycia potencjału militarnego na dużej odległości;
 - Zdolność do przerzutu sił i środków;
 - Elastyczność użycia i wielozadaniowość sprzętu lotniczego;
 - Siła ognia i celność;
 - Zaawansowana technologia.

4.2.4. Charakterystyka potęgi powietrznej według doktryny powietrznej NATO

Potęga powietrzna, dzięki zdolności korzystania z trzeciego wymiaru ponad powierzchnią ziemi posiada specyficzny charakter i znacznie odbiega od potęgi lądowej i morskiej. Eksploatacja tej zdolności umożliwia jej stawianie czoła wszystkim przeciwnym elementom w większości sytuacji. Planując działania powietrzne, dowódcy i sztaby powinni zdawać sobie sprawę z tej cechy charakteru, która pozwala uczynić z potęgą powietrznej ważną, a czasem nawet decydującą siłę w sojuszniczych połączonych działaniach bojowych, ale powinni również być świadomi jej ograniczeń.

Do cech charakterystycznych potęgi powietrznej należą:

Elastyczność. „Prawdopodobnie najważniejsza cecha potęgi powietrznej. Jej istotą jest zdolność poszczególnych systemów występowania w licznych rolach i wykonywania różnorodnych zadań. Najefektywniejszym zastosowaniem potęgi powietrznej będzie właściwe przyporządkowanie najodpowiedniejszego systemu uzbrojenia do określonego zadania, choć najbardziej oczywisty system nie musi koniecznie być najlepszym.

Zasięg. Można, niezależnie od cech charakterystycznych terenu czy przeszkody, dokonywać projekcji potęgi powietrznej niemalże w skali globalnej. Możliwość tankowania w powietrzu zwiększa zasięg jej działania, pozwalając atakować odległe lub niedostępne obiekty i umożliwiając wymuszanie restrykcji politycznych takich jak zakaz lotów nad danym terytorium bez zezwolenia. Dzięki temu, potęga powietrzna może niszczyć obiekty na bardzo rozległym obszarze.

Prędkość. Prędkość samolotów pozwala na szybkie użycie potęgi militarnej. Zapewnia także szybsze wykonanie zadań, przez co możliwe jest wykonanie większej ich liczby w danym okresie czasu. Prędkość redukuje również podatność na trafienie, przez co wzrasta żywotność.

Manewrowość. Zdolność samolotu do działania w szerokim trzeciego wymiaru dostarcza potędze powietrznej możliwości obserwacji i wpływania na to, co się dzieje zarówno na powierzchni jak i pod nią. Umożliwia to wykonanie bezpośredniego ataku sił naziemnych i nawodnych oraz manewrowanie nie tylko w, dwóch ale w trzech płaszczyznach.

Możliwości potęgi powietrznej. Synergistyczna kombinacja elastyczności, zasięgu działania, prędkości i manewrowości zapewnia potędze powietrznej właściwości, które właściwie zastosowane, mogą skutecznie wpłynąć na powodzenie wielonarodowej połączonej kampanii. Do możliwości tych należą:

Dominacja i wszechobecność. Kombinacja prędkości, wysokości, zasięgu i elastyczności / zdolności do adaptacji pozwala potędze powietrznej przeciwdziałać lub i stawiać czoła jednoczesnym zagrożeniom na dużo rozleglejszym pod względem geograficznym obszarze niż jest to możliwe z użyciem systemów naziemnych. Umożliwia to także prowadzenie rozpoznania, wpływanie, odstraszenie, powstrzymywanie, wymuszanie i niszczenie, niezależnie od tego gdzie i kiedy jest to konieczne.

Szybkie reagowanie. Potęga powietrzna może być szybko używana na odległych teatrach w celu zapewnienia widocznego i terminowego wsparcia sojusznikom lub w celu odstraszenia ewentualnej agresji. Szybkie reagowanie potęgi powietrznej jest tak samo ważne podczas reagowania w sytuacjach kryzysowych jak i podczas wojny.

Koncentracja. Prędkość, zasięg i elastyczność umożliwiają potęgde powietrznej koncentrację siły militarnej w wielu formach, czasie i przestrzeni, kiedy i gdzie jest to konieczne. Wpływ na morale oraz efekty fizyczne takiej koncentracji, czy zmasowania są często niezwykle istotne dla osiągnięcia powodzenia operacyjnego.

Precyzja. Możliwości eksploataowania wysokości, precyzji nawigacji i kierowanego uzbrojenia oraz atakowania „szerokiego zakresu celów powietrznych i powierzchniowych pozwalają siłom powietrznym na działanie z wielką precyzją.

- **Potęga powietrzna, dzięki zdolności korzystania z trzeciego wymiaru ponad powierzchnią ziemi posiada specyficzny charakter i znacznie odbiega od potęgi lądowej i morskiej. Eksploatacja tej zdolności umożliwia jej stawianie czoła wszystkim przeciwnym elementom w większości sytuacji.**
- **Do cech charakterystycznych potęgi powietrznej należą:**
 - **Elastyczność;**
 - **Zasięg;**
 - **Prędkość;**
 - **Manewrowość.**
- **Możliwości potęgi powietrznej:**
 - **Dominacja i wszechobecność;**
 - **Szybkie reagowanie;**
 - **Koncentracja;**
 - **Precyzja.**

4.3. Nowe zdolności

Widocznym przykładem nowych zdolności potęgi powietrznej jest walka informacyjna. W zakresie tej walki⁴⁷ dobrze rozwinięte siły powietrzne mogą prowadzić ataki informatyczne (w sferze przetwarzania danych cyfrowych) i elektromagnetyczne.

Atakujący w sferze przetwarzania danych cyfrowych posiadać może zdolności do osiągania następujących efektów:

⁴⁷ R. Szpyra, *Militarne operacje ...* wyd. cyt., s. 110-129.

- Wzbraniania – uniemożliwiania atakowanemu obiektowi użycia systemu komputerowego, jego danych lub informacji, której ten system dostarcza. Może to być osiągane przez użycie złośliwego kodu, który spowoduje awarię sprzętu lub destrukcję programów lub danych.
- Degradacji – degradowania atakowanego systemu do stanu, w którym nie może on efektywnie wykonywać swojego zadania. Może to być osiągnięte przez zmuszenie przeciwnika do wycofania z użycia zainfekowanej jednostki z sieci przez zagrożenie rozprzestrzeniania infekcji lub przez wprowadzenie robaka, który przeciąża możliwości przetwarzania danych tego systemu.
- Dezinformacji (mylenie) – wprowadzenia w błąd atakowanego systemu i spowodowania generowania fałszywej informacji lub potraktowania fałszywych danych jako prawdziwe.
- Eksploatacji – użycia środków, za pomocą których następuje transmisja informacji z systemu atakowanego do atakującego.

Przy stosowaniu tej formy walki w grę wchodzić może szeroka gama celów. Jednakże w każdym przypadku rozważyć należy potrzeby i techniczne możliwości, zanim opracuje się plan zastosowania walki w sferze przetwarzania danych cyfrowych.

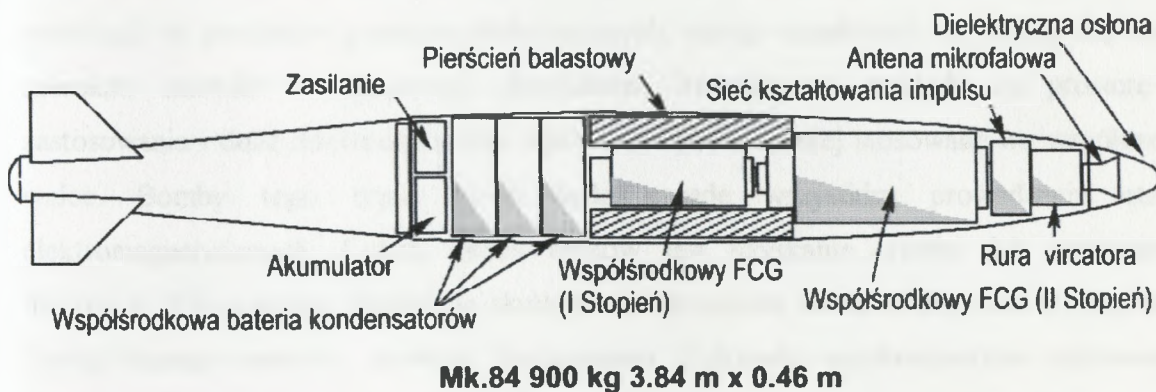
Rażenie elektromagnetyczne

Zdolności rażenia głowic bomb elektromagnetycznych są trudne do jednoznacznego określenia ze względu na różnorodność obiektów ataku. Jednakże zdolności rażące tego typu broni są znaczne, a głównym czynnikiem siły rażenia jest efektywność przenikania generowanego promieniowania. Promieniowanie to może wnikać do obiektów ataku w formie przenikania czołowego (*Front Door Coupling*) głównie przez anteny. Penetrujące promieniowanie niszczy wówczas elementy półprzewodnikowe przekaźników i odbiorników. Rażąca energia może wnikać również do atakowanych obiektów przez wszelkiego rodzaju kable energetycznego zasilania i przesyłania danych oraz linie telefoniczne. Impulsy zakresu centymetrowego i milimetrowego wnikać mogą również przez kanały wentylacyjne, szczeliny i słabo zabezpieczone mufy, wywołując przestrzenną falę stojącą we wnętrzu urządzeń. Energia takich impulsów niszczy wówczas narażone na oddziaływanie urządzenia półprzewodnikowe, przebija izolacje transformatorów i przewody. Tego typu penetracja nazywana jest przenikaniem tylnym (*Back Door Coupling*).

Mechanizm destrukcji bomb elektromagnetycznych polega na tym, że impulsy małej częstotliwości wytwarzane przez FCG indukują impulsy wysokiego napięcia w przewodach elektrycznych, a promieniowanie mikrofalowe zestawów HPM tworzy fale stojące wysokiego napięcia w przewodnikach.

Przykładowe możliwości bojowe: 10 Gigawatowa 5 GHz bomba typu HPM zdetonowana na wysokości kilkuset metrów tworzy strefę o średnicy rażenia około 400-500 metrów z polem o natężeniu kilowoltów/metr.

Bombami elektromagnetycznymi (rys. 8) można atakować szerokie spektrum obiektów. Niektóre z nich można łatwo zidentyfikować. Do takich należą z pewnością budynki mieszczące siedziby organów państwowych i samorządowych, a także urządzenia produkcyjne, bazy militarne, posterunki radiolokacyjne, węzły komunikacyjne. Tego typu obiekty mogą być stosunkowo łatwo rozpoznawane konwencjonalnymi metodami rozpoznania. Są zazwyczaj obiektami stałymi, dlatego sposób ataku powietrznego może być wcześniej zaplanowany i uwzględniać może zrzut ładunków poza obszarem obiektu ataku i do lot bomb w rejon celu. Jest to możliwe szczególnie teraz, gdy dostępne są bomby precyzyjnie nawigowane i zdalnie sterowane. Umożliwia to zdetonowanie ładunku bojowego i emisję fali elektromagnetycznej w optymalnym miejscu i na pożądanej wysokości.

Rys. 8. Bomba elektromagnetyczna

Źródło: C. Kopp, *The E-Bomb - A Weapon of Electrical Mass Destruction* <http://www.cs.monash.edu.au/carlo/04.1997.r>.

Obiekty mobilne i zamaskowane, ale promieniujące energię, mogą być również rozpoznane i zaatakowane. Mobilny sprzęt OP, ruchome węzły łączności czy okręty reprezentują tę kategorię obiektów ataku. Promieniując, mogą być namierzane i wyznaczane do ataku. Większość obiektów tego typu przemieszcza się raczej powoli i nie są one w stanie wykonać uniku w czasie lotu bomby.

Mobilne i ukryte, a niepromieniujące obiekty mogą sprawiać trudność, szczególnie przy zastosowaniu konwencjonalnych sposobów wykrywania. Istnieją jednakże niekonwencjonalne sposoby wykrywania wykorzystujące różne niezamierzone emisje.

Zidentyfikowanie typu emisji i ustalenie, czy jest to promieniowanie komputerowego monitora, urządzeń peryferyjnych, jednostki centralnej, energetycznych przełączników, silników elektrycznych, silnikowych urządzeń zapłonowych, innych urządzeń energetycznych, odbiorników superheterodynowych, kabli sieciowych, umożliwi określenie charakterystyki obiektu. Tego typu identyfikacja była stosowana już w czasie wojny w Wietnamie, gdzie zamontowane na samolocie urządzenie wykrywało i namierzało pracę układu zapłonowego silnika, co umożliwiało zidentyfikowanie dyslokacji pojazdu, po czym był on niszczony za pomocą dział pokładowych.

Główną zaletą bomb elektromagnetycznych jest to, że mogą one być przenoszone przez dowolny samolot bojowy lotnictwa taktycznego zdolny do przenoszenia bomb kierowanych nawigacyjnie. Takie samoloty staną się w niedługim czasie standardowym wyposażeniem lotnictwa państw Zachodu i będą mogły przenosić również bomby elektromagnetyczne.

Ponieważ bomby te będą znacznie prostsze w konstrukcji i obsłudze i tańsze w produkcji od pocisków przeciwradiolokacyjnych, należy oczekiwać, że znajdą się one w szerokim zakresie w dyspozycji dowódców. Również ze względu na prostotę ich zastosowania i dużą zdolność rażenia będą coraz powszechniej stosowane we współczesnej walce. Bomby tego typu służyć będą przede wszystkim prowadzeniu ataków elektromagnetycznych. Celem takich ataków jest uzyskanie trwałej lub tymczasowej destrukcji. Tymczasowa destrukcja skutkuje zatrzymaniem na określony czas wykonywania funkcji danego zestawu, systemu, komponentu. Całkowite wyeliminowanie atakowanego obiektu z funkcjonowania jest destrukcją trwałą. Bomby elektromagnetyczne używane będą głównie dla przerywania lub zakłócania przepływu strumieni informacyjnych systemów dowodzenia i kontroli, a także kierowania sprzętem bojowym. Bombami tymi można wykonywać zarówno trwałą, jak i tymczasową destrukcję. Zależy to od siły rażenia bomby, ale też od stopnia odporności obiektu ataku. Trwała destrukcja nastąpi w sytuacji fizycznego zniszczenia całości lub większości zespołów i podzespołów elektronicznych i elektrycznych atakowanego obiektu. Gdy celem walki będzie trwałe eliminowanie elementów ugrupowania bojowego, a szczególnie tych związanych z dowodzeniem i kontrolą, to za atakiem elektromagnetycznym następować powinien atak ogniowy. Atak ten, wykonany konwencjonalną amunicją, zapobiegnie naprawie uszkodzonego sprzętu i utrwali osiągnięte skutki na dłuższy okres czasu.

Bomby elektromagnetyczne mogą być użytecznym narzędziem obezwładniania środków obrony powietrznej. Mogą nawet skutecznie rywalizować z pociskami

przeciwradiolokacyjnymi. Szczególnie gdy znana jest dyslokacja atakowanego obiektu, skutki ich rażenia mogą znacznie przekraczać te, które można osiągnąć w wyniku zastosowania pocisków przeciwradiolokacyjnych. Zaletą tego typu bomb jest możliwość ich stosowania na obiekty wstępnie rozpoznane. Możliwość ta wynika z ich stosunkowo dużej powierzchni rażenia. Dzięki temu można ograniczać konieczność stosowania drogich środków precyzyjnego rozpoznania. Kolejną zaletą tego typu bomb jest brak zależności możliwości rażenia od aktywności atakowanego obiektu. Atakowane urządzenia mogą być wyłączone i zupełnie bierne, a mimo to, jeżeli znajdują się w strefie rażenia i nie będą wystarczająco odporne, zostaną zniszczone lub uszkodzone. Masowość rażenia powoduje eliminację różnorodnych obiektów. Na przykład, przy pokonywaniu obrony powietrznej w strefie rażenia zostaną zniszczone nie tylko stacje radiolokacyjne dużych i średnich zestawów przeciwlotniczych, ale także przenośne wyrzutnie w ogóle nie korzystające ze stacji radiolokacyjnych. Zniszczenie elektroniki zestawu uniemożliwi jego użycie. Bomby elektromagnetyczne mogą więc stać się skuteczną bronią przeciwko przenośnym zestawom obrony powietrznej.

Bomby te będą również bardzo przydatne w walce z lotnictwem – mogą bowiem niszczyć nie tylko jego systemy dowodzenia, ale i samoloty. Atak z zaskoczenia na samoloty na lotnisku może całkowicie je sparaliżować i uczynić podatnymi na fizyczne uderzenia bronią konwencjonalną.

Środki rażenia elektromagnetycznego ze względu na nieobecność zewnętrznych oznak fizycznej destrukcji są doskonałym środkiem rażenia w operacjach kryzysowych i pokojowych. Ich użycie może wywoływać mniejsze opory polityczne. Wprowadzenie bomb elektromagnetycznych do arsenału współczesnych sił powietrznych znacznie rozszerza możliwości prowadzenia strategicznych kampanii powietrznych. Broń ta stanowi mnożnik siły w wojnie konwencjonalnej. Masowe użycie tej broni przynieść może zdecydowaną przewagę temu, kto będzie miał możliwości dostarczenia jej nad obiekty ataku. Jakościowe zalety tego typu uzbrojenia mogą stworzyć przewagę nawet nad znacznie silniejszym przeciwnikiem, niedysponującym jednak taką bronią.

Elektromagnetyczna broń stanowić może dogodną alternatywę dla wykonania ataku strategicznego, powodując wielkie koszty bez widocznych zniszczeń i bez strat towarzyszących, szczególnie w odniesieniu do ofiar w ludziach. Również w odniesieniu do strategii stopniowanego reagowania broń ta może zapewniać dogodną formę ataku powstrzymującego lub odstraszonego. Ze względu na dużą szybkość osiągania rozległych zniszczeń efekt odstraszenia lub wymuszania może być osiągnięty szybciej. Broń ta może być

też dogodnym środkiem oddziaływania na rządy aktywnie wspierające terroryzm, infoterroryzm lub działania zbrojne o małej skali intensywności. Może ona być skutecznym środkiem uderzeń odwetowych i odstraszających, powodując znaczne szkody ekonomiczne, militarne i polityczne bez ofiar w ludziach.

- Widocznym przykładem nowych zdolności potęgi powietrznej jest walka informacyjna. W zakresie tej walki dobrze rozwinięte siły powietrzne mogą prowadzić ataki informatyczne (w sferze przetwarzania danych cyfrowych) i elektromagnetyczne.
- Zdolności rażenia elektromagnetycznego (głowic elektromagnetycznych) są znaczne, a głównym czynnikiem siły rażenia jest efektywność przenikania generowanego promieniowania.
- Mechanizm destrukcji bomb elektromagnetycznych polega na tym, że impulsy małej częstotliwości wytwarzane przez generatory indukują impulsy wysokiego napięcia w przewodach elektrycznych, a promieniowanie mikrofalowe tworzy fale stojące wysokiego napięcia w przewodnikach.
- Bombami elektromagnetycznymi można atakować szerokie spektrum obiektów takich, jak: budynki mieszczące siedziby organów państwowych i samorządowych a także urządzenia produkcyjne, bazy militarne, posterunki radiolokacyjne, węzły komunikacyjne, itp.
- Obiekty mobilne i zamaskowane, ale promieniujące energię, mogą być również rozpoznane i zaatakowane. Większość obiektów tego typu przemieszcza się raczej powoli i nie są one w stanie wykonać uniku w czasie lotu bomby.
- Główną zaletą bomb elektromagnetycznych jest to, że mogą one być przenoszone przez dowolny samolot bojowy lotnictwa taktycznego zdolny do przenoszenia bomb kierowanych nawigacyjnie.
- Bomby te będą również bardzo przydatne w walce z lotnictwem – mogą bowiem niszczyć nie tylko jego systemy dowodzenia, ale i samoloty. Atak z zaskoczenia na samoloty na lotnisku może całkowicie je sparaliżować i uczynić podatnymi na fizyczne uderzenia bronią konwencjonalną.
- Środki rażenia elektromagnetycznego ze względu na nieobecność zewnętrznych oznak fizycznej destrukcji są doskonałym środkiem rażenia w operacjach kryzysowych i pokojowych.

- **Masowe użycie tej broni przynieść może zdecydowaną przewagę temu, kto będzie miał możliwości dostarczenia jej nad obiekty ataku. Jakościowe zalety tego typu uzbrojenia mogą stworzyć przewagę nawet nad znacznie silniejszym przeciwnikiem, niedysponującym jednak taką bronią.**
- **Elektromagnetyczna broń stanowić może dogodną alternatywę dla wykonania ataku strategicznego, powodując wielkie koszty bez widocznych zniszczeń i bez strat towarzyszących, szczególnie w odniesieniu do ofiar w ludziach.**
- **Również w odniesieniu do strategii stopniowanego reagowania broń ta może być skutecznym środkiem uderzeń odwetowych i odstrasżających, powodując znaczne szkody ekonomiczne, militarne i polityczne bez ofiar w ludziach.**

Zakończenie

Termin „potęga (power)” jest dosyć starą kategorią, funkcjonującą w obszarze nauk politycznych i stosunków międzynarodowych przynajmniej od początku wieku. Również współcześnie jest powszechnie używany.

Różni teoretycy identyfikują nieco odmiennie składniki potęgi państwa. Jednakże panuje powszechna zgodność co do tego, że jednym z istotnych składników potęgi państwa jest jego potęga militarna (military power). Ta zaś dekomponuje się m.in. na potęgę powietrzną (air power), potęgę lądową (land power) i potęgę morską (sea power).

Potęga militarna jest jednym z ważniejszych instrumentów uprawiania polityki międzynarodowej i służy głównie do stosowania różnych form przemocy w stosunkach międzynarodowych.

Potęga powietrzna, element potęgi militarnej jest możliwością użycia platform operujących lub przemieszczających się w przestrzeni powietrznej do celów militarnych czyli do narzucania woli politycznej innym przez stosowanie przemocy militarnej.

Obecnie potęga powietrzna oferuje szersze spektrum możliwości niż to, które było możliwe w przeszłości. Możliwości te nazywane są bądź to podstawowymi zdolnościami, bądź właściwościami. Współczesna potęga powietrzna dysponuje zdolnościami do:

- Operowania w dużym spektrum wysokości, prędkości, zasięgu;
- Skutecznego, destrukcyjnego oddziaływania na cały system państwa przeciwnika;
- Elastyczności w działaniu i wszechobecności;
- Szybkiego reagowania;
- Koncentracji;
- Osiągania powietrznej przewagi;
- Precyzyjnego angażowania (oddziaływania);
- Globalnego ataku (potęgi powietrzne mocarstw);
- Przerzutu sił i środków oraz własnej mobilności;
- Sprawnego wsparcia bojowego;
- Ponadto w przyszłości kolejnymi zdolnościami, szczególnie w odniesieniu do potęg powietrznych mocarstw, będą:
- Osiąganie kosmicznej przewagi;
- Osiąganie przewagi informacyjnej.
- Obecnie potęga powietrzna coraz lepiej nadaje się do:

- Kształtowania międzynarodowego środowiska, przez promowanie stabilizacji i zapobieganie kryzysom;
- Reagowania na kryzysy w szerokim spektrum konfliktów;
- Przygotowania się do nowych wyzwań przyszłości.

Przez to staje się coraz użyteczniejszym i niemalże uniwersalnym narzędziem polityki międzynarodowej, narzędziem, które albo samodzielnie pozwala rozwiązać problem, albo jest środkiem pierwszej kolejności użycia tworzącym warunki do rozwiązania kryzysu i wprowadzenia innych elementów potęgi militarnej. W przyszłości potęga powietrzna może się stać czynnikiem zabezpieczającym przed przyszłymi wyzwaniami i zagrożeniami.

W opracowaniu przedstawiono treści, które stanowić będą materiał wyjściowy dla prac badawczych drugiego etapu badań.

Bibliografia

1. *Air Force Basic Doctrine AFDD 1*, Maxwell AFB, 2003.
2. *Air Force Basic Doctrine*, AFDD 1, Maxwell AFB 1997.
3. *Air Force Doctrine Document 2-1.2, Strategic Attack*.
4. *Air Force Manual 1-1 Basic Aerospace Doctrine of the United States Air Force*, Washington DC 1992.
5. *Air Power Doctrine AP 3000 – 2nd Edition*. RAF Chief of the Air Staff 1993.
6. Aron R., *Pokój wojna między narodami*, Warszawa 1995.
7. Balcerowicz B., *Sojusza a obrona narodowa*, Warszawa 1999.
8. Bobrow D. B., Halizak E., Zięba R., *Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe u schyłku XX wieku*, Warszawa 1997.
9. Czachór Z., *Uczestnicy stosunków międzynarodowych* [w:] W. Malendowski, C. Mojsiewicz, *Stosunki międzynarodowe*, Wrocław 2000.
10. Eco U., *Cinque scritti morali*, Milano 1997, wyd. pol. *Pięć pism moralnych*, tłum. I. Kania, Kraków 1999.
11. *Encyclopadia Britannica*,
<http://www.britannica.com/bcom/eb/article/2/0,5716,117542+2+109549,00.html>
12. Jean C., *Geopolityka*, Wrocław 2003, s. 101-109.
13. Konopka L., *Walka sieciocentryczna sposobem działania sił zbrojnych w przyszłości*, [w:] *Myśl Wojskowa* 2 (631) Warszawa 2004.
14. Kukułka J., *Zaspokajanie potrzeb i rozwiązywanie konfliktów stosunkach międzynarodowych* [w:] E. Halizak, R. Kuźniar, *Stosunki międzynarodowe geneza, struktura, dynamika*, Warszawa 2000.
15. Kuźniar R., *Międzynarodowe stosunki polityczne* [w:] E. Halizak, R. Kuźniar, *Stosunki międzynarodowe geneza, struktura, dynamika*, Warszawa 2000.
16. Kuźniar R., *Stosunki międzynarodowe – istota, uwarunkowania, badanie* [w:] E. Halizak, R. Kuźniar R., *Stosunki międzynarodowe geneza, struktura, dynamika*, Warszawa 2000.
17. Łoś-Nowak T., *Encyklopedia politologii. Tom 5 Stosunki międzynarodowe*, Kraków 2002.
18. Michalak W. i in., *Doktryna sił powietrznych RP. Próba zarysu, cz. I*, Warszawa 1999.

19. Nowiak J., *Czym jest polityka zagraniczna*, [w:] W. Malendowski, C. Mojsiewicz, *Stosunki międzynarodowe*, Wrocław 2000.
20. Popiuk-Rysińska I., *Uczestnicy stosunków międzynarodowych*, [w:] E. Halizak, R. Kuźniar, *Stosunki międzynarodowe geneza, struktura, dynamika*, Warszawa 2000.
21. Qiao Liang and Wang Xiangsu, *Unrestricted Warfare: Assumptions on War and Tactics in the Age of Globalization*, Beijing 1999.
22. *Strategic Assessment 1996. Instrument of U.S. Power*, Washington D.C. 1996, s. ix.
23. *Strategic Attack. Air Force Doctrine Dokument 2-1.2*. Washington 2003.
24. Szpyra R., *Doktryna powietrzna USA. Wybrane treści*, Warszawa 2003
25. Szpyra R., *Funkcje sił zbrojnych – główne uwarunkowania*, referat na sympozjum w Sztabie Generalnym WP z dn. 23.05.2002 r.
26. Szpyra R., *Militarne operacje informacyjne*, Warszawa 2003.
27. Szpyra R., *Powietrzna sztuka operacyjna wybranych państw. Wprowadzenie*, Warszawa 2001
28. Szpyra R., *Powietrzny wymiar współczesnej wojny*, Warszawa 2003.
29. Szpyra R., *Rola sił powietrznych w wojnie przyszłości*, Warszawa 2000
30. Warden III J.A. *Air Theory for the Twenty-first Century*, [w:] *Battlefield of the Future. 21st Century Warfare Issues*, Maxwell AFB 1995.
31. Warden III J.A. *The Air Campaign*, New York 1998.
32. Zabłocki E., *Współczesne siły powietrzne*, Warszawa 2002.

